

Maatilojen monialaistaminen - Empiirinen analyysi monialaisuuteen vaikuttavista tekijöistä

Leena Rantamäki-Lahtinen

Maa- ja elintarviketalous 50
131 s., 6 liitettä

Maatilojen monialaistaminen
- Empiirinen analyysi monialaisuuteen
vaikuttavista tekijöistä

Leena Rantamäki-Lahtinen

ISBN 951-729-861-7 (Painettu)
ISBN 951-729-862-5 (Verkkajulkaisu)
ISSN 1458-5073 (Painettu)
ISSN 1458-5081 (Verkkajulkaisu)
www.mtt.fi/met/pdf/met50.pdf

Copyright

MTT

Leena Rantamäki-Lahtinen

Julkaisija ja kustantaja

MTT Taloustutkimus, Luutnantintie 13, 00410 Helsinki

www.mtt.fi/mttl

Jakelu ja myynti

MTT Taloustutkimus, Luutnantintie 13, 00410 Helsinki

Puhelin (09) 56 080, telekopio (09) 563 1164

sähköposti julkaisut@mtt.fi

Julkaisuvuosi

2004

Painopaikka

Vammalan Kirjapaino Oy

Kannen kuvat

Jukka Lahtinen

Reijo Rantamäki

Leena Rantamäki-Lahtinen

Maatilojen monialaistaminen

- Empiirinen analyysi monialaisuuteen vaikuttavista tekijöistä

Leena Rantamäki-Lahtinen

MTT Taloustutkimus, Luutnantintie 13, 00410 Helsinki, leena.rantamaki-lahtinen@mtt.fi

Tiivistelmä

Maaseutu on muuttumassa. Eräs vastaus niin maatalouden rakennemuutoksen aiheuttamiin muospaineisiin, tarpeeseen saada uusia tulonlähteitä maaseudulle kuin myös uudelle maaseudun palvelujen ja tuotteiden kysynnälle, on maatioilla harjoitettava muu yritystoiminta. Tällaisen monialaisen tilan johtaminen on kuitenkin erittäin haastavaa.

Tämän tutkimuksen tavoitteena oli tarkastella maatalouden liiketaloustieteen näkökulmasta, miksi tilat valitsevat yritysstrategiakseen toimintojen monialaistamisen maatilatalouden ulkopuolelle ja miten onnistunut ratkaisu monialaistaminen on viljelijäperheen ja yrityksen kannalta. Asiaa tarkasteltiin monitavoitteisen päätöksenteon teorian viitekehyksestä, jonka sisällä monialaisuutta selitettiin resurssipohjaisen näkemyksen, yritys ympäristöön liittyvien teorioiden, perheyrittäjyyden ja riskiteorian avulla. Aineistona käytettiin postikyselyaineistoa 374 monialaiselta tilalta ja 50 ”tapayrittäjän” omistamalta yritykseltä. Tutkimusmenetelminä käytettiin faktori-, ryhmittely- ja erotteluanalyysiä.

Tulosten mukaan muun yritystoiminnan aloittamiseen tilalla liittyy piirteitä sekä mahdollisuus- että välttämättömyysyrityrittäjyydestä. Yrityksen päätöksiin vaikuttaa perheen ja maatilatalouden linkittyminen toisiinsa. Ylihajauttaminen oli ainakin jossain määrin ongelma osalla tiloista. Niinpä olisi tutkittava lisää sitä, millaisilla liikkeenjohdollisilla keinoilla ylihajauttamista voidaan välttää.

Tutkimus osoitti, että maatilojen monialaisuus on pitkän tähtäimen strategia. Useimmilla tiloilla tarkoituksena on jatkaa toimintaa monialaisena myös tulevaisuudessa. Viidennes yrittäjistä suunnitteli muun yritystoiminnan lopettamista. Heistä useimmat aikoivat jäädä eläkkeelle. He aikoivat kuitenkin jatkaa maatalouden harjoittamista - itse, sillä vain osalla tiloista suunniteltiin sukupolvenvaihdosta. Maaseudun elinkeinorakenteen kannalta tämä on erittäin huolestuttavaa. Jatkossa huomiota tulisikin kiinnittää monialaisten tilojen sukupolvenvaihdosten kehittämiseen.

Asiasanat: hajauttaminen, kasvu, maatilat, maatalousyrietykset, monialainen maatio, päätökset, riskit, yrittäjyys

---

On-farm non-agricultural diversification in Finland

- Empirical analysis of decision-making process

Leena Rantamäki-Lahtinen

MTT Economic Research, Agrifood Research Finland, Luutnantintie 13, FIN-00410 Helsinki, Finland, leena.rantamaki-lahtinen@mtt.fi

Abstract

Finnish rural areas are going through a rapid change. While traditional rural industries, like agriculture, struggle with profitability and structural problems, there is an increasing demand for new rural services and products. On-farm non-agricultural diversification provides one solution to meeting these demands, at the same time as reinforcing reduced farm incomes.

The objective of this study is to investigate diversification strategy and decision-making in Finnish diversified farms from the farm management perspective. Multiattribute value theory is utilised in the theoretical framework. Data were collected by postal survey and analysed by using multivariate data analysis.

The objectives to start non-agricultural entrepreneurial activities in farm were both opportunity and necessity driven. Decision-making in diversified farms is affected by strong economic interaction between the farm, non-agricultural activity and the farm household. Respondents were overall quite satisfied with their diversification strategy. However, a large proportion of farms had problems with over-diversification.

It is likely that most of the diversified farms are going stay diversified in the future. However, one-fifth of the respondents were going to re-focus back on agriculture and retire from non-agricultural activity. Intergenerational transfers in diversified farms have not been given much attention.

Index words: decision-making, diversification, diversified farm, entrepreneurship, growth, portfolio entrepreneurship, strategy

---

Esipuhe

Maatilojen monialaisuus on nähty keskeisenä maaseudun elinvoimaisuutta lisäävänä tekijänä. Maatilojen lukumäärä on viime vuosikymmenen aikana edelleen voimakkaasti vähentynyt ja samalla jatkavat tilat ovat lisänneet tilakokoa ja erikoistuneet perusmaatalouteen. Osalla jatkavista tiloista on perustettu tai lisätty muuta yritystoimintaa tilalla ja osalla toimeentulo hankitaan enenevässä määrin maatilalan ulkopuolelta palkkatyöstä. Maatilojen monitoimisuuden lisääntymiseen ja kehittämiseen on kiinnitetty huomiota myös maaseutua koskevassa päätöksenteossa. Viimeisimmässä maaseutupoliittisessa ohjelmassa kiinnitetään erityistä huomiota elinkelpoisten päätoimitilojen ja monitoimisten tilojen kehittämiseen, maaseudun elinkeinotoiminnan monipuolistamiseen ja osaamisen vahvistamiseen. Myös nykyisessä hallitusohjelmassa on maaseudun yritystoiminnan monipuolistamista tukevia painotuksia.

MTT taloustutkimuksessa (MTTL) on suunnattu tutkimusta maatalouden rinnalla myös monialaisiin maatiloihin. Maaseudun pienyritysten tutkimuksessa on jouduttu aloittamaan maaseudun pienyritysrekisterin luomisesta ja tietojen keräämisestä yrittäjäkyselyiden avulla. Vuosina 2000–2002 Helsingin yliopiston kanssa yhteistyössä toteutetun ”Maatilasta maaseudun pienyritykseksi” – tutkimushankkeessa tuli esille muun muassa, että monialaisuus on useilla tiloilla pitkäaikainen toimintastrategia eikä ainoastaan välivaihe maatilatalouden ulkopuoliseen yritystoimintaan siirtymiselle. Toisaalta monialatilojen yrittäjät profiloituivat yrittäjiin lähes vastaavasti kuin maaseudun muut pienyrittäjät, kun taas perusmaatilataloutta yksinomaan harjoittavat viljelijät profiloituivat enemmän tuottajiin. Yhteistyöhankkeen tiimoilta valmistui myös useita muita maaseudun pienyritystoimintaa koskevia tutkimuksia.

Myös tässä julkaistu MML Leena Rantamäki-Lahtisen tutkimuksen lähtökohdana on yhteistyöhanke Helsingin yliopiston kanssa. Tutkimuksessaan Rantamäki-Lahtinen on tarkastellut maatilojen monialaistamista liikkeenjohdon näkökulmasta monitavoitteisen päätöksenteon viitekehityksessä. Tutkimuksessa tarkastellaan laajan empiirisen aineiston pohjalta monialaisuuden yritysstrategiakseen valinneiden tilojen lähtökohtia ja tavoitteita, riskienhallintaa ja viljelijäperheen toimeentuloa sekä resursseja ja työnkäyttöä monialaisessa yrityksessä. Tutkimuksessa pohditaan myös monialaistamisen vaikutuksia yrityksen eri toimialojen talouteen ja arvioidaan ylihajauttamista riskien hallinnasta aiheutuvien kustannusten lisääjänä. Viljelijäkyselyn avulla tutkimuksessa on selvitetty myös yritystoiminnan jatkuvuutta koskevat monialatilojen tulevaisuuden suunnitelmat.

MML Leena Rantamäki-Lahtisen tutkimus on hyväksytty maatalouden liiketaloustieteen alan lisensiaatintyönä Helsingin yliopistossa taloustieteen laitoksella. Työn ohjaajina ja tarkastajina ovat toimineet professori Matti Ylätalo,

professori Raija Komppula Joensuun yliopistosta ja KTT Matti Tuominen Helsingin kauppakorkeakoulusta. MTT Taloustutkimuksessa työtä ovat sen eri vaiheissa kommentoineet professori Maija Puurunen ja tutkija, ETL Sari Forsman. Kiitämme työn ohjaajia ja tarkastajia arvokkaista ja rakentavista kommenteista.

Tutkimus on saanut osittain rahoitusta Maatilatalouden kehittämissrahastosta, ja osittain sen on rahoittanut MTT Taloustutkimus. Esitämme parhaat kiitokset tutkimusta tukeneille tahoille. Tutkimus perustuu laajaan viljelijä- ja yrittäjäkyselyyn; kaikki kyselyyn vastanneet ovat ansainneet erityiskiitoksen osallistumisestaan tutkimukseen.

Helsingissä maaliskuussa 2004

Kyösti Pietola
tutkimusyksikön johtaja

Maija Puurunen
professori

Sisällysluettelo

1	Johdanto	10
1.1	Maatilojen monialaisuus Suomessa	11
1.2	Keskeiset käsitteet	12
1.3	Aikaisemmat tutkimukset	16
1.4	Tutkimuksen tavoite	19
1.5	Tutkimuksen rakenne	20
2	Monialaisuus liikkeenjohdon näkökulmasta	20
2.1	Yrityksen kehittäminen ja kasvu monialaistamisen kautta	21
2.1.1	Yrityksen resursseihin perustuvat lähestymistavat	22
2.1.2	Yritysympäristöön ja strategiseen sopeutumiseen perustuvat lähestymistavat	25
2.1.3	Monialaisuus evoluutioteorian ja elinkaarimallien viitekehyksessä	27
2.1.4	Teoreettinen lähestymistapa yrityksen kasvuun ja kehittymiseen tässä tutkimuksessa	30
2.2	Monialaisuus ja riski	31
2.2.1	Monialaisuus riskienhallintavälineenä	31
2.2.2	Monialaisuus viljelijäperheen tulonmuodostuksen näkökulmasta	34
2.2.3	Teoreettinen lähestymistapa viljelijäperheen tulonmuodostukseen ja yrityksen riskien hallintaan tässä tutkimuksessa ..	37
2.3	Monialaistamisen vaikutukset yritystoimintaan	38
3	Päätöksenteon teoria	40
3.1	Erilaisia lähestymistapoja päätöksentekoon ja ongelmanratkaisuun	40
3.2	Päätöksenteon ja ongelmaratkaisun prosessi liikkeenjohdossa	41
3.3	Päätöksenteon elementit	42
3.3.1	Ongelman luonne	42

3.3.2	Hyötyteoria ja odotettavissa olevan hyödyn mittaaminen	43
3.3.3	Päätöksentekijän tavoitteet	44
3.3.4	Riskin ja epävarmuuden vaikutus päätöksentekoon	46
3.3.5	Hyötyteorian kritiikkiä	48
3.4	Teoreettinen lähestymistapa päätöksentekoon tässä tutkimuksessa ..	49
4	Tutkimuksen teoreettinen viitekehys, tutkimushypoteesit ja rajaukset ..	49
4.1	Tutkimusoletukset ja teoreettinen viitekehys	49
4.2	Tutkimushypoteesit	52
4.3	Rajaukset	53
5	Aineisto ja menetelmät	54
5.1	Aineisto	54
5.1.1	Kyselyaineisto monialaisilta tiloilta	55
5.1.2	Muiden tapayrittäjien vertailuryhmä	57
5.2	Tutkimuksen operaationalinen viitekehys ja keskeisten käsitteiden mittaaminen	58
5.3	Menetelmät	61
5.3.1	Monimuuttujamenetelmät	61
5.3.2	Muut tilastolliset menetelmät	64
5.4	Tulosten yleistettävyyden ja luotettavuuden arviointi	64
6	Tulokset	66
6.1	Aineiston yleiskuvaus	66
6.2	Hypoteesi 1: tilalla aloitettavan muun yritystoiminnan tavoitteet ..	68
6.2.1	Yritystoimintaan työntävät ja vetävät tekijät	68
6.2.2	Yritystoiminnan aloittamisen motiivit	70
6.2.3	Monialaisten tilojen viljelijät verrattuna muihin maaseudun tapayrittäjiin	75
6.3	Hypoteesi 2: riskienhallinta ja viljelijäperheen toimeentulo	76
6.3.1	Yrittäjien riskiasenne	76

6.3.2	Yrityksen ja kotitalouden interaktiivinen suhde päätöksenteossa	77
6.4	Hypoteesi 3: resurssit ja yritystoiminnan toteuttamisvaihe	79
6.4.1	Viljelijöiden odotukset monialaistamisesta resurssien käytön tehostamisessa	80
6.4.2	Vertikaalinen ja horisontaalinen integraatio	82
6.4.3	Resurssien käytön tehostaminen vertikaalisen ja horisontaalisen integraation avulla	84
6.5	Monialaistamisen vaikutukset	87
6.5.1	Monialaisuuden vaikutukset viljelijäperheen toimeentuloon	87
6.5.2	Maatalouden ja muun yritystoiminnan vaikutus toisiinsa	89
6.5.3	Ylihajauttaminen	91
6.6	Hypoteesi 4: monialaisuuden arviointi strategiavalintana ja päätös jatkosta	97
6.6.1	Arvio alkuperäisten tavoitteiden saavuttamisesta	97
6.6.2	Päätös jatkosta	98
6.6.3	”Uponneiden kustannusten” vaikutus päätöksentekoon	101
6.6.4	Monialaisten tilojen kehittäminen 2001 – 2003	103
7	Tulosten tarkastelu ja johtopäätökset	105
7.1	Mahdollisuus- vai välttämättömyysrittäjyyttä?	106
7.2	Monialaisuus riskinhallintatapana kotitalous- maatilakombinaatiossa	108
7.3	Muun yritystoiminnan toteuttaminen	108
7.4	Monialaistamisen vaikutusten arviointi	109
7.5	Maatilasta maaseudun pienyritykseksi?	111
7.6	Jatkotutkimustarve	112
8	Tiivistelmä	113
	Kirjallisuus	119
	Liitteet	

1 Johdanto

Maaseutu on muuttumassa. Maatilojen määrä useimmissa kehittyneissä maissa on pudonnut nopeasti ja maatalouden työllistävyys on samalla laskenut. Toisaalta maaseudun tuotteille ja palveluille on muodostunut uutta kysyntää (Marsden 1999). Maaseutu on erilaistunut sisäisesti nopeasti ja kehityksen voi odottaa jatkuvan (Vihinen 2002, s. 115 – 116). Maaseutualueet eroavat merkittävästi toisistaan taloudellisen ja sosiaalisen rakenteensa, luonnonvarojensa sekä muiden resurssiensa, sijaintinsa, demografiansa ja sosiaalisten olojensa perusteella. Maaseudun kehitykseen vaikuttavat myös monet laajat koko yhteiskuntaa ravistelevat ilmiöt kuten globalisoituminen ja yleinen markkinoiden vapautuminen, jotka tuovat maaseutualueille erilaisia uhkia ja toisaalta myös mahdollisuuksia. Erilaiset politiikat muuttuvat yhä useammin kumppanuutta korostavaan suuntaan; alueet voivat itse vaikuttaa tehtäviin päätöksiin ja politiikan muutoksiin. Väestön vanheneminen, nopea teknologian muuttuminen ja ihmisten liikkuvuuden lisääntyminen vaikuttavat niin ikään maaseutualueiden kehitykseen (Marsden 1999, s. 503 – 506).

Suomalaisessa maataloudessa on vastaavasti tapahtumassa nopeasti rakennekehitystä, jonka myötä maatilojen - ja samalla myös maataloudesta toimeentulonsa saavien ihmisten - lukumäärä on vähentynyt merkittävästi. Kehityksen arvioidaan jatkuvan voimakkaana myös lähivuosina (Lehtonen ym. 2002). Julkisen sektorin palveluja on koko 1990-luvun ajan vähennetty monissa maaseutukunnissa. Näillä supistuksilla on vaikutuksia sekä työllistävyyteen että maaseutukuntien houkuttelevuuteen asuinpaikkana. Varsinkin syrjäiset alueet kärsivät väestökadosta, joten väestöstä riippuvat palvelut ja investoinnit supistuvat vähitellen. Monissa maaseutukunnissa kuntatalouden kiristyminen aiheuttaa lisää paineita julkisen sektorin sopeuttamiselle (Volk 1999, s. 41 – 42, Volk 2002, s. 85). Lisäksi yhteiskunnan rakenteelliset muutokset 1990-luvun lopulla ovat aiheuttaneet sen, että julkista sektoria ei yleisestikään laajenneta (Okko 2002, s. 15).

Maatilojen lisäksi maaseudulla on muuta (pien)yritystoimintaa, ja tälle toiminnalle on asetettu paljon odotuksia maaseudun elinvoimaisuuden ylläpitämiseksi. Maaseudun pienyritysten määrä on seurannut yleistä taloudellista kehitystä 1990-luvun aikana. Alueiden erilaistuminen näkyy myös pienyritysten määrässä ja rakenteessa; kaupunkien lähellä yritysten määrä ja koko on kasvanut, kun taas syrjäisellä maaseudulla kehitys on viime vuosina ollut päinvastaista (MTT 2002).

Eräs vastaus niin maatalouden rakennemuutoksen aiheuttamiin muospaineisiin, tarpeeseen saada muita tulonlähteitä maaseudulle kuin myös maaseudun palvelujen ja tuotteiden kysynnälle on maatiloilla harjoitettava muu yritystoiminta eli tilan monialaisuus. Sekä tilan ulkopuolinen palkkatyö että yritystoi-

minta on perinteisesti ollut yleistä viljelijöiden keskuudessa. Jo ensimmäiset kirjanpitoilmat hankkivat tuloja maatalouden ulkopuolelta (Sunila 1915). Peltolan (2000, s. 50) mukaan erilaisia sivuelinkeinomahdollisuuksia on Suomessa hyödynnetty vuosisatoja. Monialaisuus onkin noussut julkisen keskustelun kohteeksi niin Suomessa kuin koko Euroopassa.

1.1 Maatilojen monialaisuus Suomessa

Suomalaisessa maaseutupolitiikassa maatiloilla tapahtuva muun yritystoiminnan harjoittaminen nähdään osana maaseudun elinkeinojen monipuolistamista. Maaseutupolitiikan kannalta monialaisuus ja palkkatyössä käynti on nähty yhtä tärkeinä. Ne saavat yhdessä aikaan ns. hyvän kehän; mitä enemmän yritystoimintaa maaseudulle syntyy, sitä enemmän syntyy myös mahdollisuuksia maatilojen ulkopuoliseen palkkatyöhön (Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä 2000, s. 118). Maaseutuyrityksistä julkisen huomion kohteena ovat olleet erityisesti elintarvikkeiden jalostus, puun jalostus, maaseutumatkailu ja luontoyrittäjyys (Uusitalo 1998, s. 161 – 172), jotka ovat myös yleisiä toimialoja monialaisilla maatiloilla. Myös maatalouspolitiikan näkökulmasta monialaisuus on nähty yhtenä sopeutumisvaihtoehtona ja riskienhallintatapana tiloille (Niemi ym. 1995, s. 175, MMM 2001, s. 30).

Monialaisten tilojen rakennekehitystä ei ole pystytty kattavasti seuraamaan, koska ensimmäiset vertailtavat tulokset saatiin maatalouslaskennan yhteydessä vuonna 2000. Noin kolmannes monialaisilla tiloilla harjoitettavasta muusta yritystoiminnasta on tilastoitu Tilastokeskuksen, MMM:n tietopalvelukeskuksen (Tike) ja Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskuksen (MTT) yhteistyönä kehittämään maaseudun pienyritysrekisteriin. Rekisterin mukaan monialaisten tilojen osuus maaseutuyrityksistä on jonkin verran kasvanut 1990-loppupuolella. Yhteensä maaseudulla oli 136 000 pienyritystä vuonna 2000, joista 43 % oli perustuotantotiloja¹, 16 % monialaisia tiloja² ja 41 % muita pienyrityksiä³ (Rantamäki-Lahtinen 2003, s. 14).

Tässä tutkimuksessa monialaisista tiloista esitetään karkea kuvaus. Perusteellisempi kuvaus aiheesta löytyy esimerkiksi Tiken (2001a) ja Rantamäki-Lahtisen (2000, 2002a ja 2002b) julkaisuista. Vuonna 2000 monialaisia tiloja oli kaikkiaan 21 800. Niiden merkitys vaihteli alueittain; maaseutu erilaistuu tässäkin suhteessa. Lukumääräisesti monialaisia tiloja oli eniten Varsinais-Suo-

---

¹ Perustuotantotilalla tarkoitetaan tässä tilaa, jolla harjoitetaan vain maa- ja metsätaloutta.

² Monialaisella tilalla harjoitetaan maatilataloutta ja muuta yritystoimintaa (vrt. luku 1.3).

³ Muulla maaseudun pienyrityksellä tarkoitetaan maaseutumaisella alueella sijaitseva alle 20 htv työllistävää yritystä, jolla ei ole kytentää maatalaan.

nessa ja Etelä-Pohjanmaalla. Toisaalta suhteessa alueen tilojen lukumäärään monialaisia tiloja oli eniten Ahvenanmaalla ja Uudellamaalla. Näyttäisikin siltä, että monialaisuus kokonaistilamäärään suhteutettuna oli harvinaisinta maataloudelle luonnonoloiltaan kaikkein edullisimmilla alueilla ja toisaalta kaikkein vaikeimmilla alueilla. Syrjäisillä alueilla alueelliset markkinat ovat pienet ja suuremmille markkina-alueille on pitkät etäisyydet. Toisaalta eräille alueille suurten kaupunkien ympärille Etelä-Suomessa, Savoan ja Keski-Suomeen on muodostunut suoranaisia monialaisten tilojen yrityskeskittymiä (Tike 2001a, Rantamäki-Lahtinen 2002a).

Monialaiset tilat toimivat lukuisilla eri toimialoilla; yleisimpiä ovat koneurakointi, matkailu, erilaiset muut palvelut sekä puun ja elintarvikkeiden jatkojalostus. Tiloilla harjoitettava yritystoiminta liittyy usein kiinteästi maatalouteen. Tiloilla harjoitettava muu yritystoiminta on luonteeltaan usein melko pieni-
muotoista liikevaihdolla ja henkilöstömäärällä mitattuna. Monialaisten tilojen muun toimialan yritystoiminta työllisti 16 000 henkilötyövuotta vuonna 2000. Tilat työllistivät yhteensä 11 300 ulkopuolista työntekijää, jotka olivat usein kausiluonteisia. Lukumääräisesti yleisintä muun yritystoiminnan harjoittaminen on viljatiloiilla ja lypsykarjatiloiilla. Toisaalta, kun monialaisen tilojen määrä suhteutetaan tuotantosuunnan kokoon, yleisintä monialaisuus on erikois- ja puutarhakasvien tuotannossa ja harvinaisinta lypsykarjatiloiilla (Tike 2001a).

Suomalaisen maatalouden taloudellinen toimintaympäristö muuttui merkittävästi vuonna 1995 kun Suomi liittyi Euroopan unioniin ja osaksi sisämarkkinoita. Jäsenyyden aiheuttama maatalouden kannattavuuden heikkeneminen on jossain määrin lisännyt tiloilla harjoitettavaa muuta yritystoimintaa ja etenkin omien tuotteiden jatkojalostusta. Monet tilat varautuivat jo ennen EU-jäsenyyttä tuleviin liittymisestä aiheutuvien tuottajahintojen laskuun (Forsman 1996, s. 34, Rantamäki-Lahtinen 2002a, s. 36).

Toimintojen hajauttamista maatalouden ulkopuolelle ei voida nähdä yksipuolisesti ainoastaan maatalouden rakennemuutoksen ja kannattavuuden heikkenemisen aiheuttamana ilmiönä. Yhteiskunnan muuttuminen ja taloudellinen nousukausi ovat luoneet kysyntää ja mahdollisuuksia aivan uudentyyppisille toiminnoille. Maatalouden rakennkekehitys itsessäänkin on luonut lisää mahdollisuuksia harjoittaa yritystoimintaa, esimerkiksi tarjoamalla koneurakointipalveluja muille tiloille (Rantamäki-Lahtinen 2002a, s. 35).

1.2 Keskeiset käsitteet

Sanoilla yritys ja yrittäjyys on monia erilaisia merkityksiä. Schumpeterin (1947) mukaan yrittäjyydellä tarkoitetaan *”uuden mahdollisuuden havaitsemista ja sen toteuttamista huolimatta hankkeen toteuttamisen kohtaamista es-*

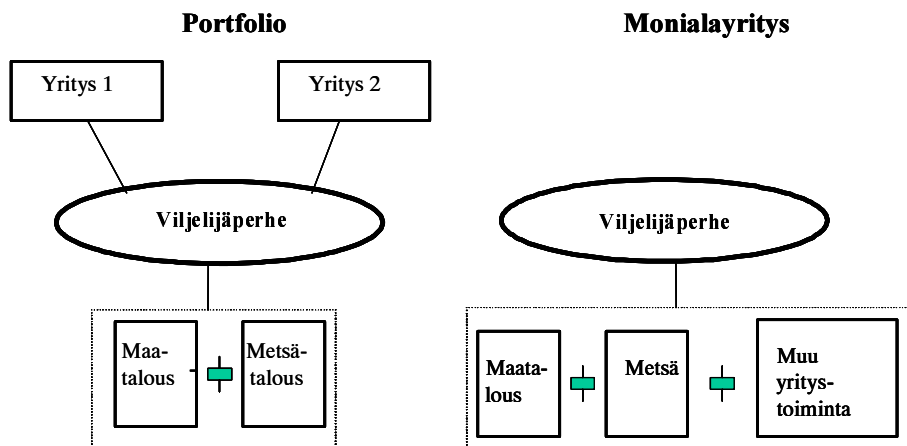
teistä”. Yrittäjyyden ja liikkeenjohdon (management) välillä on hänen mukaansa selkeästi ero, samoin raja on vedettävä yrittäjän ja johtaja-omistajan välille. Schumpeterilaisen ajattelun mukaan yrittäjyys on väliaikaista. Yrityksen perustamisen jälkeen yrittäjästä tulee johtaja-omistaja. Yritystä ja yrittäjyyttä voidaan tarkastella myös huomattavasti laajemmasta näkökulmasta. Esimerkiksi ”liikkeenjohto” -koulukunnan mukaan yrittäjät ovat toimivan yrityksen organisaattoreita; he ovat yrityksen omistajia, he organisoivat, hallitsevat ja ennustavat riskejä. ”Johtajuus” -koulukunnan mukaan yrittäjät ovat puolestaan johtajia (Bridge ym.1998, s. 27).

Monialayrityksellä tarkoitetaan yritystä, joka harjoittaa yritystoimintaa useammalla kuin yhdellä toimialalla. Monialayrityksessä on useita erityyppisiä liike-toimintoja täysin erilaisilla markkinoilla (Pietikäinen & Hyvönen 1998, s. 16). Robson ym. (1993, s. 38) määrittelevät yrityksen monialaiseksi (*diversified*) mikäli sillä on kaksi tai useampi toimialaa ja kunkin toimialan osuus on vähintään 10 % koko yrityksen liikevaihdosta. Monialainen yritys on siis yksittäinen yritys, jolla on monta toimialaa. Uudemmissa yrittäjyyttä kuvaavissa teorioissa (mm. Rosa & Scott 1999, s. 21, Westhead & Wright 1998, s. 175 – 177) monialaisuus on laajennettu koskemaan yrittäjiä. ”Tapayrittäjillä” (*habitual entrepreneurs*), on useita eri yrityksiä; joko siten että he omistavat useita yrityksiä peräkkäisinä aikoina (”sarjayrittäjät eli *serial entrepreneurs*”) tai siten, että he omistavat samanaikaisesti useita erillisiä yrityksiä (”portfolioryrittäjät eli *portfolio entrepreneurs*”).

Maatiloista puhuttaessa monitoimisuus (*pluriactivity*) ja monialaisuus (*diversification ja portfolio entrepreneurship*) ovat termejä, joiden suhteen tieteellinen terminologia ei ole vielä täysin vakiintunut. Monitoimisuus on nimenoman tulonmuodostukseen viittaava termi. Eikeland (1999, s. 360) määrittelee monitoimisuuden tarkoittavan sitä, että henkilö tai kotitalous saa tuloja useammasta erilaisesta tulonlähteestä. Hän jakaa monitoimisuuden kahteen luokkaan; (1) monialaista yritystoimintaa (*industrial pluriactive*) harjoittavalla itsensä työllistävällä henkilöillä/kotitalouksilla on kaksi tai useampi yritys tai yrityksessä useampi toimiala. (2) Toisaalta on olemassa ”monitoimisia palkansajia”, jotka ovat yhdistäneet palkkatyön ja yritystoiminnan. Eikeland (1999) ei rajaa monitoimisuutta ainoastaan viljelijäväestöön; on myös muita yrittäjiä, joita kutsutaan monitoimisiksi. Peltola (2000) käyttää termiä monitoimisuus kuvaamaan viljelijäperheiden tulonmuodostusta useasta eri lähteestä. Myös hänen tutkimuksessaan monitoimisuus kattaa sekä tiloilla harjoitettavan muun yritystoiminnan että palkkatyön. *Monialaiseksi maatilaksi* kutsutaan puolestaan maatilaa, jolla harjoitetaan myös muun toimialan yritystoimintaa (Peltola 2000, s. 24, Vihtonen & Haverinen 1995, s. 7), eli termi viittaa itse yritykseen. Kaila ym. (1998, s. 32) määrittelee monialaisiksi tiloiksi maatilat, joilla muun yritystoiminnan liikevaihto on vähintään 5 887 euroa (35 000 mk) ja sen osuus tilan kokonaisliikevaihdosta on yli kymmenen prosenttia.

Tässä tutkimuksessa termi monialainen maatila kattaa sekä ”portfolioyritykset”, jossa maatila ja muu yritystoiminta ovat saman omistajan tai perheen erilisiä yrityksiä, että ”monialayritykset”, jossa maatila ja muu yritystoiminta ovat saman yrityksen eri osia (Kuva 1). 95 %:lla suomalaisista tiloista harjoitetaan maatalouden ohella myös metsätaloutta (Tike 2001b, s. 58 – 59) ja viljelijät omistavat noin 33 % metsämaan alasta (Metla 2002, s. 35). Tiukasti tulkittuna lähes kaikki suomalaiset tilat voisivat siis olla monialaisia. Tässä tutkimuksessa termi *maatilatalous* käsitetään *maa- ja metsätalouden* harjoittamiseksi. Näin tilaa ei määritellä monialaiseksi, jos sillä harjoitetaan vain maa- ja metsätaloutta. Tulkintaan on päädytty, koska metsätalouden tulot vaihtelevat huomattavasti vuosittain. Lisäksi maatalouden investointeja rahoitetaan nimenomaan puunmyyntituloilla (Ovaskainen & Kuuluvainen 1994, s. 59).

Monialaisuutta määritettäessä voidaan ottaa huomioon myös muun yritystoiminnan sijainti, jolloin monialaiset tilat jaetaan tilalla sijaitseviin (*on-farm*) ja tilan ulkopuolella sijaitseviin (*off-farm*) yrityksiin (Brun & Fuller 1992, s. 54). Carter (1998, s. 21, 29) puolestaan jakaa monialaiset tilat kolmeen ryhmään. Ensimmäisen ryhmän muodostavat tilat, joilla toimintaa on hajautettu erikoismaatalouteen tai maatalouteen sidoksissa oleville toimialoille kuten maatalomatkailuun tai koneurakointiin. Toiminnan tavoitteena on yrityksen kasvu ja lisätulojen hankkiminen maatalouden ohessa. Toisen ryhmän puolestaan muodostavat yrittäjät, joilla on maatalouteen liittymättömiä ”lisäyrityksiä” (*”additional enterprises”*) joko tilalla tai sen ulkopuolella. Kolmannen ryhmän muodostavat ulkopuolisten omistajien yritykset, jotka sijaitsevat maatiloilla.

Kuva 1. Monialaiseksi maatilaksi luokitellut yritykset tässä tutkimuksessa. Määritelmä ”monialainen maatila” kattaa sekä ”portfoliot” että ”monialayritykset”.

Monialaistaminen voidaan luokitella tapahtuvaksi *horisontaalisesti* eli yritys laajentaa toimintojaan niille aloille ja tuotteisiin, jotka ovat hyvin lähellä sen alkuperäistä toimialaa. Yleensä tässä tapauksessa uusi toimiala voidaan varsin joustavasti sisällyttää yrityksen olemassa oleviin rakenteisiin. Esimerkiksi maatalouskoneurakointi on usein lähellä tilan aikaisempia toimintoja. Toisaalta hajauttaminen voi olla *vertikaalista*, jolloin yritys integroituu joko ylös tai alaspäin tuotantoketjussa, esimerkiksi tuottamalla itselleen raaka-aineita tai jatkojalostamalla tuotteitaan itse lähemmäs kuluttajia. Kolmas tapa hajauttaa on perustaa todellinen monialayritys, jossa yritys laajentaa toimialoille, joilla ei ole mitään tekemistä aiempien toimintojen kanssa (Robson ym. 1993, s. 48).

Strategialla tarkoitetaan yrityksen pysyviä toimintaperiaatteita, joita toteuttamalla se pyrkii saavuttamaan perustavoitteensa (Pietikäinen & Hyvönen 1998, s. 16). *Strateginen suunnittelu ja päätöksenteko* on prosessi, jonka yhteydessä yritykset pyrkivät muotoilemaan pitkän tähtäimen päätavoitteensa. Tämän prosessin aikana yrittäjät ja muut strategisten päätösten tekijät pyrkivät havaitsemaan oleellisia mahdollisuuksia ja uhkia, joihin he pyrkivät vastaamaan päätöksillä yrityksen voimavarojen käytöstä (Dess & Lumpkin 2001, s. 4 – 5). Varadaragan (1994) mukaan yrityksen strategiaa voidaan tarkastella kolmella eri tasolla. Näistä laajin on yritysstrategia-taso (*corporate strategy*). Yritysstrategia määrittää liiketoiminnan laajuuden ja laajentamisen suunnan; esimerkiksi millä maantieteellisillä markkinoilla yritys toimii, mitä tuotetaan, mistä pyritään löytämään kilpailuetuja jne. (Ansoff 1987, s. 108 – 109). Yritysstrategia-tasolla tarvitaan päätöksiä siitä, miten koordinoidaan tuotot ja panosvirrat yrityksen sisällä. Yritysstrategiassa tehdään päätöksiä mm.

- uusien toimintojen perustamisesta tai lisäämisestä yritykseen (monialaistaminen)
- tavoista millä nämä uudet toiminnot lisätään yritykseen (laajentuminen ostamalla, uuden yritystoiminnan haaran perustaminen, strategiset allianssit)
- olemassa olevien toimintojen karsimisesta
- tavoista miten olemassa olevat toiminnot karsitaan (myynti, ulkoistaminen)

Yritysstrategian lisäksi strategisia valintoja tehdään kilpailustrategian (*business strategy*) ja toiminnallisten strategioiden tasolla. Kilpailustrategialla tarkoitetaan pyrkimystä saavuttaa uusia kilpailuetuja tai ylläpitää jo saavutettuja asemia tietyssä tuotteessa ja tietyillä markkinoilla (Varadaragan 1994). Toiminnallisilla strategioilla puolestaan tarkoitetaan yrityksen liiketoiminnassa ”tarkennettuja strategioita” kuten rahoitukseen, tuotantoon, markkinointiin ja tutkimukseen ja tuotekehitykseen liittyviä strategioita (Pietikäinen & Hyvönen

1998). Forsman (1999 s. 20) korostaa, että pienyritysten kohdalla kuvaavampi ilmaisu strategian asemasta saattaisi olla *tapa toimia*, koska strategia mielletään usein suuryritysten toimintakulttuuriin kuuluvaksi. Tässä tutkimuksessa monialaisuutta tarkastellaan nimenomaan yritysstrategiatasolla ja soveltaan strategiakäsitettä pienyrityksiin, joita monialaiset maatilat useimmiten ovat.

1.3 Aikaisemmat tutkimukset

Tarve pienten yritysten monialaisuuden tarkasteluun omana erillisenä aiheenaan on ilmeinen. Pienten monialaisten yritysten ongelmat eroavat yhteen toimialaan erikoistuneiden yritysten ongelmista. Toisaalta taas suurten ylikansallisten monialayritysten problematiikkaan perustuvia tutkimustuloksia ei sellaisenaan voi soveltaa pienyrityksiin. Monialaisia tiloja ja muita pieniä monialaisia yrityksiä on tutkittu useista, keskenään erilaisista näkökulmista. Aiheesta on melko vähän liiketaloustieteellistä kirjallisuutta, mutta aihealueen ympärillä on runsaasti ainakin jossain määrin liiketaloustieteeseen sovellettavissa olevia tutkimuksia lukuisilta tieteenaloilta aina kehitysmaatutkimuksesta ympäristötieteisiin (esim. Barrett ym. 2001, McNally 2002).

Niittykankaan (2003, s. 134) mukaan yritystoiminnan aloittamismotiivit voivat olla kielteisiä, eli yrittäjyyteen ”työntäviä”, tai myönteisiä, eli yrittäjyyteen ”vetäviä”. Samalla tavalla viljelijöiden kohdalla motiivit hajauttaa toimintoja maatalouden ulkopuolelle voidaan tutkimusten mukaan jakaa karkeasti kahteen luokkaan: yrittäjyyteen työntäviin ja vetäviin tekijöihin. Monialayrittäjyyteen työntävillä tekijöillä tarkoitetaan ulkoisessa toimintaympäristössä tapahtuneita asioita kuten maatalouden kannattavuuden alentumista tai perheen tulotason varmistamista muuttuneissa olosuhteissa (Alsos ym. 2002, s. 467 – 469, Barrett ym. 2002, s. 315, Bowler 1999, s. 297). Yritystoimintaa, joka on aloitettu, koska ”muita, parempia toimeentulomahdollisuuksia ei ole”, kutsutaan joissain tapauksissa jopa *välttämättömyysyrittämiseksi (necessity entrepreneurship)* (United Nations 2001, s. 8). Toisaalta on olemassa yritystoimintaan ”vetäviä” tekijöitä, kuten olemassa olevien fyysisten ja henkisten resursien uudelleen käyttö tuottavammalla tavalla tai hyvän liikeidean tai innovaation toteuttamisen mahdollisuus siten, että siitä on saatavissa taloudellista hyötyä. Tämän tyyppistä yrittäjyyttä kutsutaan myös ”mahdollisuusyrittäjyydeksi” (*opportunity entrepreneurship*) (Alsos ym. 2002, s. 469 – 471, Barrett ym. 2002, s. 316, United Nations 2001, s. 8).

Maatalousekonomiassa ja maaseutus sosiologiassa maatalojen monialaisuutta on yleisesti käsitelty osana monitoimisuutta. Yrittäjyyttä ei siis ole erotettu ulkopuolisesta työssäkäynnistä. Monissa tutkimuksissa korostuu näkemys siitä, että muiden tulojen hankkiminen on välttämätöntä maataloudelle epäedullisten luonnon- ja/tai taloudellisten olosuhteiden vuoksi, eli ainakin osittain kyse on välttämättömyysyrittäjyydestä (vrt. Alsos ym. 2002 s. 466, Kaila 1998, s. 28,

Peltola 2000, s. 203). Eikelandin ja Lienin (1999, s. 406) mukaan harvaanasu-
tuilla maaseutualueilla yrittäjäyys on usein vaihtoehto päätoimiselle maatalou-
delle tai palkkatyölle. Monialaisuus on siis tapa sopeutua muuttuvaan toimin-
taympäristöön. Monialaisuutta on tutkittu myös sukupuolten tasa-arvon kan-
nalta. Jervell (1999) kytkee maaseudun naisten työllisyyden monitoimisuuteen.
Gasson ja Errington (1993, s. 165) korostavat naisten roolia esimerkiksi maati-
lamatkailun harjoittamisessa.

Maatalouden liiketaloustieteessä on tehty jonkin verran tutkimusta monialais-
tamisen vastakohtasta eli erikoistumisesta sekä maatalouden *sisällä* että myös
maatalouteen. Tutkimuksissa erikoistumista suhteessa monitoimisuuteen on
tarkasteltu viljelijäperheen tulonmuodostuksesta käsin. Pyykkösen (1996, s. 84)
mukaan yksittäisen tilan koon kasvaessa myös sen erikoistumisaste kasvoi.
Tähän on vaikuttanut erityisesti pyrkimys saavuttaa suurtuotannon etuja. Toi-
saalta poliittinen epävarmuus kohtelee kaikkia erilaisia tuotantosuuntia suun-
nilleen samalla tavalla, joten hajauttaminen maatalouden sisällä ei merkittä-
västi alenna maatalouden riskejä. Tulosten mukaan tilakoon kasvaessa tilojen
keskittyminen maatalouteen kasvoi jonkin verran, kun mittareina käytettiin
maatalouden puhdasta tuloa, sivuansiotuloa ja metsätuloja (Pyykkönen 1996,
s. 67 – 68). McNamaran ja Weissin (2001, s. 6 – 7) tulokset itävaltalaisilta
tiloilta ovat samansuuntaisia. Monipuolistuminen kasvoi aluksi tilakoon kas-
vaessa, mutta koon edelleen kasvaessa myös maatalouden erikoistumisaste kas-
vaa. Siihen, oliko viljelijällä/viljelijäperheellä tuloja maatalouden ulkopuolel-
ta, vaikuttivat tilakoko, viljelijän henkilökohtaiset ominaisuudet sekä alueelli-
nen taloudellinen kehitys.

Ventura ja Milone (2000) ovat tarkastelleet tilateurastamoja italialaisilla karja-
tiloilla esimerkkinä usean tuotteen yrityksestä neoklassisen talousteorian viite-
kehyksessä. Tulosten mukaan tutkimustiloilla oli saavutettavissa suurtuotan-
non etuja jatkojalostamalla tuotteet itse. Tutkimuksen otos oli kuitenkin hyvin
pieni ja alueellisesti rajautunut, joten tulokset eivät ole yleistettävissä kovin-
kaan suureen tilajoukkoon.

Vaikka maaseutuyrittäjäyden tutkimus on ollut yksi keskeisiä tutkimussuun-
tauksia pienyritystutkimuksen sisällä, maatilat ja samalla myös maatiloilla ta-
pahtuva muu yritystoiminta on useimmiten rajattu tutkimusten ulkopuolelle.
Vasta 1990-luvun alkupuolelta lähtien maatiloja on alettu tarkastella enemmän
pienyritystutkimuksen viitekehyksessä (Carter & Rosa 1998, s. 15). Kuitenkin
yrittäjäyttä tarkastelevissa tutkimuksissa on todettu, että olemassa oleva toimi-
alarakenne on yksi tärkeimmistä syistä alueellisiin eroihin uusien yritysten toi-
mialojen suhteen (Spilling 1997, s. 127). Olemassa olevista resursseista muo-
toutuu innovaatioiden myötä uutta yritystoimintaa eli mahdollisuusyrittäjäy-
ttä. Maatilatalous onkin potentiaalinen kasvualustana uusille maaseutuyrityk-
sille. Järvenpää ym. (1995, s. 90) korostavat, että toimivan maatilatalouden

ohessa yritystoiminnan harjoittaminen on suhteellisen helppoa aloittaa. Maatila tarjoaa turvaa yritystoiminnan aloittamiselle takaamalla vakuuksia ja perustoimentulon. Hautamäki (2000) on kuvannut menestyviä maaseutuyrityksiä, joista moni on aloittanut toimintansa maatalan ulkorakennuksessa ja kasvanut alansa kärkiyritykseksi. Sonkkilan (2002, s. 81 – 83) mukaan varsinkin nuoret ja hyvin koulutetut viljelijät valitsivat omien tuotteiden jatkojalostuksen sopeutumisstrategiakseen, kun maatalouden kannattavuus aleni Suomen liittyttyä Euroopan unioniin ja yhteismarkkinoihin.

Carter (1998) on tarkastellut monialaisia tiloja sen mukaan, onko yritys maatalouteen kiinteästi liittyvä liitännäinen (kuten koneurakoinnin harjoittaminen) vai erillinen yritys. Tutkimuksen tulosten mukaan tilat, joilla on käyttämättömiä fyysisiä resursseja, laajentavat maatalouteen kiinteästi liittyviin toimintoihin tai esimerkiksi erikoismaatalouteen. Erillisen yrityksen perustaneilla sen sijaan motiivina on erityisesti olemassa olevat markkinat ja niiden kysyntään vastaaminen. Tutkimuksessa todettiin myös, että vaikka viljelijä harjoittaa maatalouteen varsinaisesti liittymätöntä yritystoimintaa, maataloudella ja yritystoiminnalla oli selkeitä linkkejä toisiinsa. Osa viljelijöistä oli perustanut muun toimialan yrityksen, koska tarvitsi lisätoimentuloa maatalouden oheen.

Carterin (1999, s. 427) mukaan em. luokittelu sisältää myös mahdollisen jatkumon. Ensimmäisessä vaiheessa muu yritystoiminta liittyy kiinteästi maatalouteen ja on osa ”samaa” yritystä. Maatalouden ohessa harjoitettava yritystoiminta on melko helppo aloittaa pienin investoinnein ja alhaisella riskillä. Seuraavassa vaiheessa tilalla harjoitettava yritystoiminta eriytyy omaksi yksiköksen eli erilliseksi yritykseksi. Toisaalta myös yrittäjä on voinut saada kipinän aloittaa jotain aivan muuta yritystoimintaa ja saanut kokemusta yrittäjyydestä, joten toiseen vaiheeseen voidaan lukea myös tämän tyyppinen toiminta. Kinsella ym. (2000) ovat esittäneet teoreettista pohdintaa siitä, että monialaisuus on eräänlainen välivaihe maataloudesta luopumisessa. Tästä on jonkin verran myös empiiristä näyttöä (vrt. Hautamäki 2000). Toisaalta Kinsellan ym. (2000) empiiristen tulosten mukaan suurin osa monitoimisista tiloista aikoo jatkossa toimia monitoimisena. Vastaavasti Kimhin (2000, s. 46) mukaan viljelijät pyrkivät paremminkin yhdistämään tilan ulkopuolista työskentelyn ja viljelyn eivätkä etsi ”väylää pois maataloudesta”.

Monialaisten tilojen taloudesta on melko vähän olemassa olevaa tutkimusta. Vihtosen ja Haverisen (1995, s. 85 – 87) mukaan maatilatalouden usein pelkkään verokirjanpitoon perustuvat tulokset eivät ole vertailukelpoisia muiden yritysten tuloksiin. Toisaalta monialaisten tilojen vertailu perustuotantotiloihin on vaikeaa. Vihtosen ja Haverisen (1995) luomassa kirjanpitojärjestelmän mallissa monialaista tilaa tarkastellaan kokonaisuutena, joka koostuu erilaisista toimialoista yrityksen sisällä. Mallissa yritys muodostuu kolmesta alueesta: maataloudesta, metsätaloudesta ja muusta yritystoiminnasta. Tätä mallia hyödynnetään nykyisessä maatalouden kannattavuustutkimuksen kirjanpitojärjes-

telmässä. Kaila ym. (1998) sovelsivat mallia hieman suurempaan aineistoon. Rantamäki-Lahtisen (2002a) selvityksessä verrattiin monialaisten tilojen muuta yritystoimintaa vastaavan kokoisiin muihin yrityksiin ja toisaalta monialaisten tilojen harjoittamaa maataloutta vastaaviin perustuotantotiloihin. Suntiola (2003, s. 53) tarkasteli tutkimuksessaan rahoitustukea saaneiden uusimaalaisten monialaisten tilojen talouden kehitystä.

Myös yritystoiminnan arvoista on käyty keskustelua; joissain monialayrityksissä yrittäjyys koetaan elämäntapana, eikä valtaosa pienyrityksistä tavoittele kasvua (Carter 1999, s. 417). Katilan (2000) tutkimuksen mukaan myös monialaiset viljelijät ovat sidoksissa talonpoikaisen kulttuurin tunnesääntöihin ja moraaliin, jossa taloudellisten arvojen sijasta korostuvat perhe ja perinteet. Nilssonin (2002) mukaan maaseutumatkailuyritysten kannattavuus on hyvin heikko monissa maissa. Taloudelliset arvot eivät näin ollen välttämättä selitä yritystoiminnan harjoittamista, vaan syyt toiminnan harjoittamiseen ovat usein ideologiset. Vastaavasti Komppulan (2002) tulosten mukaan osa pohjoiskarjalaisista maaseutumatkailuyrittäjistä on elämäntapayrittäjiä. Tutkimuksen mukaan yrityksen menestystä tulisi tilinpäätösanalyysin ohella pyrkiä mittaamaan myös laadullisilla mittareilla, kuten yrittäjän kokemalla elämänlaadun parantumisella.

1.4 Tutkimuksen tavoite

Tämän tutkimuksen päätavoitteena on tarkastella maatalouden liiketaloustieteen näkökulmasta, *miksi maatilat valitsevat toimintojen monialaistamisen maatilatalouden ulkopuolelle yritysstrategiakseen ja miten onnistunut ratkaisu monialaistaminen on viljelijäperheen ja yrityksen kannalta.*

Teoreettisen osion tavoitteena on kuvata päätöksenteon prosessia ja tarkastella monialaisuuden motiiveja erilaisista teoreettisista lähtökohdista. Osion tarkoituksena on tarkastella kriittisesti, miten olemassa olevaa kirjallisuutta voidaan soveltaa maatalojen monialaisuuteen. Empiirisen osan tavoitteena on peilata teoreettista viitekehystä käytäntöön. Tavoitteen saavuttamiseksi tutkimukselle on asetettu seuraavat alaongelmat:

- 1) Miksi tilat monialaistavat toimintaansa maatalouden ulkopuolelle; onko monialaistaminen mahdollisuus vai välttämättömyysyrittäjyyttä?
- 2) Miten tilat toteuttavat monialaistamisen?
- 3) Tuottaako tuotannon monialaistaminen, yrittäjän subjektiivisesti arvioimana, toivotun taloudellisen tuloksen suhteessa yrittäjän asettamiin tavoitteisiin?

- 4) Erikoistuvatko monialaiset tilat uudelleen, joko yritystoimintaan tai maatalouteen?

1.5 Tutkimuksen rakenne

Tutkimus rakentuu kirjallisuudesta, teoreettisesta viitekehystä ja empirisestä osiosta. Kirjallisuus osiossa tarkastellaan monialaistamiseen liittyviä liikkeenjohdollisia kysymyksiä (luku 2) sekä päätöksenteon teoriaa ja mallintamista (luku 3). Tutkimuksen teoreettinen viitekehys, tutkimushypoteesit ja oletukset sekä tutkimuksen kannalta oleelliset rajaukset esitellään luvussa 4. Empiirinen osio jakaantuu aineiston ja menetelmän kuvaukseen sekä tulosten esittelyyn. Tutkimuksen aineisto ja menetelmät esitellään luvussa 5 ja empiriset tulokset luvussa 6. Tulosten tarkastelu ja johtopäätökset esitetään luvussa 7.

2 Monialaisuus liikkeenjohdon näkökulmasta

Liikkeenjohdolla tarkoitetaan yrityksen toiminnan lyhyen ja pitkän tähtäimen suunnittelua, budjetointia, johtamista, organisointia ja valvontaa (Justis 1981, s. 160, Watson 1992, s. 42 ref. Timonen 2000, s. 18.) Monialaistamista muille toimialoille pidetään yhtenä suurimmista haasteista yritykselle erityisesti liikkeenjohdollisesta näkökulmasta: onnistuessaan se saattaa tuoda merkittäviä etuja, toisaalta riskit ovat erittäin suuret (Markides 1997, s. 93). Suurin osa monialaisuuden tutkimuksesta on tehty suuryritysten näkökulmasta, joten tutkimustulosten soveltuvuus pienyrityksiin saattaa olla kyseenalaista. Suuryrityksissä trendi toimintojen hajauttamisesta eri toimialoille kasvoi toisen maailmansodan jälkeen ja oli suurimmillaan 1960- ja 1970-luvuilla. 1970- ja 1980-luvulla etenkin sellaiset (suur)yritykset, jotka toimivat kotimaan markkinoilla ja taantuvilla toimialoilla, pyrkivät saavuttamaan kasvua monialaistamalla. Monet kokeilut päättyivät epäonnistumiseen, sillä yritykset hajauttivat toimintojaan jopa perustoimialaansa kannattamattomimmille aloille. Lopputuloksena ei suinkaan ollut parempi kannattavuus tai kasvu, vaan lähinnä yrityksen pörsiarvojen lasku. 1980- ja 1990-luvuilla suuryritysten toimintoja alettiin keskittää; ”yritykset keskittyivät siihen mitä parhaiten osasivat” ja karsivat muita toimialoja pois (Grant 1991, s. 370).

Grant (1991, s. 370) listaa suuryrityksille kolme päätavoitetta monialaistamiseen: 1) yrityksen kasvu, 2) riskin alentaminen ja 3) yritystoiminnan kannattavuuden parantaminen. Vastaavasti syitä siihen, että maatalo tai pienyritys monialaistaa toimintonsa perustoimialan ulkopuolelle, on monia. Monialaistaminen on tapa pienentää *yrityksen toimialakohtaisia riskejä*. Monialaistamalla yritys hajottaa riskejä siten, että yrityksen *riskityypit* erilaistuvat. Näin tietyn tyyppisten riskien merkitys yritykselle alenee, mutta toisaalta se voi tuoda yritykselle aivan uusia riskejä (Hardaker ym. 1998). Maatilayrittäjäyys voidaan

suurelta osin luokitella perheyrittäjyydeksi. Perheen toimentulo ja elämäntilanne vaikuttavat päätöksentekoon perheyrityksissä (Gasson ym. 1988, s. 16 – 17). Monialaistamalla yritystoimintaa voidaan tasata perheen tulojen kausivaihtelua, kasvattaa tuloja tai työllistää joku perheenjäsen.

Carterin (1998) mukaan yrityksen kasvu monialaisuuden kautta saattaa olla helpompaa kuin erikoistumalla etenkin silloin, kun ympäristö- tai toimialakohdittaiset tekijät (kuten lisäpellon heikko saatavuus) rajoittavat kasvua. Muita monialaistamiseen vaikuttavia syitä ovat, että yrityksellä on käyttämättömiä resursseja, se haluaa vaihteittain muuttaa toimenkuvaansa toiselle toimialalle tai sen asiakkaiden tarpeiden muuttuminen pakottaa myös yrityksen toimialan muutokseen. Ansoffin (1987, s. 121 – 122) mukaan teknologian nopea kehitys saattaa johtaa siihen, että yritykselle on helpompaa siirtyä uusien tuotteiden tai palvelujen valmistamiseen kuin sopeutua uuteen teknologiaan vanhalla toimialalla. Monialaistamiseen liittyy yrityksen näkökulmasta myös monia haittapuolia, joista suurin on ylihajauttamisriski (Markides 1995).

Maatilan liikkeenjohdon näkökulmasta monialaistamiseen liittyvät tavoitteet voidaan jaotella kolmeen pääluokkaan: 1) pyrkimys yrityksen kehittämiseen ja kasvuun, 2) yrityksen riskien hallinta ja 3) yrittäjäperheen tulotason turvaaminen. Perusoletuksena tässä tutkimuksessa on, että ne kaikki kolme vaikuttavat osaltaan toimintojen hajauttamiseen tai mahdolliseen uudelleen kohdentamiseen. Seuraavassa esitellään lyhyesti erilaisia teoreettisia lähestymistapoja monialaisuuteen ilmiönä.

2.1 Yrityksen kehittäminen ja kasvu monialaistamisen kautta

Kasvu: 1) kasvaminen, sen määrä, 2) lisääntyminen, lisäys, suurentuminen (Aikio 1993, s. 414). Yleisessä kielenkäytössä termillä kasvu (*growth*) tarkoitetaan kahta asiaa: joskus se tarkoittaa pelkästään määrän, kuten tuotoksen, myynnin tai viennin, ”kasvua” eli toisin sanoen *määrän suurentumista*. Toisinaan termillä tarkoitetaan *koon tai laadun* lisääntymistä *kehittymisprosessin tuloksena*. Kehittymisprosessilla tarkoitetaan tässä luonnollisia, biologisia prosesseja, joissa toistensa kanssa vuorovaikutussuhteessa olevat kasvun kohteen sisäiset muutokset johtavat kohteen koon kasvuun ja samalla aiheuttavat muutoksia itse kohteessa (Penrose 1995, s. 1).

Wiklund (1998, s. 7) puolestaan määrittelee kasvun seuraavasti: ”*Kasvu viittaa koon muutokseen aikaperiodien välillä. Kasvuun voi liittyä olemassa olevien kokonaisuuksien laajentuminen ja/tai moninkertaistuminen. Biologisissa olennoissa tavataan kumpaakin kasvuprosessia; yksittäiset solut kasvavat ja solujen määrä moninkertaistuu solujakautumisen kautta. Kun puhutaan yrityksen*

kasvusta, kasvulla tarkoitetaan yleensä yksittäisen yrityksen koon kasvua, mutta termi ei rajoitu tähän. Yrityksen kasvulla voidaan myös tarkoittaa yhden yksittäisen henkilön tai tietyn ryhmän omistamien/johtamien yritysten määrän kertautumista.” Pienyritysten osalta myös Storey (1994) ja Rosa ja Scott (1999, s. 33) korostavat, että sarjayrittäjyydessä ”ryppään yritykset” liittyvät usein läheisesti toisiinsa, ”lisäyritykset” ovat lähinnä tapa kasvattaa yrityskokonaisuutta.

Yrityksen kasvua voidaan tarkastella erilaisista lähestymistavoista käsin. Useimmissa teorioissa ja lähestymistavoissa monialaistaminen nähdään yhtenä *tapana toteuttaa* yrityksen kasvu- ja kehittämissyrkimyksiä. Yleisesti tehokkaampana tapana kasvattaa yritystä pidetään tuottavuuden ja tehokkuuden lisäämistä erikoistumalla. Seuraavissa kappaleissa esitetään kuvaus eräistä keskeisistä yrityksen kasvuun ja kehittymiseen liittyvistä teorioista sekä siitä, miten ne selittävät yrityksen monialaisuutta.

2.1.1 Yrityksen resursseihin perustuvat lähestymistavat

Wernerfelt (1984, s. 171) korostaa, että useimpien tuotteiden (tai palvelujen) valmistamiseen tarvitaan useita resursseja, ja toisaalta useimpia resursseja voidaan käyttää monien tuotteiden valmistamiseen. Resurssipohjaisessa näkemyksessä yrityksen strategioiden, kasvun ja kehittymisen peruslähtökohtana ovat yrityksen omat, sisäiset resurssit. Resursseihin pohjautuvassa tutkimuksessa tarkastellaan pääomien, taitojen, kykyjen ja tiedon käyttöä yrityksen sisällä (Coates & McDermott 2002, s. 436). Wiklundin (1998, s. 14) mukaan tämä näkökulma määrittelee yrityksen niistä resursseista käsin, joita se yhdistää. Penrose toteaa (1995, s. 24): *”yritys on enemmän kuin hallinnollinen yksikkö: se on myös kokoelma erityyppisiä resursseja, joiden käyttöä koordinoidaan hallinnollisin päätöksin*”. Yrityksen sisäisiä resursseja on luokiteltu hyvin monin eri tavoin, esimerkiksi fyysisiin, taloudellisiin, yrityksen organisaatioon ja teknologisiin resursseihin. Resurssipohjaisissa teorioissa ympäristö asettaa vain vähän rajoituksia yrityksen kasvuille (Wiklund 1998, s. 14 – 15). Yrityksen menestyminen siis riippuu pitkälle yrityksen kyvystä muuttaa olemassa olevat resurssit onnistuneeksi strategiaksi ja menestykseksi.

Barneyn ja Arikanin (2001, s. 141) mukaan resurssipohjaisessa lähestymistavassa on kaksi perusoletusta; kilpailevilla yrityksillä *voi* olla heterogeeninen resurssivaranto ja toisaalta erot yritysten resurssivarantojen välillä *voivat* olla melko stabiileja. Oletusten mukaan suinkaan kaikilla yrityksillä ei ole erityisiä resursseja. Päinvastoin, Barneyn ja Arikanin mukaan on olemassa joitakin yrityksiä, jotka joissain tilanteissa voivat hyödyntää erityisiä resurssejaan ja näin saavuttaa pysyviä kilpailuetuja suhteessa kilpailijoihin.

Barney (2001, s. 644 – 650) jakaa resurssihin perustuvat lähestymistavat kolmeen eri teoriaan. Nämä ovat resurssien tarkastelu (1) yrityksen kilpailuedun viitekehyksessä, (2) neoklassisen talousteorian viitekehyksessä ja (3) evoluutiotalousteorian kehyksissä. Perusoletuksiltaan nämä kaikki painottavat heterogeenisten resurssien ja kykyjen jakautumista yrityksiin. Erot teorioiden välillä ovat lähestymisnäkökulmissa: kilpailuedun viitekehyksessä resurssien avulla pyritään löytämään mahdollisuudet luoda pysyviä kilpailuetuja. Neoklassisen talousteorian viitekehyksessä tarkasteltuna resurssit nähdään panoksina. Yritykset tai yrittäjät pyrkivät maksimoimaan voittoa optimaalisilla panos-tuotossuhteilla huomioiden panosten ja tuotosten hinnat. Evoluutioteorian mukaisessa viitekehyksessä yritysten kehittyminen nähdään prosessina olemassa olevien resurssien hyödyntämisessä uusiksi resurssiksi. Coatesin ja McDermottin (2002, s. 437) mukaan resurssien käyttö on dynaaminen muuttuva prosessi. Resurssien käytön muutos innovaatioiden ja innovatiivisen johtamisen – siis ei resurssien itsensä – perusteella tuo yritykselle kilpailuetuja. Alvarez ja Busenitz (2001) tuovat keskusteluun myös neljännen teoreettisen näkemyksen: resurssien tarkastelun yrittäjyyden viitekehyksessä. Mahdollisuuksien havaitseminen ja uusia mahdollisuuksia kartoittava käyttäytyminen voidaan lukea myös yrityksen tai yrittäjän resurssiksi. Toisaalta myös kyky uudelleen järjestää ja yhdistää uusilla tavoilla olemassa olevia resurssseja voidaan luokitella yrityksen resurssiksi.

Resurssipohjaisen näkemyksen mukaan toimintojen monialaistaminen liittyy yrityksen kasvuun toisille markkinoille. Yritys voi pyrkiä kasvuun hajauttamalla joko nykyisen osaamis/markkina-alueensa ”sisällä” tai pyrkiä laajentamaan ”ulospäin”. Yritys voi tuottaa laajaa valikoimaa tuotteita yksille markkinoille tai sitten yhtä samaa tuotetta useille markkinoille. Toimialan ”**sisäinen**” monialaistaminen tarkoittaa siis sitä, että yritys tuottaa erilaisia, uusia tuotteita *entisillä resurssilla samoille markkinoille*. Toisaalta yrityksen monialaistaminen ja samalla kasvun haku ”**ulospäin**” voidaan toteuttaa kolmella erilaisella tavalla; (1) tuotetaan vanhoilla resurssilla uusia tuotteita uusille markkinoille, (2) laajennetaan yrityksen olemassa olevia markkinoita uusilla tuotteilla, jotka tuotetaan uudella tuotantoteknologialla tai uudelleen järjestetyillä/uusilla resurssilla ja (3) laajennetaan kokonaan uusille markkinoille, uudella tuotantoteknologialla (tai uudentyyppisillä resurssilla) ja aivan uusilla tuotteilla (Penrose 1995, s. 110 – 111). Wade ja Gravill (2002, s. 3) painottavat, että resurssipohjaisen näkökulman mukaan monialaiset yritykset voivat saada strategiastaan kilpailuetuja, kun eri toimialat tai yrityksen osiot voivat jakaa strategisia pääomia ja kykyjä. Alvarez ja Busenitz (2001) korostavat mahdollisuuksien havaitsemista ja resurssien uudentyyppistä yhdistämistä. Toimintojen hajauttamisessa näillä molemmilla tekijöillä on suuri merkitys tavoitteiden onnistumisessa.

Forsman (1999, s. 57) korostaa, että elintarvikealan mikroyrityksissä tuotteiden ja palveluiden erilaistaminen, jota kautta pienyritykset voivat saada kilpailuetua, on mahdollista nimenomaan resurssien avulla. Tässä yhteydessä resursseiksi voidaan lukea osaaminen ja erityiset raaka-ainelähteet, kuten oman tilan tuotteet. Hainesin ja Daviesin (1987, s. 37 – 87) mukaan maatilan erilaiset fyysiset resurssit kuten maa- ja vesialueet, tilan rakennukset, maatilan pääomat sekä koneet ja työvoima tarjoavat viljelijöille usein erinomaisia mahdollisuuksia laajentaa maatalouden ulkopuoliseen yritystoimintaan. Yrityksen tärkein resurssi on kuitenkin viljelijä itse. Monialaisuus on haaste, joten viljelijän ja viljelijäperheen kyvyt, taidot ja motivaatio ovat tärkein voimavara yrityksen menestymisessä (Haines & Davies 1987, s. 23). Suomalaisilla monialaisten tilojen viljelijöillä on Vesalan ja Peuran (2002, s. 73) mukaan selvästi vahvempi yrittäjäidentiteetti kuin keskimäärin muilla viljelijöillä. Tämä ei kuitenkaan johdu siitä, että monialaisten tilojen viljelijät poikkeaisivat taustaltaan tai koulutukseltaan muista, vaan identiteetin vahvuus perustuu yritystoiminnan menestyksellisyyteen ja laajempiin sidosryhmäsuhteisiin. Suomen EU-jäsenyyden aiheuttaman toimintaympäristön muutosten myötä tällä hetkellä pääosa perustuotantotilojen viljelijöiden työlle ja pääomalle jäävästä korvauksesta tulee tuista. Tätä kautta perustuotantotilojen viljelijöiden vaikutusmahdollisuudet omaan maataloudesta saamaansa toimeentuloon ja maatilan taloudelliseen menestymiseen ovat heikentyneet (Ylätalo ym. 1998, s. 172). Samalla voidaan arvioida, että viljelijän henkilökohtaisten yrittäjäominaisuuksien vaikutus perusmaatalouden menestykseen on jossain määrin vähentynyt viime vuosina.

Galende ja de la Fuente (2002) ovat tarkastelleet tutkimuksessaan mm. monialaisuuden strategian vaikutusta yrityksen innovaatioihin resurssien kannalta evoluutioteorian viitekehyksessä. Teoreettisen perusoletuksen mukaan monialaistaminen vaikuttaa negatiivisesti innovaatioiden syntyyn, koska strategia vaatii tiukempaa formaalista ja taloudellista seuranta- ja johtamisesta kuin erikoistuminen. Toisaalta suurten monialayritysten kannattaa investoida enemmän tutkimus- ja kehittämistyöhön, koska näiden toimien tulokset ovat monikäyttöisiä. Monialayritykset voivat käyttää erilaisia innovaatiota paremmin hyväkseen. Tutkimuksen tulosten mukaan monialaiset yritykset eivät kuitenkaan eronneet erikoistuneista yrityksistä tältä osin (Galende & de la Fuente 2002, s. 5, 9, 18). Wade ja Gravill (2002 s. 2, 9) ovat verranneet resurssipohjaisesta näkökulmista toisiinsa monialaisia IT-alan yrityksiä, jotka erosivat toisistaan toimialojen sidonnaisuuden suhteen. Osalla toimialat liittyivät vahvasti toisiinsa, jolloin eri toimialat voivat hyödyntää samoja strategisia resursseja, toisaalta taas osalla yrityksistä eri toimialoilla ei ollut yhteyttä toisiinsa. Tulosten mukaan sellaiset monialayritykset, joiden toimialoilla oli yhteyttä toisiinsa, menestyivät merkittävästi paremmin kuin ne yritykset, joiden toimialat eivät olleet sidoksissa toisiinsa.

Resurssipohjainen lähestymistapa on hyvin sovellettavissa monialaisten maatilojen tarkasteluun. Maatiloilla on paljon heterogeenisiä resursseja, kuten raaka-aineita, koneita, rakennuksia ja osaamista, joita voidaan hyödyntää muussa yritystoiminnassa uusilla tavoilla. Resurssit eivät sinällään tuo monialaiselle tilalle lisäarvoa, vaan niiden muuntaminen jäljittelemättömäksi kilpailueduksi (vrt. Wernerfelt 1984, s. 173 – 175). Resurssipohjaisen lähestymistavan mukaan yritys, tässä tapauksessa monialainen tila, pyrkii sellaisille uusille markkinoille, joiden vaatimat resurssi vastaavat sen käytössä olevia (Wernerfelt 1984, s. 179, Peteraf 1993, s. 188). Tiloilla harjoitettava muu yritystoiminta voidaan siis nähdä resurssien uudelleen kohdentamisena, uusien tuotteiden, markkinoiden ja tätä kautta kilpailuedun, hakemisena.

2.1.2 Yritysympäristöön ja strategiseen sopeutumiseen perustuvat lähestymistavat

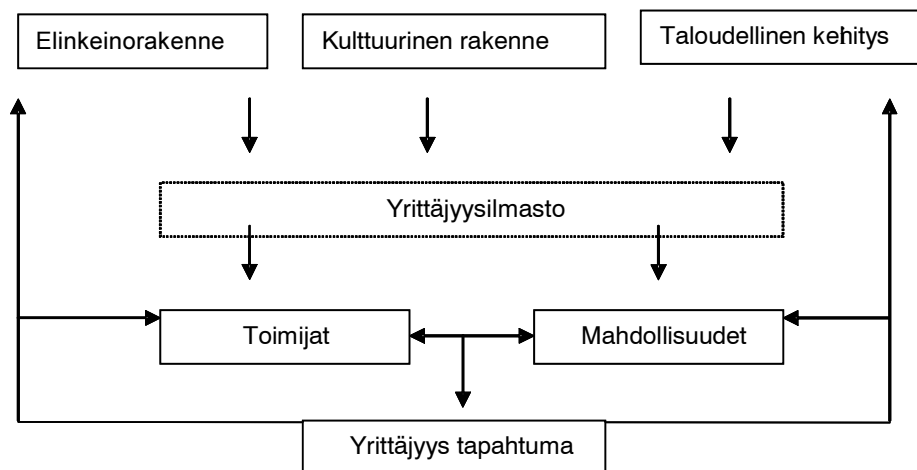
Resurssipohjaisen lähestymistavan vastakohtana voidaan pitää yritysympäristöä yritysten syntymiseen ja kasvuun vaikuttavana tekijänä tarkastelevia teorioita. Yrityksen toiminnallisena ympäristönä voidaan ymmärtää toimialaympäristöä, jossa keskeisiä asioita ovat toimialan elinkaaren vaihe ja keskittyneisyys. Toisaalta ympäristönä voidaan ymmärtää myös aluetta, jossa yritys sijaitsee. Aluenäkökulmassa korostuvat kehittyvän toimintaympäristön erityispiirteet ja yritysten sijaintikäyttäytyminen (Niittykangas 2003, s. 177 – 178). Yritysympäristöä korostavia teoreettisia lähestymistapoja ovat muun muassa innovatiivisen miljöön koulukunta (Maillat 1995), teollisuuskeskittymäkoulukunta (Brusco 1990) sekä klusterikoulukunta (Porter 1998). Klusterissa tai yrityskeskittymässä on paljon tietyllä toimialalla toimivia yrityksiä samalla maantieteellisesti rajatulla alueella. Yrityskeskittymät ulottuvat usein alaspäin markkinointi- ja jakelukanaviin sekä sivuttaissuunnassa täydentävien tuotteiden valmistajiin ja yrityksiin, jotka toimivat samantyyppisiä tuotantopanoksia hyödyntävillä aloilla (Porter 1998, s. 78). Yrityskeskittymillä on aivan erityinen merkitys maaseutualueille. Niissä maaseutuyritykset pystyvät luomaan pysyviä kilpailuetuja itselleen ja näin kompensoimaan niitä haittoja, joita seuraa muun muassa pitkistä etäisyyksistä ja osaavan työvoiman puutteesta. Yrityskeskittymien syntyminen liittyy usein alueen perinteisiin ja paikallisiin voimavaroihin. Paikalliset, tietyn toimialan yritykset muodostavat uusia, vanhoihin yrityksiin sidoksissa olevia aloja (Porter 1990, s. 151). Toisaalta lähes kaikki innovaatiot ovat *kollektiivisia saavutuksia*, jotka on saavutettu useiden eri toimijoiden aikaansaannoksena pitkän ajan kuluessa (Van de Ven 1993, s. 212).

Strategisen sopeutumisen näkökulmassa perusajatuksena on se, että erilaisissa ympäristöissä tarvitaan erilaisia strategioita, jotta yritys menestyisi. Teorian mukaan yritysten omistaja-johtajilla on mahdollisuus erilaisissa ympäristöissä valita erilaisten strategioiden välillä. Muutokset ympäristössä tuovat yrityksel-

le mahdollisuuksia ja uhkia. Pienyritysten mahdollisuudet joustaa ympäristön muutosten tarvitsemalla tavalla ovat suuremmat kuin suurten yritysten (Wiklund 1998, s. 20 – 21). Toisaalta Vesalaisen (1995, s. 193) mukaan sellaiset konservatiiviset pienyritykset, joiden markkina-alue ja toiminta on tiiviisti kiinni tietyssä toimialassa, kasvavat ja taantuvat toimialansa mukana. Yrittäjiltä puuttuu taitoa kohdentaa yrityksen resursseja uudelleen ja suunnata toimintaansa uusille urille.

Alueellisesta näkökulmasta katsottuna ympäröivä maantieteellinen ja kulttuurinen ympäristö muodostaa yrityksen viitekehksen. Tämä ns. alueellinen yritysilmasto voi edistää yritysten hyvinvointia, luoda mahdollisuuksia uusille yrityksille ja toisaalta myös haitata yritystoimintaa. Alueilla on hyvin erilaiset mahdollisuudet tukea yrittäjyyttä (Malecki 1994, s. 125, Spilling 1996a, s. 217). Taloudellinen ilmasto ei kuitenkaan yksinään selitä uusien yritysten ja liikeideoiden syntymistä; havaitut mahdollisuudet ja yrittäjät itse vaikuttavat luonnollisesti yrityksen kehittymiseen. Spilling (1996b, s. 92 – 95) määrittelee yrityksen *yrittäjyystapahtumaksi* (*“entrepreneunial event”*). Tämän näkemyksen mukaan yksittäisen yrityksen kehittyminen on *“yrittäjyystapahtumien sarja”*; yksittäinen yritys kehittyy ympäristössä ja yrityksen sisällä tapahtuneiden taloudellisten muutosten kautta. Erilaisten tekijöiden vaikutukset yritystoiminnan kehittymiseen on esitetty kuvassa 2.

Maatilojen monialaisuutta ei juuri ole tarkasteltu toimintaympäristön viitekehksessä, vaikka sen voidaan olettaa olevan tärkeä tekijä monialaisen yritystoiminnan synnyssä ja kehityksessä. Paikalliset voimavarat (olemassa olevat yritykset, ihmiset, osaaminen) ovat avaintekijöitä alueen kehityksessä (Maillat

Kuva 2. Spillingin (1996b, s. 93) vuorovaikutusmalli yrityksen ja ympäristön välillä.

1995). Useimmilla maaseutualueilla voimavarana on nimenomaan maatalous. Maatilojen toimintaympäristön muuttuminen on luonut toimialan sisällä yhä enemmän paineita sopeutumiseen ja yksi sopeutumisvaihtoehto on yritystoiminnan monialaistaminen muille toimialoilla. Yritysympäristönä maaseudulla on omia erityispiirteitään. Toisaalta ”maaseudulla” ja ”maaseudulla” on huomattavia eroja. Kaupunkien läheisellä maaseudulla yritysten ongelmat ja mahdollisuudet ovat erilaisia kuin syrjäisillä alueilla (Errington 1994, s. 368)

Hämmästyttävän vähän tieteellisessä keskustelussa on tullut esiin myös yrityksen toimintaympäristössä herännyt *kysyntä ja* siihen vastaaminen. Toimintaympäristö voidaan tällöin ymmärtää laajasti eikä puhtaasti maantieteellisenä alueena. Yksistään pelkkä kysynnän muutos voi luoda mahdollisuuksia uusille toimintoille (Eckhardt & Shane 2002, s. 11). Yrityksen resursseja ja yritysympäristön vaikutuksia koskevia teorioita voidaan myös yhdistää (vrt. esim. Wiklund 1998, s. 28). Yritystoiminnan synty, kasvu ja kehittyminen voivat olla molempien tekijöiden summa. Olemassa olevat resurssit voidaan muuntaa kilpailueduiksi ja näin vastata ympäristössä tapahtuviin muutoksiin.

2.1.3 Monialaisuus evoluutioteorian ja elinkaarimallien viitekehyksessä

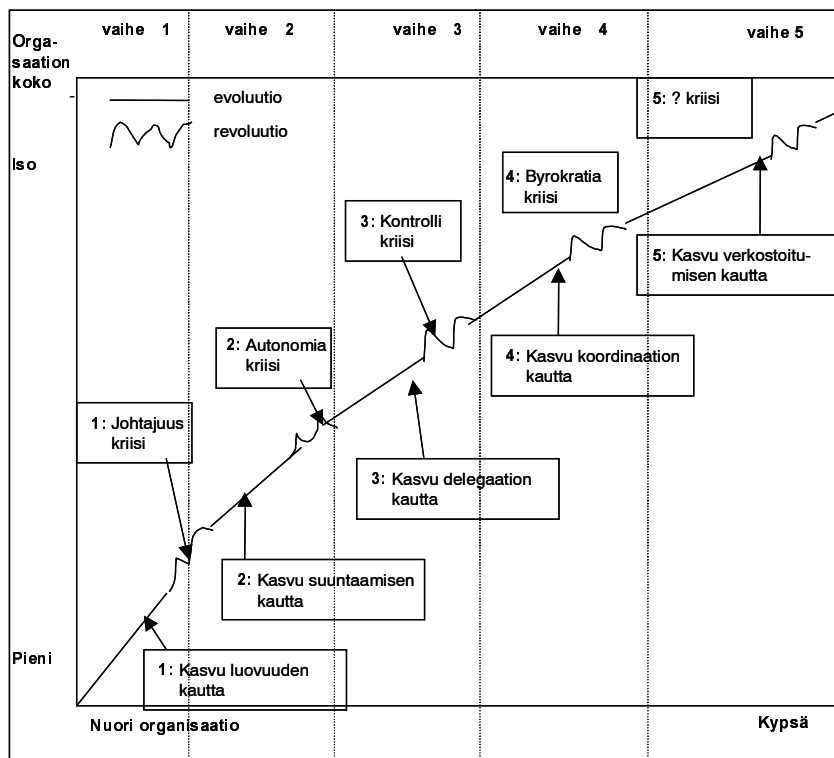
Edellisistä teorioista poikkeavan näkökulman monialaistamiselle tarjoavat evoluutioteoria laajemmalla tasolla ja toisaalta elinkaarimallit yksittäisen yrityksen osalta. Evoluutio voidaan määritellä kasvu- ja rakennemuutosprosessiksi tietyssä määrittelyssä populaatiossa (tai yritysjoukossa). Evoluutiossa jonkun kilpailukyvyyn kannalta suotuisan ominaisuuden kehittäneet yksiköt syrjäyttävät muita (Metacalfe 2000, s. 7). Schumpeter (1943, s. 83) kuvaa evoluutiota kuvatessaan esimerkkinä maatilan historiaa: ”*tyypillisen maatilan tuotannollinen historia on samalla vallankumouskausiensa (revolution) historiaa*”. Tilat ja yritykset ovat joutuneet kautta aikojen sopeutumaan suuriin muutoksiin kehittämällä erilaisia selviytymisstrategioita, joita Schumpeter kutsuu ”teollisiksi mutaatioiksi” myötäillen Darwinin kehittämän biologisen evoluutioteorian terminologiaa. Yrityspopulaatiossakin yleistyvät onnistuneet ”mutaatiot” eli strategiat, kun taas heikomman strategian valinneet yritykset häviävät tai pyrkivät omaksuma onnistuneen yrityksen strategian.

Metacalfen (2000, s. 7) mukaan evoluutiossa on kolme pääkomponenttia: variaatio, valikoituminen ja kehitys. Variaatio on välttämätön edellytys valikoitumiselle, joka taas on vuorovaikutussuhteessa kehityksen kanssa. Evoluutioteoriaa on taloustieteissä sovellettu niin innovaatioiden, resurssipohjaisen näkemysten, kasvun kuin imitoinnin tutkimuksessa (Iwai 2000, Metacalfe 2000). Taloustieteellisissä evoluutioteoriamalleissa valikoituminen kohdistuu kannattaviin yrityksiin heikomman kannattavuuden yritysten väistyessä (Iwai 2000, s. 169). Sama pätee myös innovaatioihin ja strategioihin; mikäli ne osoittautu-

vat edeltäjiään paremmiksi, ne nopeasti syrjäyttävät entiset järjestelmät. Uudet innovaatiot kuitenkin perustuvat edellisiin, eli innovaatioiden kehitys itsessäänkin voidaan nähdä samantyyppisenä kuin evoluutio (Edquist 1997, s. 6).

Soveltavaa empiristä tutkimusta monialaisista maataloista evoluutioteorian viitekehityksessä ei ole juuri tehty. Evoluutioteorian lähestymistavan mukaan ajateltuna monialaistamista voidaan ajatella strategiavalintana esimerkiksi tilanteessa, jossa maatalouden kannattavuus heikkenee ratkaisevasti. Hainesin ja Daviesin (1987, s. 17 – 22) mukaan viljelijällä on useita muitakin tapoja pyrkiä kehittämään yritystään, esimerkiksi tilakokoa kasvattamalla, hankkimalla lisäansioita palkkatyöstä, alentamalla yksikkökustannuksia tai etsimällä uusia markkinointikanavia tuotteilleen. Kun tilannetta tarkastellaan evoluutioteorian näkökulmasta, onnistuneen strategiavalinnan tehneet yrittäjät jatkavat viljelyä, kun taas ne, jotka eivät pysty sopeutumaan tai jotka valitsevat huonomman strategian, poistuvat markkinoilta.

Mikrotasolla evoluutioteorian vastinparina voidaan ajatella olevan Greinerin viisi-portainen kasvumalli (Kuva 3). Ajatus perustuu siihen, että yritys kasvaa kriisikausien kautta, ts. yrityksen pitää kehittää organisaatiotaan ja löytää vastaukset tiettyihin ongelmiin ennen kuin sen kehitys voi jatkua. Jokaisessa kehi-

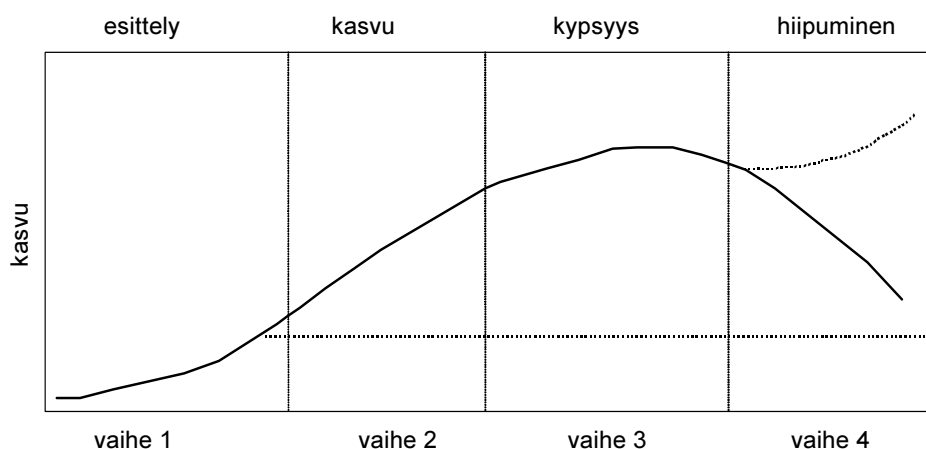
Kuva 3. Greinerin viisi-portainen kasvumalli (Ref. Dewhurst & Burns 1993, s. 376).

tysvaiheessa (*evolution*) yritystä johdetaan tietyllä tavalla ja jokaisen kriisivaiheen (*revolution*) aikana ilmenee liikkeenjohtoon liittyviä tyypillisiä ongelmia. Osa yrityksistä häviää, koska ei selviydy kriisikaudesta (Dewhurst & Burns 1993, s. 377).

Joskus yritystä verrataan myös elävään olentoon, jolla on erilaisia vaiheita kuten lapsuus, teini-ikä ja vanhuus. Justis (1981) kuvaa yrityksen elämänkaarta neljän vaiheen sarjana. Kaikki yritykset eivät kasva kaikkien vaiheiden läpi, vaan yritys saattaa jäädä tietyn kokoiseksi tai loppua missä tahansa elinkaaren vaiheessa (Kuva 4). Esittelyvaiheessa (*introduction stage*) olevat uudet yritykset kasvavat yleensä aluksi nopeasti. ”Kasvuvaiheessa” (*growth stage*) yritys kehittää uusia tuotteita, uusia innovaatioita tai kehittää liikkeenjohtoaan. Tässä vaiheessa toimintaa tyypillisesti laajennetaan, hajautetaan tai karsitaan, koska tarvitaan uusia tuotteita sekä uusia markkinoita. Kypsyysvaiheessa (*maturity stage*) yrityksen tavoitteena ei enää ole kasvu, vaan nykyisen tason säilyttäminen; voitot eivät enää tule kasvun perusteella vaan heijastavat yrityksen sisäistä tehokkuutta. Hiipumisvaiheessa (*decline stage*) yritys on tavoittanut jo suurimman osan asiakkaistaan ja markkinat ovat kyllästyneet. Kun kulutuskyky muuttuu, yrityksen tuotteet tulevat tarpeettomiksi tai yritystoiminta ei enää ole kannattavaa. Osa yrityksistä pyrkii selviytymään luomalla uusia tuotteita, mutta usein tässä vaiheessa yritys pienenee tai jopa tekee konkurssin. Yrittäjien tulisikin pyrkiä olemaan ajan hermolla tuotekehityksessä (Justis 1981, s. 407).

Elinkaarimalleissa monialaistaminen mielletään toimintatavaksi ratkaisuna tiettyssä, erityisesti ”kasvu- tai kriisivaiheessa” olevan yrityksen ongelmiin. Esimerkiksi Adizes (1988, s. 34 – 35) kuvaa kiivaassa kasvuvaiheessa (go-go) olevan yrityksen kehitystä seuraavasti: ”*yrityksen menestyminen saattaa tehdä omistaja-johtajasta hyvin ylimielisen... Tämän johdosta go-go vaiheessa oleva yritys yleensä joutuu ongelmiin, koska se pyrkii liian moniin suuntiin samanaikaisesti. Pahimmat go-go vaiheessa olevat (pien)yritykset ovat kuin pieniä konserneja, jotka pyrkivät samanaikaisesti monille sekä omaan yritystoimintaan sidoksissa oleville että muille toimialoille*”. Maatiloilla sukupolvenvaihdos on yksi tällainen kriittinen hetki, jolloin monialaistamista maatalouden ulkopuolelle harkitaan.

Elinkaariteorioiden viitekehityksessä toimintojen hajauttaminen maatalouden ulkopuolelle voidaan selittää selviytymistapana yrityksen elinkaaren ”kriisikaudesta”. Aikaisempien empiiristen tulosten mukaan muu yritystoiminta aloitetaan usein muutaman vuoden sisällä maatilatalouden sukupolvenvaihdoksesta (Rantamäki-Lahtinen 2000). Yrityksen kehitystä elinkaarena tarkastelevia malleja on vaikea yhdistää resurssipohjaiseen näkemykseen tai yritysympäristöön liittyviin ajattelutapoihin (Wiklund 1998).

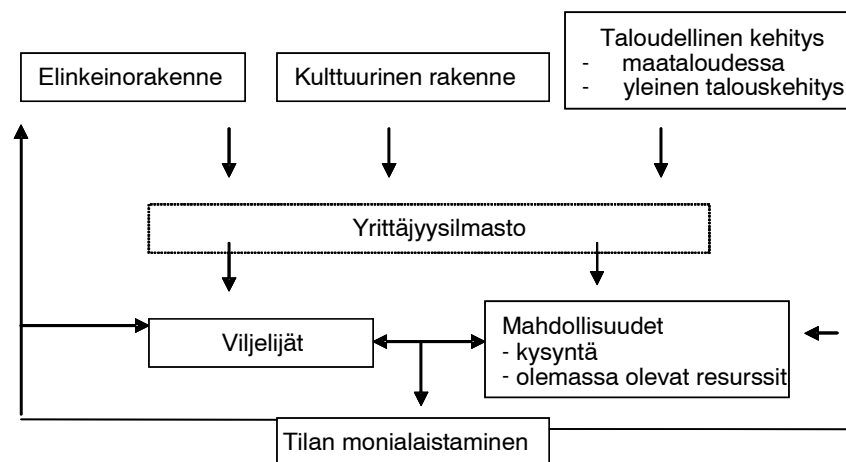

Kuva 4. Yrityksen elinkaari (Justis 1981, s. 405).

2.1.4 Teorettinen lähestymistapa yrityksen kasvuun ja kehittämiseen tässä tutkimuksessa

Tässä tutkimuksessa tavoitteena on selittää yksittäisen yrittäjän motiiveja aloittaa muuta yritystoimintaa tilallaan. Tästä näkökulmasta resurssipohjaiset lähestymistavat ja yritys ympäristön vaikutusta korostavat lähestymistavat näyttävät soveltuvan monialaisuuden kuvaamiseen parhaiten. Jäljempänä käytetään elementtejä molemmista teorioista. Sitä vastoin elinkaarimallien yhdistäminen tämän tutkimuksen viitekehykseen ei ole mahdollista, koska niiden lähtökohdanna on olemassa olevan yksittäisen yrityksen kehittyminen, ei niinkään uudentyyppisten toimintojen aloittaminen. Evoluutioteoria puolestaan ei sovi teoreettiseksi lähtökohdaksi, koska siinä yrityksiä tarkastellaan lähinnä makrotasolla.

Kun resurssipohjaista näkemystä sovelletaan monialaisiin tiloihin, voidaan ajatella, että tilalla olemassa olevia fyysisiä ja henkisiä resursseja kanavoidaan uudelleen muun yritystoiminnan kautta. Toisaalta paikallinen yrittäjyysilmasto luo markkinoita ja mahdollisuuksia toteuttaa yritystoimintaa. Yrittäjyysilmastoon vaikuttavat myös monet tekijät, esimerkiksi maatalouden taloudellinen kehitys. Spillingin (1996b, s. 93) mallia voidaan soveltaa myös monialaisten tilojen viitekehyksessä. Tällöin voidaan ajatella, että taloudelliset muutokset maataloudessa ja myös muussa yleisessä taloudellisessa tilanteessa vaikuttavat maatilan kehittämiseen muun yritystoiminnan kautta (Kuva 5).

Kuva 5. Spillingin (1996b, s. 93) vuorovaikutusmallin soveltaminen monialaisiin tiloihin.

2.2 Monialaisuus ja riski

Suuremmissa yrityksissä erittäin tärkeä motiivi toimintojen hajauttamiselle on *yrityksen* riskien hallinta. Pienissä perheyriksissä ja maataloilla kysymys on ongelmallisempi; yrityksen menestyminen tai tappiollisuus vaikuttaa suoraan yrittäjäperheen tulonmuodostukseen ja käytettävissä oleviin tuloihin. Käsitys siitä, onko tilan ja viljelijäperheen tulonmuodostuksen riskejä syytä tarkastella toisistaan erillisinä vai yhtenä *toisistaan riippuvina* kokonaisuuksina, vaihtelee. Esimerkiksi Sonkkilan (1996, s. 61) tutkimuksessaan haastatteleminen maatalousalan asiantuntijoiden mielipiteet jakautuivat vaihtoehtojen kesken. Osa haastatelluista oli sitä mieltä, että maatilayritystä tulisi tarkastella *sekä* erillisenä yrityksenä *että* myös viljelijäperheen muodostamana kokonaisuutena, kun tarkastellaan erilaisten riskien merkitystä. Osa asiantuntijoista oli sitä mieltä, että riskien vaikutusta tulisi tarkastella *vain* viljelijäperheen muodostaman kokonaisuuden kannalta. Osa puolestaan piti ensisijaisena tutkimuskohteena yritystä. Tärkeä kysymys on myös se, pystytäänkö yrityksen riskienhallintaa ja yrittäjän/yrittäjäperheen tulonmuodostuksen riskienhallintaa ylipäätään edes erottamaan toisistaan. Esimerkiksi Gasson ja Errington (1993, s. 88) korostavat, että maataloilla yrityksen ja viljelijäperheen läheinen suhde vaikuttavat hyvin paljon yrityksen päätöksen tekoon.

2.2.1 Monialaisuus riskienhallintavälineenä

Yrityksen riskienhallinnalla (risk management) tarkoitetaan sellaisten systemaattisten liikkeenjohdon tapojen harjoittamista, joilla pyritään identifioimaan, analysoimaan, vähentämään, käsittelemään ja seuraamaan riskejä. Riskienhal-

linnan tavoitteena on välttää tappioita ja maksimoida mahdollisuuksia. Riskienhallintaa voidaan myös kuvata jatkuvana sopeutumisprosessina, johon tulee liittää kaikki tarvittavat yrityksen päätöksentekoon liittyvät asiat. Käytännössä riskienhallinta tarkoittaa riskien kartoittamista, erilaisten riskienhallintapojen etsimistä, yritykselle sopivan tavan valintaa sekä riskienhallinnan käytännön toteutusta (Hardaker ym. 1998 s. 12, 15). Riskiä, epävarmuutta sekä niiden vaikutusta päätöksentekoon tarkastellaan enemmän luvussa 3.

Yritysten riskit voidaan luokitella niiden lähteen perusteella erilaisiin tyyppeihin. Tällaisia erityyppisiä luokitteluja on lukuisia. Yrityksen riskejä luokitellaan esimerkiksi ”ihmisestä johtuviin” ja ”luonnosta johtuviin”. Yrityksen sisäisiä riskejä jaotellaan niiden syntyvän mukaan, esimerkiksi tuotantoriskeihin, markkinointiriskeihin ja rahoitusriskeihin. Myös ulkoisia riskejä voidaan jaotella vastaavasti. Luokitteluja tarkasteltaessa on huomioitava se, että riskityyppejä saattaa olla vaikea erotella toisistaan. Esimerkiksi hintariskeihin vaikuttavat usein sekä ihmisen toiminnan aiheuttavat syyt, kuten politiikkamuutokset, että luonnolliset syyt. Maataloudessa esimerkiksi satotaso vaikuttaa tuotteiden hintoihin. Voidaankin todeta, että jokainen erilainen riskien luokittelutapa lähtee ongelmasta, joita niiden avulla pyritään ratkaisemaan eikä yhtä ”oikeaa” järjestelmää ole olemassa (Fleisher 1990, s. 28 – 29).

Yrityksen voimakas erikoistuminen yhteen tai joihinkin tuotteisiin luo riskin siitä, että yritys on liian riippuvainen tästä tietystä tuotteesta, jolloin toimintaympäristössä tai teknologiassa tapahtuvat nopeat muutokset voivat olla yrityksen kannalta kohtalokkaita (Penrose 1995, s. 105). Yrityksen riskien hallinnassa, kuten yrityksen kasvussakin, monialaistaminen *on tapa toteuttaa* riskienhallintaa. Riskienhallinnassa käytetään toki monia muita, usein myös rinnakkaisia tapoja, kuten esimerkiksi vakuuttamista ja laatujärjestelmiä. Toimintojen hajauttamisella voidaan pyrkiä pienentämään yhden toimialan ongelmien yritykselle aiheuttamia riskejä. Maatiloilla monialaisuus nähdään usein institutionaalisten riskien alentamisen menetelmänä (Haines & Davies 1987, s. 87). Sonkkilan (2002, s. 81 – 83) mukaan jatkojalostuksen sopeutumisstrategiakseen valinneiden viljelijöiden motiivina oli nimenomaan institutionaalisten riskien alentaminen. Toisaalta monialaistaminen saattaa lisätä yrityksen riskejä tai siirtää niitä toisentyyppiseen riskiryhmittelyyn. Esimerkiksi maatila, joka monialaistaa toimintojaan maatalouden ulkopuolelle elintarvikkeiden jatkojalostukseen, saattaa vähentää maatalouspolitiikan muutoksista johtuvaa institutionaalista riskiä, mutta toisaalta lisätä yrityksen markkinointiriskejä; tuotteiden markkinointihan on hyvin erilaista perusmaataloudessa ja toisaalta elintarviketaloudessa.

Hajauttaminen on varsin yleinen tapa hallita riskejä omistamisessa, esimerkiksi sijoitettaessa erilaisiin osakkeisiin. Gravelen ja Reesin (1997, s. 605) mukaan vanha sanonta ”ei kaikkia munia samaan koriin” pätee myös riskienhallinnassa.

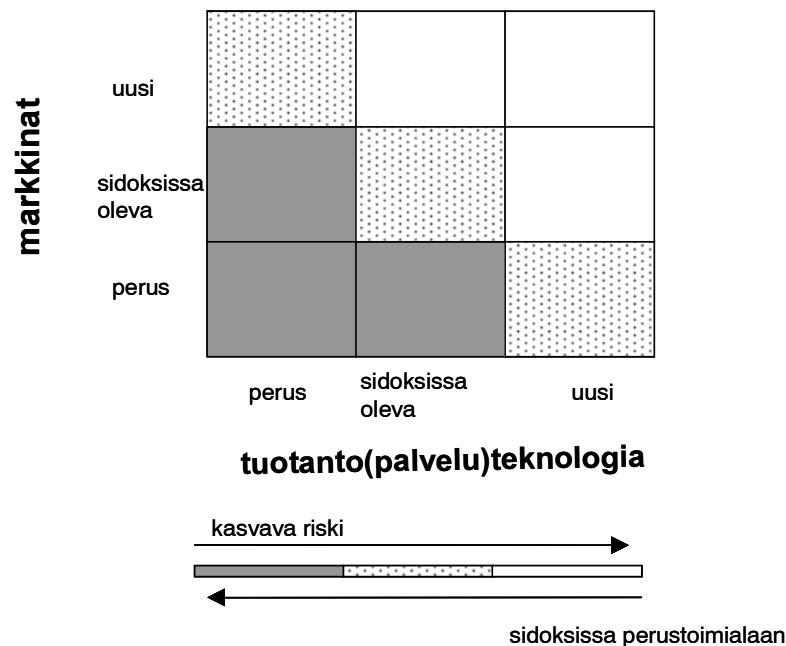
Esimerkiksi jos yksittäinen yrittäjä haluaa investoida useaan riskialttiiseen kohteeseen, joilla kaikilla on sama odotusarvo, satunnainen tuotto (*payoff*) voidaan ilmaista (kaava 1):

$$y(k) = \sum w k_i (1 + h_i) = \sum k_i y^i \quad \text{kaava 1}$$

Jossa	h_i	=	satunnainen tuotto osiosta i (random rate of return)
	k_i	=	osuus portfoliosta investoituna osioon i
	y^i	=	$w(1 + h_i)$ = tuotto (<i>payoff</i>), joka saadaan investoimalla kaikki portfolion varat osioon i
	w	=	hyvinvointi

Gravelle ja Reese (1997, s. 605) korostavat, että mikäli odotettavissa olevien tuottojen todennäköisyysjakaumat ovat toisistaan riippumattomia, mutta erilaisia, yrittäjän tulisi investoida portfolion kaikkiin eri osioihin ($k_i > 0$). Samoin investoinnit pitäisi pyrkiä tekemään yhtä suurina kaikkiin eri osa-alueisiin, mikäli tuottojen todennäköisyysjakauma on symmetrinen, tai mikäli jakaumat ovat identtisiä ja toisistaan riippumattomia. Toisaalta, mikäli kahden kohteen odotettavissa olevat tuotot korreloivat positiivisesti, investointi tulisi tehdä kohteeseen, jossa tuotoilla on suppeampi hajonta. Myös Hardakerin ym. (1998, s. 239) mukaan hajauttamisen peruseräite riskienhallinnan kannalta on se, että valittavien toimialojen nettotulokset korreloivat joko negatiivisesti tai eivät lainkaan. Oleellista on valita se yhdistelmä, joka alentaa riskejä kaikkein tehokkaimmin.

Dewhurst ja Burns (1993, s. 86 – 88) toteavat horisontaalisen monialaistamisen riskien kasvavan sitä suuremmiksi mitä kauemmas yrityksen alkuperäisistä tuotteista ja markkinoista toimintoja hajautetaan (Kuva 6). Yrityksen alkuperäisiin tuotteisiin ja markkinoihin liittyvien uusien tuotteiden tuotot ovat heidän mukaansa yleensä myös suurempia kuin vanhoihin toimintoihin liittymättömien tuotteiden. He korostavat, että pienyritysten tulisi välttää vertikaalista integraatiota, koska se yleensä ei onnistu kovin hyvin. Vertikaalista integraatiota tulisikin heidän mukaansa käyttää ainoastaan reaktiokeinona kilpailijoiden liikkeisiin, esimerkiksi raaka-aineiden tuottamisen kontrolloinnissa. Toisaalta taas Musser ja Patrick (2002, s. 538 – 539) mainitsevat vertikaalisen integraation ja suoramyynnin yleisenä markkinariskien hallintakeinona maatioilla.

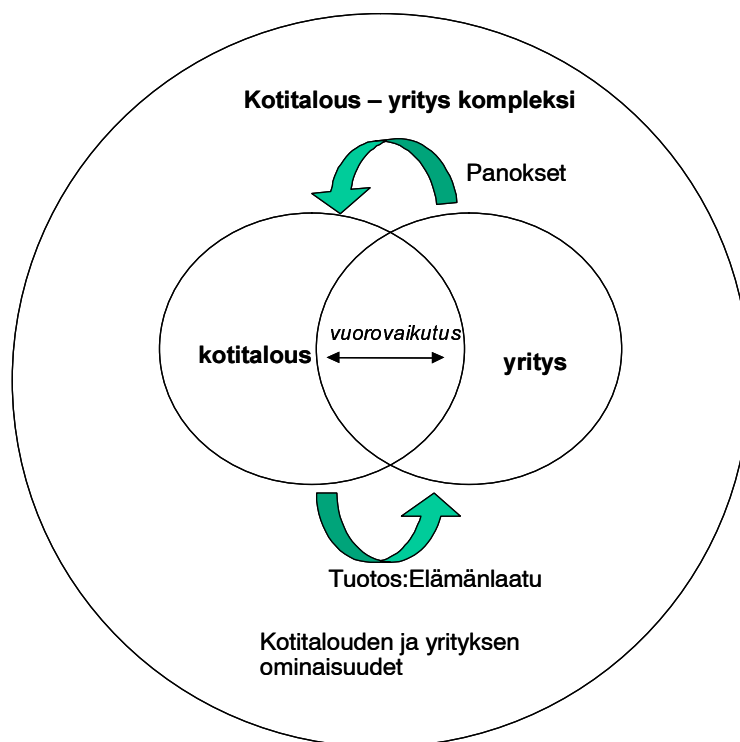
Kuva 6. Dewhurstin ja Burnsien (1993, s. 86) malli hajauttamisen riskeistä.

2.2.2 Monialaisuus viljelijäperheen tulonmuodostuksen näkökulmasta

Römer-Paakkasen (2002, s. 183) mukaan perheyrityksessä yrityksen ja yrittäjäperheen taloudellinen tilanne on aina yhteydessä toisiinsa. Perheyrittäjä nähdään holistisena kotitalous-yritys-kompleksina (Kuva 7), jossa yrityksen ja kotitalouden välillä on voimakas vuorovaikutussuhde, joskin vuorovaikutuksen laatu vaihtelee perheen elämäntilanteen mukaan (Römer-Paakkanen 2002, s. 52 – 53, 175). Vastaavasti kotitalous- maatilakompleksin ajatellaan koostuvan kolmesta interaktiivisesta ja toisiinsa sidoksissa olevasta komponentista, jotka ovat (Dillon & Hardaker 1993, s. 4):

- 1) päätöksentekoyksikkö eli kotitalous
- 2) tuotantoyksikkö eli maatila
- 3) ”ympäristökomponentti”, joka kattaa muut toiminnot kuten muut työt, markkinat tai sosiaaliset suhteet.

Myös Gasson ja Errington (1993, s. 88) korostavat mautiloilla yrityksen ja viljelijäperheen läheisen suhteen vaikutusta päätöksentekoon. Mautiloilla päätavoitteena ei useinkaan ole voiton maksimoiminen, vaan se, että tila siirtyy per-

Kuva 7. Teoreettinen kuvaus kotitalous-yritys kompleksista (vrt. Römer-Paakanen 2002, s. 53).

heessä sukupolvelta toiselle. Perheyriyksissä strategisten suunnitelmien teko-aika on hyvin pitkä, joten esimerkiksi lyhyen tähtäimen kannattavuus saatetaan uhrata pitkän tähtäimen kasvun vuoksi. Perheen elämänkaaren vaihe vaikuttaa siihen, millaisia päätöksiä viljelijät ovat halukkaita tekemään. Mikäli jatkajaa ei ole tiedossa, ikääntyvät viljelijät eivät välttämättä ole halukkaita panostamaan tuotannon tehostamiseen. Toisaalta suurten, perheen hyvinvointiin voimakkaasti vaikuttavien riskien ottamista voidaan välttää (Gasson & Errington 1993, s. 94 – 95).

Haines ja Davies (1987, s. 17) kuitenkin varsin aiheellisesti korostavat, että monialaistaminen maatalouden ulkopuolelle tuskin ratkaisee kovinkaan monen viljelijän toimeentuloon liittyviä ongelmia. Monialaistaminen ei heidän mukaansa ole myöskään kannattavan maatalouden vaihtoehto, vaan suurelle osalle viljelijöistä muun yritystoiminnan on tarkoituskin olla lähinnä lisätuloa. McNallyn (2001, s. 256) empiiristen tulosten mukaan monialaistaminen ei Isossa-Britanniassa laajamittaisesti ole ratkaisu maatalouden suuriin ongelmiin, koska valtaosalla tiloista muusta yritystoiminnasta saadut tulot ovat varsin vähäisiä. Suomessa noin 40 % tiloista muun yritystoiminnan liikevaihto jäi alle 8 409 euron (Tike 2001).

Maatalousekonomiassa maatalojen monialaisuutta on tutkittu nimenomaan perheen tulonmuodostuksen näkökulmasta, osana viljelijäperheen monitoimisuutta. Useimmiten tarkastelu on tehty ”maataloudesta käsin” siten, että muu yritystoiminta ja maatalouden ulkopuolelta hankitut palkkatulot on käsitelty yhdessä, vrt. esimerkiksi Väre (2000, s. 34), Peltola (2000, s. 24), Kinsella ym. (2000, s. 483). Siitä huolimatta, että viljelijäperheen toimeentulon rakentuminen on tärkeä syy monialaistamiselle ja asiaa on maatalousekonomiassa tutkittu lähinnä tästä näkökulmasta, monialaisuutta selittävän teorian löytäminen ei ole helppoa.

Yhden lähestymistavan monialaistamiseen tarjoavat monet viljelijäperheen työn- ja ajankäytön allokointia selittävät teoriat. Usein, etenkin yritystoiminnan alkuvaiheissa, viljelijäperheen työpanos on yksi tärkeimmistä resursseista. Muussa yritystoiminnassa käytetty työaika on pois muusta maatalataloudesta, tilan ulkopuolisesta työstä tai vapaa-ajasta. Finkelstainin ja Chalfantin (1994, s. 1209) mukaan viljelijäperheiden (ts. kotitalouksien) hyvinvointi muodostuu perheen alkuperäisestä hyvinvoinnista (varallisuudesta), ajankäytön arvostuksista ja tilan tuottamista voitoista. Viljelijäperhe pyrkii siis maksimoimaan kokemaansa hyötyä optimoimalla maatalouden tuottavuuden muun työajan ja vapaa-ajan funktiona. Monissa viljelijäperhettä kuvaavissa malleissa on vastaava lähestymistapa; kotitalous nähdään yksittäisenä, yksimielisenä kokonaisuutena, jonka kokemaa kokonaishyötyä pyritään maksimoimaan budjettirajoitteen alaisena. Toinen teoreettinen lähestymistapa on nk. kollektiivinen lähestymistapa, jossa perheen jäsenet nähdään enemmän yksittäisten yksilöiden muodostamana ryhmänä, joiden kaikkien painotukset ja preferenssit vaikuttavat perheen yhdessä tekemiin päätökseen (Bourguignon & Chiappori 1994, s. 206 – 207).

”Kotitalouden tuotantoteoriassa” (*household production theory*) on yhdistetty neoklassisia yrityksen ja kuluttajan päätöksentekoa kuvaavia teorioita. Kotitalouksien, kuten esimerkiksi viljelijäperheiden, päätöksentekoon vaikuttaa se, miten perheen käytettävissä olevat tuotantopanokset (kuten pääomat, aika ja henkinen pääoma) pystytään tehokkaasti muuntamaan perheelle tarpeelliseksi hyödykkeiksi. Kotitalous pyrkii siis maksimoimaan hyödyn tai minimoimaan tietyn hyödyn saavuttamiseksi tarvittavat kustannukset (Deaton & Muellenbauer 1980, s. 245). Koska muu yritystoiminta ”syö” maataloudelta yrittäjäperheen resursseja ja saattaa aiheuttaa tehottomuutta ja alenevia rajatuottoja maataloudessa, sen tulisi tuottaa *vähintään* samantasoinen toimeentulo yhdessä maatalouden kanssa perheelle kuin maatalous yksinään tuotti ennen toimintojen hajauttamista (Haines & Davies 1987, s. 22 – 23).

Viljelijäperheet ovat joutuneet sopeutumaan nopeasti suuriin muutoksiin. Monien tuotteiden kohdalla on ylituotantoa ja maataloustuotteiden tarjonta kasvaa nopeammin kuin kysyntä. Maailmankaupan vapautuessa erilaisia

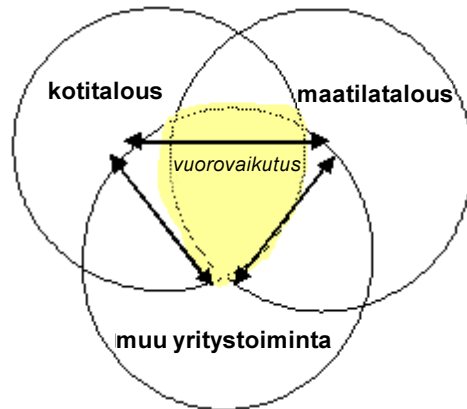
tukijärjestelmiä on muutettu, toisaalta kova kilpailu on pitänyt maataloustuotteiden hinnat alhaisina. Yrityskoko on kasvanut osittain, koska yrittäjät ovat kasvuhakuisia, mutta osittain myös taloudellisesta välttämättömyydestä. Kaikialla Euroopassa viljelijäperheillä on hyvin usein myös muita tulonlähteitä kuin maatalous. Maatalouden ulkopuolelta saatujen tulojen vuosittainen vaihtelu on keskimäärin pienempää kuin maataloudesta saatujen tulojen (Hill 2000, s. 17 – 18, s. 269). Tulojen hankkiminen maatalouden ulkopuolelta turvaa myös perheen tulotaso. Monialaistamisen arvioidaan olevan viljelijöille erittäin merkitsevä strategia tulevaisuudessa maataloudesta saatavien tulojen alentumisessa (McNally 2001, s. 247).

2.2.3 Teoreettinen lähestymistapa viljelijäperheen tulonmuodostukseen ja yrityksen riskien hallintaan tässä tutkimuksessa

Tässä tutkimuksessa monialainen maatila nähdään perheyriksenä ja sitä lähestytään perheyrittäjyyden teoreettisista lähtökohdista. Yrityksen taloudellinen tilanne ja perheen taloudellinen tilanne ovat yhteydessä toisiinsa. Teoreettisena oletuksena on, että monialaisella tilalla on kolme toisiinsa vaikuttavaa komponenttia: kotitalous, maatalous ja muu yritystoiminta (Kuva 8). Tämä yhteys vaikuttaa päätöksentekoon yrityksessä. Viljelijöille on erityisen tärkeää toiminnan jatkuvuus sukupolvelta toiselle, he ovat hyvin sitoutuneita tilaan ja maaseudulla asumiseen sekä ovat valmiita henkilökohtaisiin uhrauksiin tilansa puolesta (Katila 2000, s. 530, Peltola 2000, s. 162).

On siis oletettavaa, että perheen riittävä tulotaso ja tulojen kausiluonteisuuden vähentäminen ovat erittäin merkittäviä tavoitteita muun yritystoiminnan aloittamisessa ja harjoittamisessa. Lisätulot muusta yritystoiminnasta saattavat parantaa monialaisen tilan kannattavuutta ja maksuvalmiutta tai luoda työmahdollisuuksia perheenjäsenille. Toisaalta viljelijät eivät ole valmiita tekemään ratkaisuja, jotka vaarantaisivat maatalouden harjoittamisen. Tämä vaikuttaa siihen, millaisia riskejä he ovat valmiita ottamaan muussa yritystoiminnassaan (vrt. Gasson & Errington 1993, Dillon & Hardaker 1993). Kotitalouden ja yrityksen taloudellinen vuorovaikutus vaikuttaa päätöksentekoon, yrityksen riskien hallintaan ja tehtäviin ratkaisuihin ja se huomioidaan päätöksentekoa kuvaavassa mallissa.

Kotitalous-monialainen maatila kompleksi

Kuva 8. Kotitalous-yrityskompleksin teoreettisen mallin soveltaminen monialaisiin tiloihin tässä tutkimuksessa (vrt. Römer-Paakkanen 2002, s. 53, Dillon & Hardaker 1993, s. 4).

2.3 Monialaistamisen vaikutukset yritystoimintaan

Tämän luvun edellisissä kohdissa kuvattiin monialaistamisen tavoitteita useista teoreettisista lähtökohdista. Sitä vastoin monialaistamisen todellisista vaikutuksista yrityksen talouteen, liikkeenjohtoon ja menestykseen on olemassa vain vähän tutkimustuloksia. Storey (1994, s. 13) on esittänyt, että koska monet pk-sektorin yrittäjät omistavat samanaikaisesti monia yrityksiä, näiden portfoliossa olevien yritysten menestystä tulisi mitata ennemminkin ryhmänä kuin yksittäisinä yrityksinä. Robsonin ym. (1993, s. 43) tulosten mukaan erikoistuneet yritykset kasvoivat lyhyellä aikavälillä todennäköisemmin kuin monialaiset yritykset. Alle 30 hengen monialaisissa yrityksissä yritysten kasvu oli heikkoa, mutta toisaalta yritysten koon kasvaessa, monialaisten yritysten osuus kasvoi.

Pasasen (2002, s. 9 – 10) tutkimuksen mukaan suuri osa menestyneistä syrjäisten alueiden omistajayrittäjistä oli monialayrittäjiä. Monialaisuus oli yleistä innovatiivisissa ja kasvavissa yrityksissä, jotka usein olivat valinneet strategiakseen aktiivisen ”markkinoita luovan” strategian. Toisaalta Robsonin ym. (1993, s. 52 – 53) tulosten mukaan monissa pienissä yrityksissä yrittäjiltä puuttuu ammattitaitoa ja kokemusta, joka on tarpeen, jotta yritys menestyisi myös uusilla toimialoilla. Hajauttaminen onnistuu parhaiten yrityksissä, jotka ovat ensin hankkineet vahvan osaamis pohjan perustoimialallaan. Toisaalta juuri tälle perustoimialalle - eli monialaisilla tiloilla maataloudelle - monialaistaminen saattaa tuoda yllättäviä riskitekijöitä. Markides (1997) korostaa ylihajauttami-

sen vaaraa. Hainesin ja Daviesin (1987, s. 22) mukaan muun yritystoiminnan aloittaminen sitoo aluksi paljon perheen aikaa ja pääomia. Alun perin hyvin kannattanut perusmaatalous voi kärsiä, jos muu yritystoiminta sitoo liikaa yrittäjäperhettä. Paradoksaalista kyllä, yksi riskitekijä on liian nopea menestys; muun yritystoiminnan kapasiteetti on ehkä aluksi mitoitettu liian varovaisesti tai viljelijäperheen taidot muussa yritystoiminnassa eivät ehdi kasvaa yrityksen mukana.

Kailan ym. (1998, s. 47) monialaisten tilojen kannattavuutta koskevan tutkimuksen mukaan monialaisten tilojen nettotulos oli suurin puun jatkojalostusta harjoittavilla tiloilla. Matkailua, koneurakointia ja tuotteiden jatkojalostusta harjoittavilla tiloilla nettotulos jäi alhaisemmaksi kuin vertailuryhmänä toimineilla perinteisillä kirjanpito-tiloilla. Puurusen (2001) tutkimuksen mukaan monissa maaseutumatkailuyrityksissä, jotka tarjosivat majoitus- ja ateriapalveluja, kannattavuus oli heikko. Parhaiten kannattivat pitkään alalla olleet yritykset. Hyvösen ym. (1995, s. 60) mukaan oman raaka-aineen käyttö eli vertikaalinen integraatio ei maaseudun pienyrityksissä lisännyt yrityksen kannattavuutta.

Rantamäki-Lahtisen (2002b, s. 23 – 35) tutkimuksessa, jossa verrattiin monialaisten maatilojen muuta yritystoimintaa vastaaviin saman toimialan ja kokoluokan ilman maatilataustaa toimiviin yrityksiin, monialaisilla tiloilla oli muussa yritystoiminnassaan hieman pienempi liikevaihto ja suurempi suhteellinen velkaantuneisuus kuin vertailuryhmällä. Kun monialaisten tilojen harjoittama maataloutta verrattiin muihin tiloihin, monialaiset kotieläintilat harjoittivat hieman laajaperäisempää tuotantoa kuin vastaavankokoiset perustuotantotilat. Monialaisilla lihantuotantotiloilla maatalouden kokonaistuotto jäi alhaisemmaksi kuin perustuotantotiloilla. Kasvinviljely- ja maitotiloilla vastaavia eroja ei ollut.

Wrightin ym. (1997, s. 228, 245 – 246) mukaan sarjayrittäjillä on usein mahdollisuus rahoittaa uutta yritystoimintaansa aikaisemmasta yrityksestä kerätyillä pääomilla tai yrityksen myynnistä saaduilla tuloilla. Riskirahoittajien suhtautuminen sarjayrittäjiin on kaksijakoinen. Osa rahoittajista arvioi, että yrittäjät eivät menesty uudessa yritystoiminnassaan yhtä hyvin kuin edellisessä, koska eivät ole yhtä motivoituneita tai koska olosuhteet uudelle yritykselle ovat erilaiset kuin ensimmäiselle. Toisaalta rahoittajat myös arvostivat yrittäjien kokeneisuutta. Sarjayrittäjien yritykset menestyivät liikevaihdolla mitattuna hieman paremmin kuin ensikertalaiset, mutta näyttö ei tutkimuksen mukaan ollut kovinkaan vahva.

Suntiolan (2003, s. 52 – 55) saamien tulosten mukaan maaseutuelinkeinolain mukaista pienyritystoimintaan tarkoitettua avustusta saaneiden uusimaalaisten monialaisten tilojen liikevaihto kasvoi yritystoiminnan perustamisen jälkeen erityisesti pienillä tiloilla vuosina 1995 – 1999. Tutkimuksessa mukana olle-

den tilojen kannattavuus oli hyvä ja maksuvalmius riittävä. Kannattavuus parani monialaistamisen myötä vain otoksen pienillä, 10 – 30 peltohehtaarin tiloilla.

Tiloilla harjoitettavaa muuta yritystoimintaa on joskus pyritty käyttämään sosiaalisen ja taloudellisen syrjäytymisen ehkäisykeinona. Erilaiset maaseudun kehitysohjelmat tarjoavatkin hyvän tavan aloittaa muuta yritystoimintaa. Muun yritystoiminnan harjoittaminen itsessään ei ole kuitenkaan hyvä keino syrjäytymisen ehkäisemisessä, koska monilla syrjäytymässä olevilla ihmisillä ei ole riittävästi resursseja yritystoiminnan menestyksekkääseen hoitamiseen (Vernimmen ym. 2002, s. 12). Haines ja Davies (1987, s. 22) korostavatkin, että monialaistaminen muille toimialoille ei ole oikea ratkaisu silloin, kun tilalla on jo kokeiltu ”kaikkea muuta”, vaan kannattava toiminta kaikilla toimialoilla on tarpeen.

3 Päätöksenteon teoria

3.1 Erilaisia lähestymistapoja päätöksentekoon ja ongelmanratkaisuun

Päätökset ovat vaikeita, koska ne voivat olla hyvin monimutkaisia, niihin liittyvä epävarmuus vaikeuttaa ratkaisun tekemistä, päätöksentekijällä saattaa olla useita samanaikaisia tavoitteita ja lisäksi vaihtoehtojen lopputulemat ovat hyvin erilaisia eri näkökulmista tarkasteluna (Clemen 1996, s. 2 – 3). Päätöksentekoa on tarkasteltu monista erilaisista näkökulmista ja tieteenaloista käsin. Lähestymistavat voidaan jakaa kolmeen ryhmään; kuvaileviin (*descriptive*), normatiivisiin (*normative*) ja ennakoiviin (*prescriptive*). Rajanveto eri lähestymistapojen välillä saattaa olla vaikeaa ja monissa tutkimuksissa on elementtejä useammasta (Bell ym. 1998, s. 1). Monet taloustieteen päätöksentekoa koskevat tutkimukset ovat olleet pääasiassa luonteeltaan kuvailevia tai normatiivisia (mm. Sonkkila 1996, 2002, Kajanus 2001).

Kuvailevassa lähestymistavassa tarkastellaan, miten ja miksi ihmiset tekevät päätöksiä ja pyritään kuvaamaan päätöksenteon prosessia. Tämän tyypisissä tutkimuksissa ei ole oletuksia päätöksentekijän rationaalisuudesta, vaan pyritään selvittämään, miten he päätyvät tekemiinsä ratkaisuihin. Tämän näkökulman omaavissa tutkimuksissa on usein vahva empiirinen tai kliininen tutkimusote, joka liittyy käyttäytymistieteisiin. Kuvailevan päätöksenteon mallit ovat abstrakteja systeemejä, jotka kuvaavat tai pyrkivät ennustamaan päätöksentekijän käyttäytymistä ja tekemiä päätöksiä. Kuvailevia päätöksenteon malleja arvioidaan nimenomaan niiden empiirisen validiteetin mukaan (Bell ym. 1988, s. 16 – 17). Ongelmana kuvailevissa tutkimuksissa on usein mittaamisen vaikeus. Esimerkiksi Tvesky ja Kahneman (1988, s. 169 – 170) ja Slovik ym.

(1988, s. 155 – 156) ovat osoittaneet, että matemaattisesti samansuuruisten todennäköisyyksien esittäminen sanallisesti eri lailla johtaa erilaisiin päätöksiin.

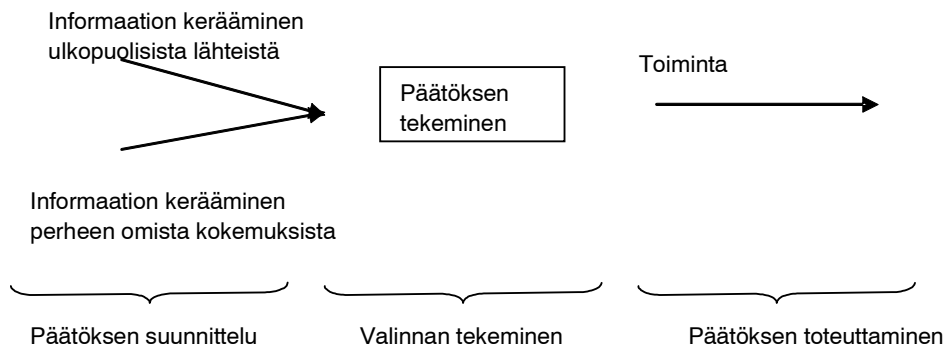
Normatiivisessa lähestymistavassa puolestaan tarkastellaan, miten päätöksiä tulisi tehdä. Normatiivisissa teorioissa oletuksena on, että päätöksentekijä toimii aina loogisesti ja rationaalisesti, ja mallit perustuvat selkeisiin matemaattisiin aksioomiin. Normatiivisia päätöksenteon malleja voidaankin kuvata abstrakteina systeemeinä, jotka pyrkivät kuvamaan sitä miten “ideaaliset” päätöksentekijät tilanteissa toimisivat. Normatiivisia malleja voidaan arvioidaan nimenomaan niiden teoreettisen riittävyyden mukaan, eli missä määrin ne tarjoavat hyväksyttävissä olevia vaatimuksia ideaalisesta käytöksestä tai rationaalisuudesta (Bell ym. 1988, s. 16 – 18).

Ennakoivassa lähestymistavassa pyritään etsimään ratkaisuja ja apuvälineitä, joiden avulla päätöksentekijät pystyvät tekemään parempia päätöksiä. Oletuksena ei ole rationaalinen päätöksentekijä, vaan tavoitteena on nimenomaan huomioida erilaiset lähtökohdat, tarpeet ja inhimilliset heikkoudet. Ennakoivia malleja arvioidaan niiden käytännön läheisyydellä; auttavatko ne todella päätöksentekijöitä tekemään parempia päätöksiä (Bell ym. 1988, s. 17 – 18). *Päätöksentekoanalyysillä* tarkoitetaan menetelmiä, joiden tarkoituksena on auttaa ihmisiä tekemään vaikeita päätöksiä. Erilaisia päätöksentekoanalyysijä käytetään paljon liikkeenjohdollisten ongelmien ratkaisemiseksi ja yhteiskunnallisen päätöksenteon tueksi (Clemen 1996, s. 5 – 6).

3.2 Päätöksenteon ja ongelmratkaisun prosessi liikkeenjohdossa

Päätöksen tekeminen ja siihen vaikuttavat tekijät voidaan kuvata tapahtuvan *prosessina*. Useimmiten ensimmäinen askel päätöksenteossa on ongelman tarkka identifiointi. Päätöksenteko-analyysissä ongelman mallintaminen on keskeisessä osassa ratkaisun hakemista, ja kun tietty ratkaisu on haettu, sitä tulisi testata *herkkyysanalyysin* avulla. Herkkyysanalyysillä tarkoitetaan ratkaisuun vaikuttaneiden oletusten muuttamista ja lopputulemien vertailua (Clemen 1996 s. 5 – 6).

Gasson ja Errington (1993, s. 25 – 26) mukaan päätökset niukkojen resurssien mahdollisimman tehokkaasta käytöstä maataloudessa voidaan jakaa kolmeen päävaiheeseen: 1) suunnitteluun, joka voi olla luonteeltaan sekä strategista että taktista, 2) suunnitelmaan toteutukseen ja 3) seurantaan, jossa tarkkaillaan tehtyjen toimenpiteiden vaikutuksia. Errington (1986) painottaa informaation keräämistä ennen päätöksentekoa ja päätöksen tekemistä (Kuva 9). Castle ym. (1987, s. 4 – 5) mukaan liiketaloustieteellinen päätöksentekoprosessi tiloilla noudattaa kahdeksanportaista järjestelmää: tavoitteiden asettaminen, ongelmien havaitseminen, informaation hankkiminen, vaihtoehtojen harkitseminen, pää-

Kuva 9. Malli päätöksenteon elementeistä maataloilla (Errington 1986, s. 301).

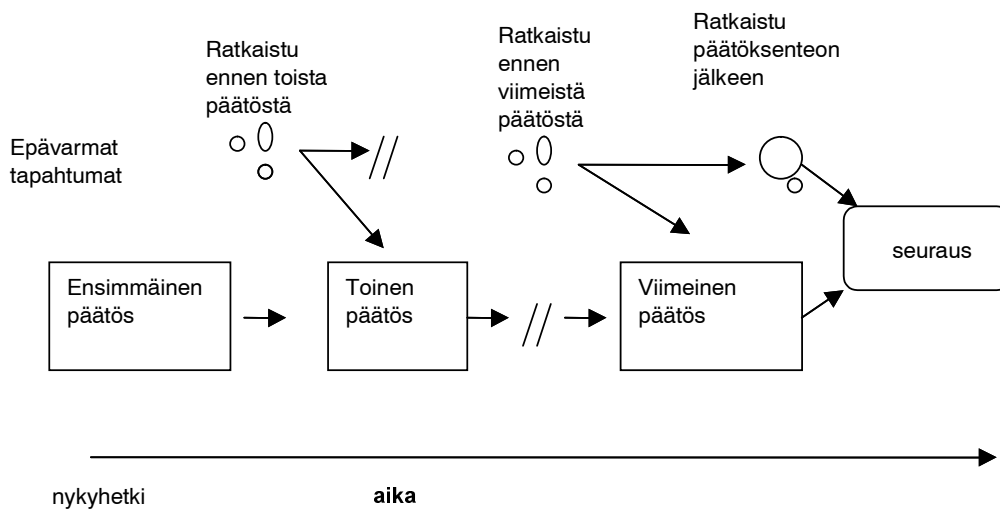
töksenteko, sen toteuttaminen, vastuunkanto ja lopulta päätöksen arvioiminen jälkikäteen.

3.3 Päätöksenteon elementit

Ongelmanratkaisuun vaikuttaa neljä elementtiä: 1) ongelman luonne, 2) päätöksentekijän arvot ja tavoitteet, 3) riski ja epävarmuus ja 4) päätöksen seuraukset erilaisista näkökulmista tarkasteltuna, eli millaista hyötyä päätöksestä on odotettavissa (Clemen 1996, s. 19 – 28). Seuraavassa tarkastellaan tarkemmin näitä neljää elementtiä selittäviä teorioita.

3.3.1 Ongelman luonne

Clemenin (1996, s. 23 – 28) mukaan ongelman ja päätöksentekotilanteen luonne vaikuttaa huomattavasti ongelman ratkaisuun. On päätöksiä, jotka täytyy tehdä heti, eikä aikaa niiden pohtimiseen ole. Osa päätöksistä on kertaluonteisia. Osa puolestaan on sellaisia, että ne johtavat sarjaan erilaisia päätöksiä, tällöin päätöksentekijän tulee ottaa huomioon se, että tänä päivänä tehdyt ratkaisut saattavat rajoittaa tulevia vaihtoehtoja. Ajan kuluessa tilanne muuttuu, mm. informaatiota saadaan lisää. Tilanteita, joissa nyt tehtävä päätös vaikuttaa tulevaisuuden päätöksiin, kutsutaan *dynaamisiksi*. Päätöksentekoa vaikeuttaa osaltaan epävarmuus ja odottamattomat tapahtumat, jotka vaikuttavat tuleviin päätöksiin ja odotettavissa oleviin seurauksiin (Kuva 10).

Kuva 10. Teoreettinen kuvaus ongelmanratkaisun luonteesta (Clemen 1996, s. 27)

3.3.2 Hyötyteoria ja odotettavissa olevan hyödyn mittaaminen

Päätöksenteon päämääränä on saada päätöksentekijälle mahdollisimman onnistunut seuraus. Taloustieteissä yleisenä normatiivisena oletuksena on pidetty sitä, että päätöksentekijä (yrittäjä) pyrkii maksimoimaan odotettavissa olevan hyödyn (Meyer 2002, s. 3). Päätöksentekijän *hyötyfunktio* tai odotettavissa olevan hyödyn funktio (*expected utility function, EU*) kuvaa sitä, miten kriteerissä tapahtunut yhden yksikön lisäys lisää päätöksentekijän hyötyä tai hyvinvointia. Talusteoriassa hyöty lasketaan usein odotettavissa olevan rahallisen hyödyn muodossa, esimerkiksi investointia tehtäessä lasketaan sen nettonykyarvo. Päätöksentekijän kokema hyöty voidaan määritellä myös muilla, rahan liittymättömillä suureilla. Von Neumann ja Morgestain kehittivät hyötyteorian aksiomat osana peliteoriaa, mutta hyötyteorian edut havaittiin pian myös päätöksenteon teorian kannalta (Bell ym. 1988, s. 79). Päätöksentekijä voi määritellä epävarman diskreetin tapahtuman odotettavissa olevan hyödyn funktion kautta eli hyödyn odotusarvon funktiona (Buschena 2002, s. 22, Weber & Borchering 1993, s. 2):

$$U(x, p) = \sum_{i=1}^n u(x_i) p_i \quad \text{kaava 2}$$

Jossa,	p_i	=	tapahtuman x_i todennäköisyys
	$u(x_i)$	=	päätöksentekijän tapahtumasta x_i kokema hyöty

Hyötyfunktioita on hyvin erilaisia, mutta normatiivisessa mielessä hyötyfunktion tulisi täyttää seuraavat aksioomat eli oletukset (Clemen 1996, s. 504 - 505, Bell ym.1988, s. 79, Bushena 2002, s. 23, Von Neuman & Morgenstein 1994 ref. Sonkkila 2002, s. 30)

1. *Vertailtavuusehto* ($\forall a, b \in A$ joko $a \succ \sim b$, $b \succ \sim a$ tai $a \sim b$)

Päätöksentekijä antaa aina jonkun mielipiteen, a voi olla parempi kuin b, b parempi kuin a tai vaihtoehdot voivat olla yhtä hyviä, "ei osaa sanoa" vaihtoehtoa ei ole.

Transitiivisyusehto; ($\forall a, b, c \in A$ jos $a \succ \sim b$ ja $b \succ \sim c \Rightarrow a \succ \sim c$)

Jos päätöksen tekijän mielestä vaihtoehto a on parempi kuin b ja b parempi kuin c, on a parempi kuin c

2. *Itsenäisyusehto* $\forall a, b \in A$ jos $a \succ b \Rightarrow \alpha a + (1-\alpha)r \succ \alpha b + (1-\alpha)r$ kaikilla $\alpha \in (0,1)$

Eli päätöksentekijän preferenssit ovat riippumattomia tapahtumien monimutkaistamisesta tai yksinkertaistamisesta

3. *Jatkuvuusehto* $[a \succ b, b \succ r] \Rightarrow$

$[\alpha a + (1-\alpha)r \succ b$ ja $b \succ \beta a + (1-\beta)r$ joillakin $\alpha, \beta \in (0,1)$]

Tapahtumien tulisi siis olla jossain määrin todennäköisiä (eli mikään vaihtoehto ei ole täysin varmasti tapahtuva tai täysin varmasti sellainen, joka ei tapahdu)

Arvo ja hyötyfunktioita on hyvin erilaisia. *Ordinaalisissa arvofunktioissa* päätöksentekijä asettaa vaihtoehtoja nominaalisesti järjestykseen. *Kardinaalisessa arvo/hyötyfunktiossa* on tietoa myös mielipiteiden voimakkuudesta (Clemen 1996, s. 552).

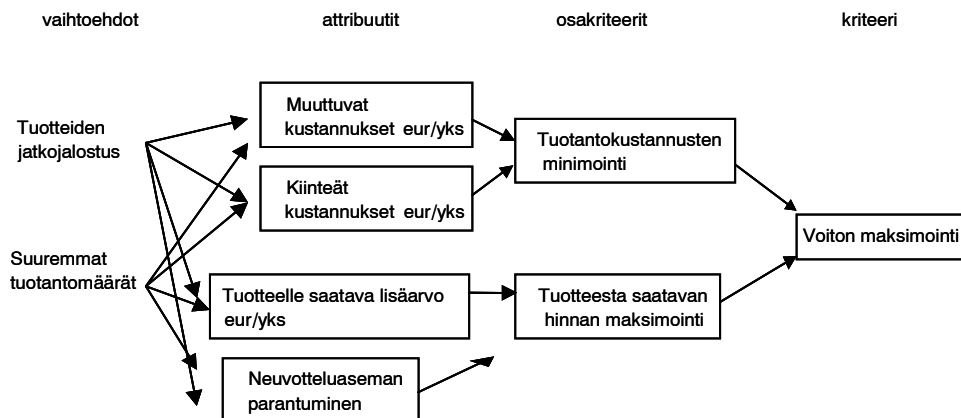
3.3.3 Päätöksentekijän tavoitteet

Päätöksentekijän *arvot* sekä hänen asettamansa *tavoitteet* vaikuttavat tehtäviin päätöksiin. Termillä *arvo (value)* tarkoitetaan varman tapahtuman arvoa ja termillä *hyöty (utility)* arvoa, joka saadaan silloin kun päätös tehdään epävar-

muuden vallitessa (Salo & Pöyhönen 2001). Arvo ja hyötyteoriaa ja päätöksentekijän hyötyfunktion muodostumista kuvataan tarkemmin luvuissa 3.3.2 ja 3.3.4.

Päätöksentekijän *tavoitteilla eli kriteereillä (fundamental objective tai objective)* tarkoitetaan jotakin, jonka päätöksentekijä haluaa tapahtuvaksi. Kriteerit voidaan asettaa hierarkkiseen järjestykseen siten että yleisemmät tavoitteet jaetaan tarkennettuihin osatavoitteisiin. Esimerkkinä ylemmän tason tavoitteesta voidaan käyttää vaikkapa ”voiton maksimointia” ja alemman tason tavoitteena ”tuotantokustannusten minimointia”. Tavoitteiden onnistumista mittaavia indikaattoreita kutsutaan *attribuuteiksi (means objective, attribute)*. Attribuutteja ”voiton maksimoinnille” voisivat olla esimerkiksi ”muuttuvat kustannukset euroa/yksikkö” tai ”yrityksen nettovoitto ennen veroja” (Clemen 1996, s. 44 – 47, Keeney 1988, s. 469 – 470).

Kuvassa 11 on esitetty esimerkki tavoitteiden hierarkkinen kuvauksesta, jota kutsutaan yleisesti arvopuuksi (*value tree*), alimpana hierarkiassa ovat attribuutit, jonka jälkeen tavoitteiden hierarkiassa liikutaan osatavoitteista ylempiin tavoitteisiin (Keeney 1988, s. 469 – 471). Päätöksentekokoanalyyssissä yleinen teoria, *monitavoitteinen arvoteoria (multiattribute value theory)*, pohjautuu eri tavoitteille annetuille painoille. Painotusmenetelmiä on useita, niiden tavoitteena on auttaa päätöksentekijää näkemään, mitkä asiat päätöstä tehtäessä painottuvat ja millä on pienempi merkitys (Weber & Borcherding 1993, s. 2 – 3).

Kuva 11. Monialaisiin tiloihin sovellettu esimerkki arvopuusta monitavoitteisessa päätöksenteko-ongelmassa (vrt. Clemen 1996, s. 48, Hämäläinen 1990, s. 68).

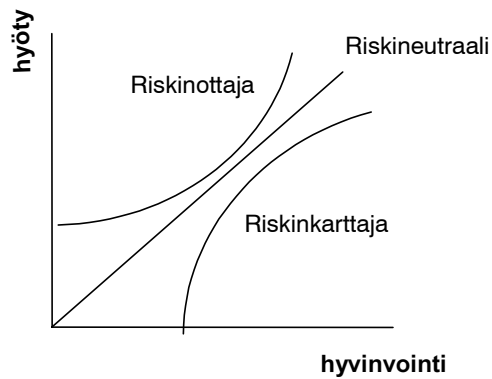
Gassonin ja Erringtonin (1993, s. 110 – 111) mukaan perheviljelmillä päätöksentekoon ei vaikuta ainoastaan viljelijä vaan koko perhe. Samanaikaisia tavoitteita on monia ja ne saattavat olla ristiriitaisiakin. Esimerkiksi voiton maksimointi ei välttämättä ole linjassa perheen muiden tarpeiden kanssa. Gasson ja Errington (1993, s. 111) esittävät, että viljelijöiden tavoitteiden asettelussa apuna tulisi käyttää Maslowin kehittämää tarvehierarkiaa. Viljelijäperheiden kohdalla päätöksenteon ensisijainen tavoite on taata perheen ja maatilan olemassa olo ja selviytyminen. “Korkeamman” tason tavoitteita liikkeenjohdossa ovat tulevaisuuden toimeentulon ja yritystoiminnan jatkuvuuden (sukupolvenvaihdos) varmistaminen. Kun nämä tavoitteet on saavutettu, seuraavalla tasolla tulevat hyväksynnän saavuttaminen omassa yhteisössä ja ylimpänä oman henkilökohtaisen tyytyväisyyden ja onnistumisen tunteen saavuttaminen.

Van Huylenbroeck ym. (2001) on tarkastellut politiikkamuutosten aiheuttamia muutoksia viljelijöiden hyötyfunktioissa monitavoitteisen päätöksenteon viitekehyydessä. Menetelmänä tutkimuksessa käytettiin monitavoiteoptimointia, tavoitteena oli löytää optimaalinen tuotantopäätös. Maatalouspolitiikan muutokset vaikuttavat ulkoisten markkinaolosuhteiden kanssa siihen, miten tasapaino viljelijöiden erilaisten tavoitteiden kanssa. Lisäksi viljelijöiden päätöksentekoon vaikuttavat erilaiset rajoitteet kuten käytettävissä oleva pelto-ala, kiintiöt, viljelijäperheen tarvitsema minimitoimentulo jne. Van Huylenbroeck ym. (2001, s. 291 – 293) on oletanut, että viljelijällä on päätöstä tehdessään kolme keskeistä ja osittain ristiriitaisiakin tavoitetta: (1) tilan absoluuttisen kannattavuuden maksimointi, (2) riskien minimointi ja (3) tuotannon ympäristöhaittojen minimointi. Vastaavan tyyppisiä oletuksia voidaan soveltaa myös monialaisen tilan päätöksenteossa.

3.3.4 Riskin ja epävarmuuden vaikutus päätöksentekoon

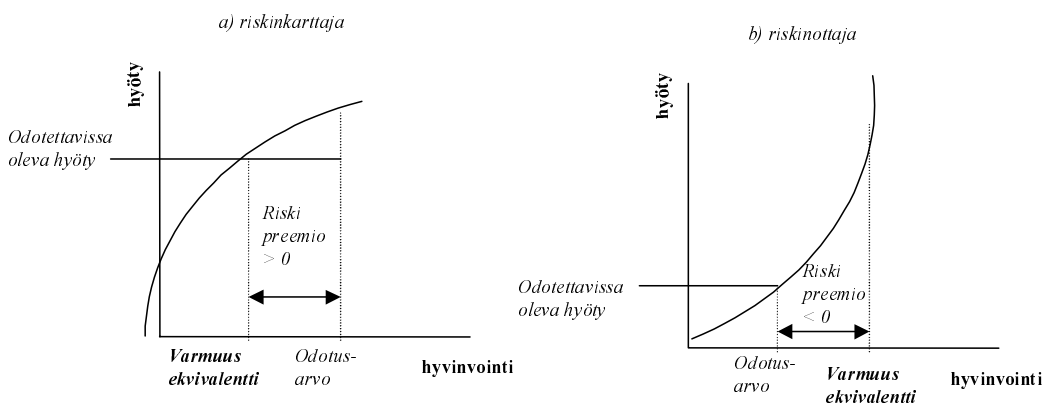
Riskiteorian keskeisiä käsitteitä ovat epävarmuus ja riski. *Epävarmuudella (uncertainty)* tarkoitetaan epätäydellistä tietämystä tulevasta. *Riskillä (risk)* tarkoitetaan epävarman tapahtuman epäsuotuisia seurauksia (Hardaker ym. 1998, s. 5). Erilaisia riskityyppejä on kuvattu enemmän tämän tutkimuksen luvussa 2. Riskien arvioimisen apuna käytetään todennäköisyyksien (p) laskemista (Ranta ym. 1989). Riskin suuruus riippuu sekä tapahtuman todennäköisyydestä että menetyksen suuruudesta. Riskejä voidaan Salo ja Pöyhösen (2001) mukaan mitata muun muassa varianssilla, semivarianssilla, kriittisillä todennäköisyydellä, value-at-risk-menetelmällä tai yksinkertaisesti arvioimalla riskin suuruutta subjektiivisesti.

Päätöksentekijän suhtautuminen riskiin vaikuttaa heidän tekemiinsä päätöksiin. Toiset ovat valmiita suurempiin riskeihin, kun toisille pienenkin riskin otto saattaa olla mahdoton ajatus. *Riskin karttajilla (risk averse)* hyötyfunktio on muodoltaan konkaavi, riskineutralilla (risk neutral) lineaarinen ja riskinottajalla konvekksi (Echoud & Gollier 1995, s. 20 – 32) (Kuva 12).

Kuva 12. Hyötyfunktiot erilaisissa riskiasenteissa (Clemen 1996, s. 466, Eechoud & Gollier 1995, s. 20 – 32).

Riskiasenteen määrittelyssä keskeisiä käsitteitä ovat varmuusekvivalentti (*certainty equivalent*), riskipremio (*risk premium*) ja odotettavissa oleva rahallinen hyöty (*expected monetary value*). *Varmuusekvivalentti* tarkoittaa varmaa seuraamusta, joka on yhtä mieluisa kuin tilanne, johon liittyy epävarmuutta. Odotettavissa oleva rahallinen hyöty on taas tapahtuman odotusarvo rahassa mitattuna (EMV). Riskipremio lasketaan vähentämällä odotusarvosta varmuusekvivalentti. Riskinkarttajalla riskipremio on yli 0, riskihakuisella päätöksentekijällä alle 0 ja riskineutraalilla 0. Voidaan myös ajatella, että riskinkarttaja on valmis maksamaan riskipreemion verran (kun laskentayksikkönä on ”menetty mahdollisuus”), jotta hänen ei tarvitse ottaa riskiä. Riskihakuinen päätöksentekijä puolestaan on valmis maksamaan mahdollisuudesta osallistua peliin. Kuvassa 13 on esitetty varmuusekvivalentin, rahallisen odotusarvon ja riskipreemion suhde riskinkarttajilla ja ottajilla (Clemen 1996, s. 466, 470 – 471).

Kuva 13. Riskipremio riskinkarttajilla (a) ja riskin ottajilla (b) (vrt. Clemen 1996, s. 470, Eechoud & Gollier 1995, s. 20 – 32).

Sonkkilan (2002, s. 96) mukaan valtaosa suomalaisista viljelijöistä on riskinkarttaji. Suhtautuminen riskiin on kuitenkin muuttunut ja myös erilaistunut viljelijöiden keskuudessa viime vuosina. Riskinkarttaminen *maataloudessa* on alentunut EU-jäsenyyden aikana erityisesti tuotantoon lopettelevilla tiloilla, tiloilla, joilla on ulkopuolisia tuloja työssäkäynnistä tai jotka harjoittavat omissa tuotteiden jalostusta. Sitä vastoin laajentavien tilojen viljelijöiden riskinkarttaminen on lisääntynyt.

3.3.5 Hyötyteorian kritiikkiä

Hyötyteorian oletuksia vastaan on esitetty kritiikkiä. Esimerkiksi oletusta päätöksentekijän rationaalisuudesta on kyseenalaistettu. Nykyisiin päätöksiin vaikuttavat myös jo menneisyydessä tehdyt päätökset. ”Upotettujen kustannusten” vaikutuksella (*sunk cost effect*) tarkoitetaan käyttäytymistä, jossa päätöksentekoon vaikuttavat jo aikaisemmin tehdyt investoinnit. Päätöksentekijöistä saattaa tällaisessa tilanteessa tulla normaalia riskihakuisempia, tai joissain tilanteissa jopa normaalia riskiä karttavampiakin (Zeelenberg & van Dijk 1997, s. 677). Yhden toimialan dynaamisten evoluutiomallien tuloksissa on tuotu esille, että uponneet kustannukset eli jo tehdyt investoinnit vaikuttavat merkittävästi yritysten käyttäytymiseen ja koko toimialan kehitykseen. Yleisesti tutkimuksissa on todettu, että kynnys yrityksen perustamiseen tietylle alalle on huomattavasti alempi kuin kynnys lopettamiseen. Samoin toimialoilla, joilla vaaditaan isoja investointeja, yritysten määrä vaihtelee huomattavasti vähemmän kuin sellaisilla aloilla, joissa ei vaadita isoja investointeja (Gschwandtner & Lambsón 2002, s. 109).

Suurin osa päätöksentekijöistä on riskinkarttaji. Ihmisten käyttäytyminen kuitenkin ei ole aina linjassa hyötyfunktion oletusten kanssa, eli päätöksentekijät eivät aina maksimoi riskipreemiotaan. Eräs tunnetuimmista poikkeuksista hyötyfunktiolle asetetuista aksioomista on Allaisin paradoksi, jonka mukaan itsenäisyys aksiooma ei täyty (Fan 2002, s. 411 – 412, Finkelshtain & Feinerman 1997, 156 – 157). Allaisin paradoksin mukaan kahden periaatteessa saman odotusarvon antaman pelin välillä päätöksentekijöiden valinnat voivat silti muuttua, kun pelattavien hyötyjen suuruusluokka muuttuu. Finkelshtainin ja Feinermanin saaminen (1997) tulosten mukaan Allaisin paradoksi ei kuitenkaan vaikuta kovinkaan paljon käytännössä tehtävissä päätöksissä maataloilla. Empiirisen kokeen perusteella odotetun hyödyn teoriaa voidaan hyvin soveltaa viljelijöiden päätöksentekoon.

3.4 Teorettinen lähestymistapa päätöksentekoon tässä tutkimuksessa

Tässä tutkimuksessa päätöksentekoa lähestytään kuvailevaa lähestymistapaa käyttäen. Tarkoituksena on kuvata, millaiset tavoitteet vaikuttavat siihen, että viljelijä päättää aloittaa muuta yritystoimintaa tilallaan. Päätöksentekoa monialaisella tilalla kuvataan monitavoitteisen arvoteorian viitekehyksessä (vrt. Kuva 11). Päätöksentekotilanteessa viljelijällä on useita, samanaikaisia ja usein ristiriitaisiakin tavoitteita. Tavoitteisiin liittyy piirteitä sekä välttämättömyys että mahdollisuusyrittäjyydestä.

Monialaisella tilalla viljelijän tekemillä päätöksillä on vaikutusta sekä kotitalouteen, maatilatalouteen kuin muuhun yritystoimintaan. Päätöksentekotilanne on perusluonteeltaan dynaaminen, kulloinkin tehtävä päätös vaikuttaa sitä seuraaviin ratkaisuihin. Tässä tutkimuksessa pyritään kuvaamaan myös tulevia päätöksiä, esimerkiksi sitä, miten monialaistamisessa onnistuminen vaikuttaa päätökseen muun yritystoiminnan jatkamisesta. Esimerkiksi ”uponneiden kustannusten” -efekti voisi vaikuttaa monialaisilla tiloilla siten, että sen jälkeen, kun yrittäjä on tehnyt isoja investointeja esimerkiksi muuhun yritystoimintaan, toiminnan harjoittamista voi olla vaikea lopettaa, vaikka se olisi tappiollista.

4 Tutkimuksen teorettinen viitekehys, tutkimushypoteesit ja rajaukset

4.1 Tutkimusoletukset ja teorettinen viitekehys

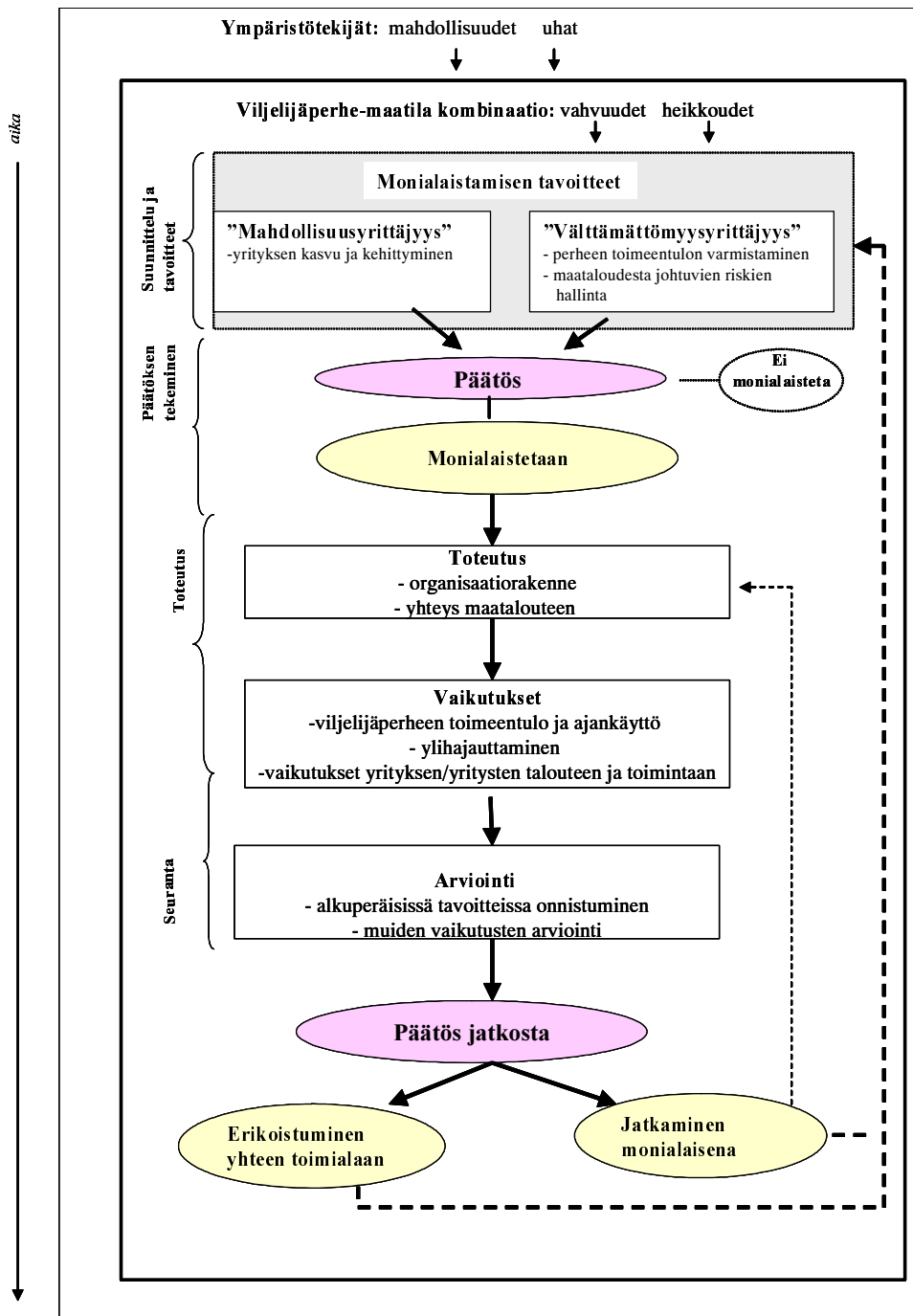
Maatalouden liiketaloustiede on soveltava taloustiede, joka voidaan määritellä seuraavasti (Helsingin yliopisto 2002, s. 324): ”*maatalouden liiketaloustiede on tieteenala, joka osoittaa ne taloudelliset perusteet, joiden mukaan maatilaa tai maaseudun pienyritystä olisi hoidettava tavoitellun taloudellisen tuloksen saavuttamiseksi. ... Liikkeenjohtotieteessä käsitellään maatilojen sekä pienten ja keskisuurten maaseutuyritysten liikkeenjohdon perusteita.*” Tämän tutkimuksen keskeisenä tavoitteena on tarkastella maatalouden liiketaloustieteen, tarkemmin tieteenalan sisällä liikkeenjohtotieteen, näkökulmasta miksi tilat valitsevat toimintojen monialaistamisen maatilatalouden ulkopuolelle yritysstrategiakseen ja millainen ratkaisu monialaistaminen on tilan ja yrittäjäperheen kannalta.

Tutkimuksen epistemologinen tutkimusote on pääosin positivistinen eli asioita pyritään selittämään objektiivisesti etsimällä säännönmukaisuuksia ja asioiden

syy-seuraus suhteita (Burrell & Morgan 1989, s. 1 – 8). Toisaalta tutkimuksessa eräitä asioita, kuten asetetuissa tavoitteissa onnistumista, käsitellään subjektiivisesti eli monialaisten yrittäjien omasta näkökulmasta.

Tutkimuksen teoreettinen viitekehys (Kuva 14) on muodostettu päätöksenteon teorioiden (luku 3), Carterin (1998) luoman monialaisten tilojen typologian sekä yritystoiminnan ja maatalouden integraation (luku 1.2) sekä monialaistamisen tavoitteiden kautta (luku 2, luku 1.3). Tutkittavana yksikkönä on viljelijäperhe-maatila -kombinaatio. Tutkimuksen lähtökohtana on, että maatalon toimintojen monialaistaminen maatalouden ulkopuolelle on tietoinen yritysstrategia- ja tavoitevalinta. Ensimmäinen perusoletus koskee päätöksenteon ja toteutuksen *prosessiluonteisuutta* (vrt. Errington 1986, s. 301); päätöksenteon ja toteutuksen jälkeen päätöksen vaikutuksia seurataan ja tarvittaessa jatkotoimenpiteistä päätetään. Toisena perusoletuksena on, että *päätöksentekovaiheessa* vaikuttaa useampi samanaikainen, mutta erilainen tavoite, eli päätöksenteko tapahtuu *monitavoitteisen päätöksenteon viitekehyksessä* (luku 3). Tässä tutkimuksessa oletetaan, että monialaistamisen liikkeenjohdollisiin tavoitteisiin liittyy piirteitä sekä mahdollisuus- että välttämättömyysyrittäjyydestä. Ensin mainittuun liittyy yrityksen kehittymistä ja kasvua koskevia tavoitteita, jälkimmäiseen puolestaan viljelijäperheen tulonmuodostusta ja maataloudesta aiheutuvien riskien alentamista koskevia tavoitteita.

Hajauttaminen maatalouden ulkopuolelle konkretisoituu *toteutusvaiheessa*. Monialaistaminen aiheuttaa tiettyjä vaikutuksia sekä yritykselle että viljelijäperheelle. Toteutusvaiheessa otetaan kantaa kahteen peruskysymykseen yrityksen organisaatorakenteesta. Ensinnäkin yritystoiminnan toimialaan; liittyykö se maatalouteen horisontaalisesti tai vertikaalisesti vai onko se täysin maataloudesta irrallaan oleva yritys. Toisaalta yrityksen muotoon; onko kyseessä yksittäinen monialayritys vai portfolio. *Seurantavaiheessa* tarkastellaan saatuja tuloksia suhteessa sekä aiemmin asetettuihin tavoitteisiin että myös yritykseen ja perheeseen. Yrityksen toimintojen ylihajauttaminen on ongelmallista, koska tällöin resurssit jakautuvat liikaa ja yritys kokonaisuutena kärsii. Seurannan aikana saadaan informaatiota valitun strategian vaikutuksista esimerkiksi tilinpäätösanalyysin avulla. Kun tietoa on tarpeeksi, on aika tehdä uudelleenarviointi: päätetään jatketaanko monialaisena vai kohdennetaanko toiminnot uudelleen joko maatalouteen tai muuhun yritystoimintaan.

Kuva 14. Tutkimuksen teoreettinen viitekehys.

4.2 Tutkimushypoteesit

Empiirisen osan toteuttamiseksi tutkimukselle asetetaan neljä alatavoitetta. Alatavoitteiden tarkastelemiseksi on muodostettu konkreettisia hypoteeseja teoriaan nojautuen.

Alatavoite 1: Miksi tilat monialaistavat toimintaansa maatalouden ulkopuolelle; onko monialaistaminen mahdollisuus vai välttämättömyysyrityttäjäjyyttä?

Ensimmäisen alatavoitteen avulla pyritään empiirisesti tutkimaan teoreettisen viitekehyksen ”suunnittelu ja tavoitteet” sekä ”päätöksenteko” -osioita. *Yrityksen kehittämistä ja kasvua* selitetään lähinnä resurssipohjaisen lähestymistavan avulla, mutta lisäksi käytetään hyväksi elementtejä toimintaympäristöön liittyvistä teorioista. Näin oletuksena on, että tilalla on käyttämättömiä fyysisiä ja henkisiä resursseja, jotka otetaan käyttöön perustamalla muuta yritystoimintaa. Toisaalta on olemassa markkinoita ja kysyntää, joihin tila voi vastata. Sekä resurssien uudelleen järjestäminen, että uusien markkinoiden havaitseminen voidaan tulkita mahdollisuuden hyödyntämisenä tai resurssilähtöisenä innovatiivisuutenä. Tiloilla harjoitettavaa muuta yritystoimintaa ”välttämättömyytenä” selittävät riskien hallinta ja viljelijäperheen tulonmuodostus. Selittävänä teoriana yrityksen riskienhallinnan osalta on riskiteoria; yrityksen riskejä pyritään hajauttamaan erilaisiin riskityyppeihin ja toisaalta pyritään alentamaan maatalouden aiheuttamaa institutionaalista riskiä. Viljelijäperheen tulonmuodostuksen kannalta merkittävää on perheen ja yrityksen interaktiivinen suhde ja niiden talouden tiukka sidoksissa olo toisiinsa. Tutkimushypoteeseiksi nousivat seuraavat teemat:

H1: Viljelijöiden muun yritystoiminnan aloittamisen tavoitteisiin liittyy samanaikaisesti piirteitä sekä mahdollisuus- että välttämättömyysyrityttäjäjyydestä.

H2: Viljelijät eivät erottele päätöksenteossaan perheen toimeentulon varmistamista ja maatalouden riskienhallintaa, vaan ne ovat osa samaa kokonaisuutta.

Alatavoite 2: Miten tilat toteuttavat monialaistamisen?

Tämä alatavoite liittyy teoreettisen viitekehyksen kuvaukseen päätöksen toteutuksesta. Aineiston yritykset luokitellaan sen mukaan, kuinka sidoksissa ne ovat maatalouteen. Tutkimushypoteesi on muodostettu Carterin (1998) tulosten ja teoreettisen pohdinnan perusteella.

H3: Yrittäjät, joilla on käyttämättömiä resursseja maatilataloudessa, toteuttavat monialaistamisen joko horisontaalisena tai vertikaalisena integraationa.

Alatavoite 3 ja alatavoite 4: Tuottaako tuotannon monialaistaminen yrittäjän subjektiivisesti arvioimana toivotun tuloksen suhteessa yrittäjän asettamiin tavoitteisiin? Entä erikoistuvatko monialaiset tilat uudelleen, joko yritystoimintaan tai maatalouteen?

Nämä alatavoitteet liittyvät teoreettisessa viitekehyksessä *seurantaan ja tarvittaviin päätöksiin*. Tutkimushypoteesi nojaa hyötyteoriaan ja toisaalta argumenttiin uponneista kustannuksista.

H4: Mikäli yrittäjä on investoinut runsaasti muuhun yritystoimintaan, hän aikoo jatkaa toimintaa monialaisena, vaikka yrityksen toiminta olisi tappiollista.

4.3 Rajaukset

Tutkimuksen keskeisenä rajauksena on tarkastelun rajoittuminen nimenomaan toimintojen hajauttamiseen maatilatalouden ulkopuolelle harjoitettavaan yritystoimintaan yritysstrategian näkökulmasta. Monitoimisuus kokonaisuutena ja ulkopuolinen työssäkäynti rajautuvat tutkimuksen ulkopuolelle.

Toinen tärkeä rajausta tässä tutkimuksessa on tarkastelun rajoittuminen ainoastaan sellaisiin yrittäjiin, *jotka ovat itse tehneet päätöksen toimintojen hajauttamisesta*. Toisin sanoen, *tutkimuksessa tarkastellaan ainoastaan sellaisia monialaisten tilojen viljelijöitä, jotka ovat aloittaneet muun yritystoiminnan maatalouden ohessa perustamalla yrityksen itse tai ostamalla yrityksen perheen ulkopuolelta*. Sellaiset tilat, jotka ovat toimineet monialaisia jo useamman sukupolven ajan, rajautuvat tutkimuksen ulkopuolelle, samoin kuin sellaiset tilat, joissa maatalous on siirtynyt yrittäjälle huomattavasti myöhemmin kuin muu yritystoiminta on aloitettu. Rajauksella varmistetaan, että yrittäjä itse on tehnyt strategiavalinnan hajauttamisesta maatalouden ulkopuolelle ja mm. tavoitteet mitataan oikeasta ryhmästä

Kolmas merkittävä rajausta tutkimuksessa on menestymisen arvioinnin rajoittuminen yrittäjän subjektiiviseen näkemykseen. Yrityksen menestymistä suhteessa yrittäjän monialaisuudelle asettamiin tavoitteisiin ei tutkimuksessa pystytä mittamaan objektiivisesti, koska osalle tavoitteita ei ole olemassa yksiselitteistä objektiivista mittaria. Tämän tutkimuksen aineistokeruun yhteydessä ei ollut mahdollisuutta kerätä esimerkiksi tilinpäätösaineistoa, jolla yrityksen menestystä tai kasvua olisi voitu mitata objektiivisesti. On myös vaikea vetää rajaa sen suhteen, mikä osa yrityksen menestyksestä tai menestymättömyydestä johtuu siitä, että yritysstrategiaksi on valittu monialaisuus ja mikä osa muista tekijöistä. Yrittäjän antamaa subjektiivista arviota yrityksensä menestyksestä voidaan pitää karkeana, mutta suuntaa antavana. Esimerkiksi Lehtomaan (1995,

s. 203 – 205) saamien tulosten mukaan yrittäjän subjektiivisen kannattavuusnäkemyksen ja yrityksen laskennallinen kannattavuus korreloivat selkeästi. Toisaalta Lehtomaan tutkimuksesta ilmeni, että kun tieto yrityksen kannattavuudesta, maksuvalmiudesta ja vakavaraisuudesta myötäili yrittäjän asettamia tavoitteita, hänen subjektiivinen näkemyksensä yrityksen tilasta oli täsmällisempi kuin niissä yrityksissä, joissa yrityksen talous ei vastannut yrittäjän ennakko-odotuksia.

5 Aineisto ja menetelmät

5.1 Aineisto

Tutkimusaineisto kerättiin primaariaineistona postikyselyllä. Sen kerääminen toteutettiin osana laajempaa kyselyä, joka kerättiin tutkimushankkeen ”Maatilasta maaseudun pienyritykseksi” yhteydessä keväällä 2001 MTT taloustutkimuksen, Helsingin yliopiston Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus Mikkelin sekä Helsingin yliopiston Sosiaalipsykologian laitoksen yhteistyönä. Samassa kyselyssä kerättiin aineistoa useaan eri tutkimukseen. Kyselyn aihealueina olivat mm. yrityksen taloudellisen tuloksen kehittyminen, monialaisuus, motiivit yritystoiminnan aloittamiseen, yritystoiminnan jatkosuunnitelmat ja yrittäjäidentiteetti. Monialaisten tilojen yrittäjiltä kysyttiin lisäksi maatalouden ja muun yritystoiminnan yhteensovittamiseen liittyvistä ongelmista, monialaistamiseen liittyneistä odotuksista ja näiden odotusten toteutumista. *Tässä tutkimuksessa analysoidaan nimenomaan monialaisuutta maatalan yritysstrategiavalintana, joten tässä yhteydessä raportoidaan vain osa kerätystä aineistosta.* Kerätyn aineiston muut tulokset on raportoitu selvityksissä, jossa on verrattu monialaisten tilojen ja muiden maaseutuyritysten taloutta (Rantamäki-Lahtinen 2002a ja 2002b) ja tutkimuksessa monialaisten maatilayrittäjien identiteetistä (Vesala & Peura 2002).

Kysely lähetettiin yhteensä 3 287 yritykseen, joista 2 097 oli monialaisia maatiloja (11 eri toimialaa), 600 perustuotantotiloja ja 590 muita maaseudun pienyrityksiä. Perustuotantotiloja ja ilman maatilataustaa toimivia yrityksiä käytettiin vertailuryhminä aineistosta tehdyissä muissa tutkimuksissa. Tässä tutkimuksessa vertailuryhmiä on hyödynnetty ainoastaan vertailemalla monialaisten tilojen viljelijöitä muihin monialayrittäjiin.

Kyselylomake on esitetty liitteessä 1. Maatiloille ja yrityksille lähetettiin samanlainen lomake ja monialaisille lähetettiin vastaava lomake, jonka lisäksi heidän lomakkeeseensa oli lisätty ylimääräinen sivu, jolla kysyttiin tarkentavia kysymyksiä maataloudesta. Maatilojen ja monialaisten tilojen otokset poimitiin vuoden 2000 maatalouslaskennan aineistosta ja pienyritykset maaseudun pienyritysrekisteristä (vrt. myös Rantamäki-Lahtinen 2000). Ensimmäisen ker-

ran kysely lähetettiin helmi/maaliskuussa 2001. Kysely lähetettiin uudelleen huh-
tikuussa niille yritykselle ja tiloille, jotka eivät olleet vastanneet.

5.1.1 Kyselyaineisto monialaisilta tiloilta

Monialaisten maatilojen otos muodostettiin yrityksen päätoimialan mukaan poimittuna vuoden 2000 maatalouslaskennan tulosten perusteella. Otokseen poimittiin mukaan yrityksiä seuraavilta päätoimialoilta, otoksen koko on mainittu suluissa: matkailu (200 yritystä), käsityöt (134 yritystä), elintarvikkeiden jatkojalostus (200 yritystä), puutavaran jalostus (200 yritystä), energian tuotanto (200 yritystä), koneurakointi (200 yritystä), turkistarhaus (200 yritystä), metallituotteiden valmistus (200) yritystä, hoito- ja hoivapalvelut (163 yritystä), kuljetus (200 yritystä) sekä maatilalan tuotteiden tukku- ja vähittäiskauppa (200 yritystä). Otokseen poimittujen maatilojen tuli täyttää seuraavat vaatimukset: tila oli ilmoittanut harjoittamansa yritystoiminnan päätoimialan, liikevaihto oli yli 8 409 euroa (50 000 mk) ja maataloudessa sen taloudellinen koko oli yli 8 Esua (vrt. Tiainen & Katajamäki 1996, s. 17). Kahdessa pienemmässä ryhmässä (käsityöt ja hoito- ja hoivapalvelut) otokseen jouduttiin ottamaan mukaan myös muutama tila, joiden taloudellinen koko oli alle 8 Esua, jotta varmistettaisiin tilojen riittävä määrä. Kaikkiaan monialaisilta tiloilta saatiin 894 vastausta. Monialaisten tilojen vastausprosentti oli 42. Vastausprosentti on samaa luokkaa kuin yleisesti suomalaisille maaseudun pienyrityksille lähetetyissä kyselyissä (vrt. esim. Pietikäinen & Hyvönen 1998, s. 29, Forsman 1999, s. 60).

Yrittäjistä 49 palautti tyhjän lomakkeen, yleisesti syyksi mainittiin, että yritys oli lopetettu eläkkeelle jäämisen tai muun synn vuoksi. Osittain tai puutteellisesti täytettyjen lomakkeiden osuus oli suuri, 186 kpl. Vastaajille tuotti eniten ongelmia erottaa maatalous ja muu toiminta toisistaan. Aineistolle tehtiin katoanalyysi sen selvittämiseksi, oliko vastaajaryhmissä vastaajissa havaittavissa vinoutta. Katoanalyysissä käytettiin muuttujina tilan pelto- ja metsäpinta-alaa, kansallista tuotantosuuntaa, tilan taloudellista kokoa, sekä dikotomista muuttujaa siitä, liittyykö muu yritystoiminta kiinteästi maatalouden yhteyteen vai ei. Katoanalyysin mukaan mitään tilastollisesti merkittävää vinoutta aineistossa ei havaittu.

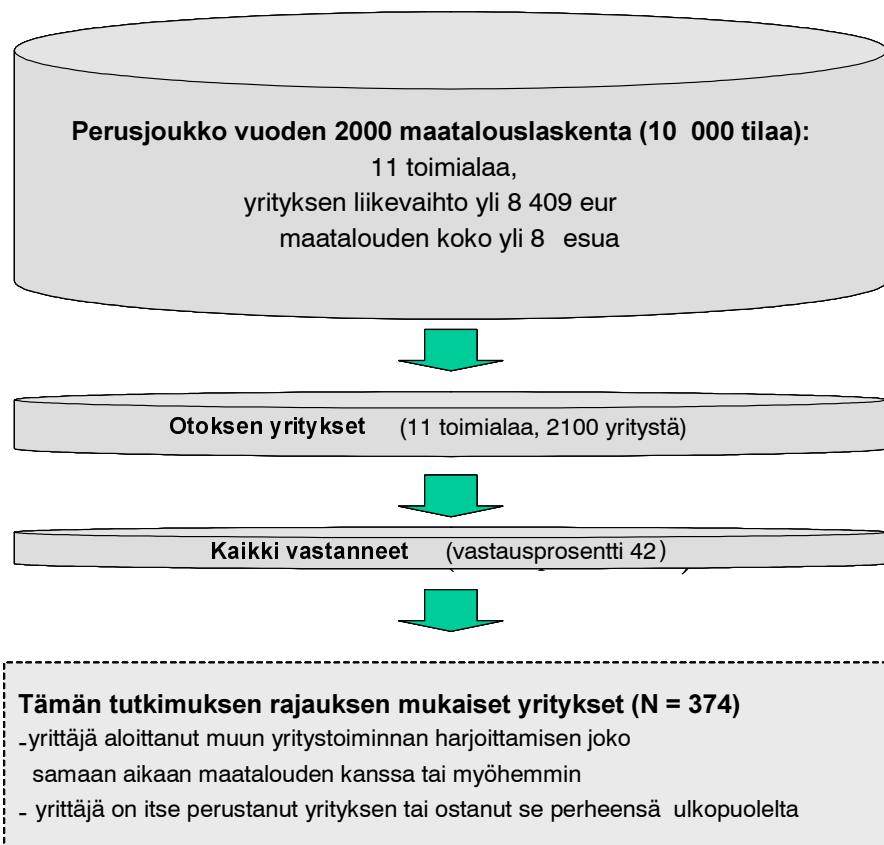
Tutkimuksen kysymyksenasettelun vuoksi tässä tutkimuksessa haluttiin tarkastella nimenomaan sellaisia monialayrittäjiä, jotka ovat itse tehneet päätöksen muun yritystoiminnan aloittamisesta tilallaan (vrt. luku 4.3). Tämän vuoksi laajemmasta postikyselyaineistosta valittiin tähän tutkimukseen ainoastaan sellaiset yrittäjät, jotka täyttivät seuraavat ehdot: (1) yrittäjä oli aloittanut yritystoiminnan harjoittamisen itse tai ostanut ulkopuolisen yrityksen ja (2) yritystoiminnan harjoittaminen oli aloitettu samaan aikaan tai myöhemmin kuin yrittäjä

oli aloittanut maatalouden harjoittamisen. Tällaisia monialayrittäjiä aineistossa oli 374 kpl. Kuvassa 15 on esitetty kuvaus tutkimusaineiston keräämisestä, tilojen lukumääristä sekä suhteellisista osuuksista.

Ennen tutkimusaineiston keruuta oletuksena oli, että lähes kaikki monialayrittäjät olisivat itse tehneet päätöksen toimintojen hajauttamisesta maatalouden ulkopuolelle. Ilmiö osoittautui kuitenkin huomattavasti monisäikeisemmäksi. Peräti 26 % vastanneista yrittäjistä oli jatkanut monialaista perheyrittystä ja toisaalta 10 % monialaisten tilojen yrittäjistä oli sellaisia, että he olivat aloittaneet muun yritystoiminnan harjoittamisen yli 5 vuotta ennen maatalouden harjoittamista. Lisäksi noin 10 % vastaajista ei ollut ilmoittanut muun yritystoiminnan ja maatalouden aloittamisen suhdetta.

Tutkimuksen validiteettia ja reliabiliteettia koskevassa arvioinnissa huomioidaan aineiston voimakkaan rajaamisen vaikutus tulosten yleistettävyyteen. Rajaaminen katsottiin kuitenkin välttämättömäksi tutkittavan ilmiön luotettavan kuvaamisen vuoksi.

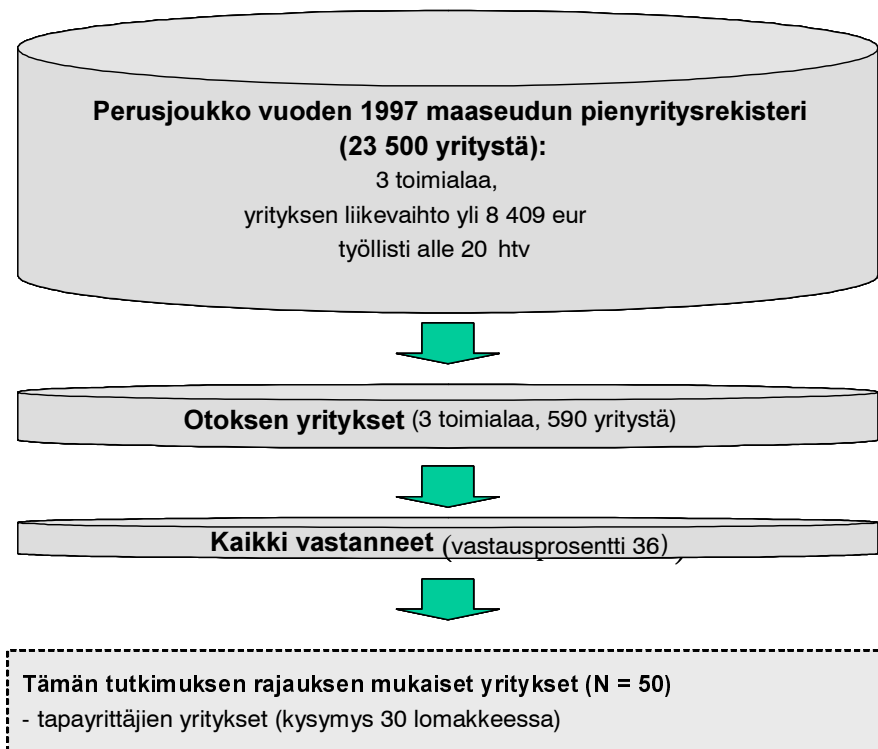

Kuva 15. Aineiston kerääminen monialaisilta tiloilta.

5.1.2 Muiden tapayrittäjien vertailuryhmä

Tapayrittäjillä tarkoitetaan tässä tutkimuksessa portfolio- ja sarjayrittäjiä (luku 1.2). Ilman maatilataustaa toimivien yritysten otos poimittiin Tilastokeskuksen ylläpitämästä, yritys- ja toimipaikkarekisteriin pohjautuvasta maaseudun pienyrittäjärekisteristä. Otokseen poimittiin nimenomaan ”ei-maatilan yhteydessä” toimivia pienyrityksiä kolmelta toimialalta. Perusjoukon muodostivat maaseudulla sijaitsevat alle 20 henkeä työllistävät pienyritykset, joiden liikevaihto oli yli 8 409 euroa (50 000 mk), jotka toimivat teollisuudessa, kaupan alalla tai palvelualalla. Maaseudun pienyrittäjärekisterissä maaseuduksi on määritelty sellaiset postinumeroalueet, joiden väestötiheys on alle 50 henkilöä/ km² (vrt. Rantamäki-Lahtinen 1999, s. 12 – 15). Mukaan poimittiin vain toimivia yrityksiä, joten alkuperäinen otosjoukko (33 400 yritystä), joka perustui maaseudun pienyrittäjärekisterin keruujankohdan uusimman päivityksen eli vuoden 1997 yritys- ja toimipaikkarekisterin tietoihin, kutistui kaikkiaan 23 500:n yritykseen. Kultakin toimialalta poimittiin noin 200 yritystä mukaan.

Yritysten osalta kyselyyn tuli kaikkiaan 232 vastausta, joista 31 poistettiin aineistosta, koska yritys oli lopettanut toimintansa tai lomaketta ei oltu täytetty. 46 lomakkeessa oli joitakin puutteita, mutta ne otettiin soveltuvin osin mukaan

Kuva 16. Aineiston kerääminen muista pienyrityksistä.

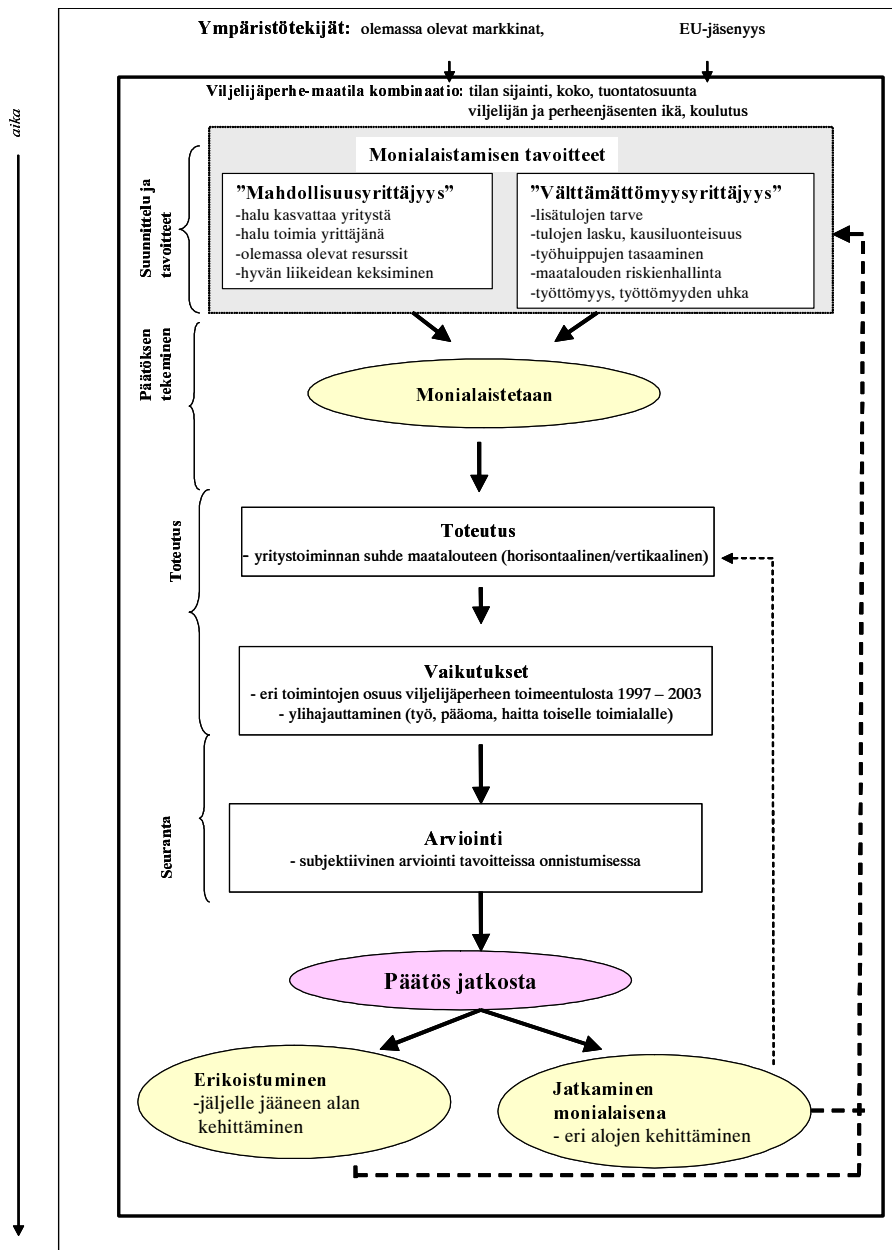
tutkimukseen. Vastausprosentiksi muodostui kaikkien yritysten mukaan 36 %. Otoksen poiminnan yhteydessä saatujen taustatietojen (mm. liikevaihto, henkilöstö, yrityksen ikä, oikeudellinen muoto) avulla suoritetun katoanalyysin perusteella mitään tilastollisesti merkitsevää vinoutta kadossa ei havaittu. Muita pienyrityksiä käytetään monialaisten tilojen kohdalla vertailuryhmänä, kun tarkastellaan yritystoiminnan aloittamismotiiveja tapayrittäjillä. Tapayrittäjäksi katsottiin yrittäjä, jolla oli ollut tai oli nykyisen yrityksen ohella muun toimialan yritystoimintaa (kysymys 30). Tapayrittäjiä on noin neljännes aineiston yrittäjistä (N = 50). Kuvassa 16 on esitetty kuvaus tapayrittäjien aineiston keräämisestä ja yritysten lukumääristä sekä suhteellisista osuuksista.

5.2 Tutkimuksen operaationalinen viitekehys ja keskeisten käsitteiden mittaaminen

Teoreettisen mallin tai käsitteen operationaalistamisella tarkoitetaan sen muuttamista empiirisen tutkimuksen mittauksen kohteeksi (Hirsjärvi ym. 2002, s. 144). Tämän tutkimuksen operationaalinen viitekehys on esitetty kuvassa 17. Empiirisessä osassa pyrittiin kuvaamaan päätöksentekoon vaikuttavia tekijöitä ja viljelijöiden subjektiivista arviota monialaisuuden onnistumisesta omalla kohdallaan.

Yrityksen toimintaympäristöä kuvaavissa tekijöissä EU-jäsenyyden vaikutus pyrittiin huomiomaan tarkastelemalla muun yritystoiminnan perustamisajan kohtaa suhteessa muun yritystoiminnan aloittamiseen liittyviin ratkaisuihin. Viime vuosina on käyty paljon tieteellistä keskustelua EU-jäsenyyden vaikutuksista suomalaisen maatalouteen ja tiloihin. Maatalouden toimintaympäristö muuttui jäsenyyden myötä huomattavasti ja viljelijöiden käyttäytymisen tiedettiin muuttuneen (mm. Puurunen 1998, s. 37 – 45, Ylätaalo ym. 1998, s. 170 – 171). Oletuksena oli, että jäsenyydellä on vaikutusta myös tilojen monialaisten viljelijöiden käyttäytymiseen. Yrityksen kasvuun ja kehittämiseen sekä olemassa olevien markkinoiden ”vetoon” perustuvat kysymykset muodostettiin resursipohjaiseen näkemykseen ja yritys ympäristöön liittyvien teorioiden sekä aikaisempien tutkimustulosten perusteella (mm. Penrose 1995, Carter 1998, Carter & Rosa 1998, Wiklund 1998). Vastaavasti välttämättömyysyrittäjyyteen liittyvät kysymykset perustuivat riskiteoriaan (Hardaker ym. 1998) ja aikaisempiin tutkimustuloksiin (mm. Niemi 1995, Forsman 1999, Peltola 2000).

Muun yritystoiminnan luokittelu maatalouteen vertikaalisesti, horisontaalisesti tai ”ei riippuvuussuhteessa olevaksi” tehtiin Robsonin ym. (1993) määrittelyn perusteella eli jakamalla yritykset toimialan sekä maatalouden ja muun yritystoiminnan tilakohtaisen kytkennän avulla ryhmiin. Ylihajauttamiseen liittyvä mittari muodostettiin Marquesin (1995, 1997) määritelmien avulla. Monialaistamisen vaikutuksia mittaavat kysymykset pyrittiin rakentamaan sellaisiksi, että ne mittaisivat aiemmin mainituissa tavoitteissa onnistumista.

Kuva 17. Tutkimuksen operationaalinen viitekehys (vrt. kuva 14).

Taulukossa 3 on esitetty yhteenveto siitä, mitä mittareista on nimenomaisesti käytetty kunkin hypoteesin tarkasteluun, kyselylomake on esitetty liitteessä 1. Osa muuttujista on yhdistetty faktorianalyysin avulla tai laskemalla niistä summamuuttujia. Itse kyselylomake laadittiin pääosin strukturoiduksi, avoimet kysymykset olivat lähinnä tarkentavien tietojen keräämistä varten, kuten yrityksen toimialaa ja ikää koskevia. Kysymykset olivat tyypiltään dikotomisiksi kysymyksiä, monivalintakysymyksiä ja viisiportaisia Likert-tyyppisiä kysymyksiä.

Taulukko 3. Analyseissä käytetyt mittarit (vrt. liite 1).

Taustatiedot

- Yrittäjän ja yrittäjäperheen taustatiedot (kysymykset 1 – 12)
- Yritystoiminnan päätoimiala ja maatalouden tuotantosuurta (kysymys 27, lomake B kysymys 2)
- Yrityksen, koko ja taloudellinen tilanne (kysymys 35, 36, taustatiedot, lomake B, kysymys 4 ja 5).
- Sijaitseeo yritys tilalla (lomake B, kysymys 9).
- Rekistereistä saadut taustatiedot (mm. maatilan sijainti, koko).
- Sijaitseeo tiloilla harjoitettavan muun yritystoiminnan toimipaikka tilalla.
- Yritystoiminnan aloittamisaika- ja tapa (kysymykset 28, 30, 31 ja 32)
- Maatalouden ja muun yritystoiminnan suhde (kysymyksiä lomakkeen B pattereista 10 ja 11)

H1: Viljelijöiden muun yritystoiminnan aloittamisen tavoitteisiin liittyy samanlaisesti piirteitä sekä mahdollisuus- että välttämättömyysyrittäjyydestä.

- Muun yritystoiminnan aloittamiseen liittyvät tavoitteet (lomake A kysymyspatteri 33, lomake B patteri 12)
- Taustatiedot

H2: Viljelijäperheen toimeentulon varmistaminen ja maatalouden riskienhallinta ovat päätöksenteossa osa samaa kokonaisuutta.

- Yrittäjien riskiasenne (kysymyksiä patterista 57).
- Yrityksen riskien hallinnan ja viljelijäperheen tulojen tasauksen tavoittelu (kysymyksiä lomakkeen B patterista 12)
- Taustatiedot

H3: Yrittäjät, joilla on käyttämättömiä resursseja maataloudessa toteuttavat monialaistamisen joko horisontaalisena tai vertikaalisena integraationa.

- Ryhmittely maatalouden ja muun yritystoiminnan integroitumisen mukaan
- Tavoitteet yritystoiminnan aloittamiseen (lomake A kysymyspatteri 33, lomake B patteri 12)
- Taustatiedot

H4: Mikäli yrittäjä on investoinut runsaasti muuhun yritystoimintaan, hän aikoo jatkaa toimintaa monialaisena, vaikka yrityksen toiminta olisi tappiollista.

- Muun yritystoiminnan investoinnit (kysymys 47)
  - Yritystoiminnan ja maatalouden kehittymisnäkökulmat (kysymys 40, 44, 50, 55, 56, lomake B kysymykset 6, 8)
  - Tavoitteissa onnistuminen (lomake B, kysymys 12)
  - Muun yritystoiminnan kannattavuus
  - Ryhmittely jatkaako monialaisena vai erikoistuuko jatkossa
-

Dikotomisilla (binäärisillä) muuttujilla mitataan sitä, esiintyykö mitattava ominaisuus havainnossa vai ei (Ranta ym. 1989, s. 515). Lomakkeen mittareissa oli kaksi erilaista vaihtoehtoista tapaa määritellä asteikko. Yhtäältä kaikki asteikon arvot oli ankkuroitu perinteiseen Likert-astekkaan; ”täysin eri mieltä”, ”jonkin verran eri mieltä”, ”ei samaa eikä eri mieltä”, ”jonkin verran samaa mieltä” ja ”täysin samaa mieltä”. Toisaalta monialaisille tiloille oli kysyttäessä muuhun yritystoimintaan kohdistuneiden odotusten toteutumista ankkuroitu vain viisiportaisen asteikon ääripäät siten, että toinen pää oli ankkuroitu ”odotukset ovat toteutuneet täysin” ja toinen pää indikoi mielipidettä ”odotukset eivät ole toteutuneet laisinkaan”. Kyselyssä kysyttiin myös yrityksen kokoon ja kannattavuuteen liittyviä asioita sekä taustatietoja yrittäjästä ja yrityksestä.

5.3 Menetelmät

5.3.1 Monimuuttujamenetelmät

Tilastollisilla monimuuttujamenetelmillä käsitellään kirjaimellisesti usean tunnaismuuttujan aineistoja (Mustonen 1995). Monimuuttujamenetelmien yleisin tavoite on monimutkaisen tai laajan aineiston sisältämän tiedon pelkistäminen ja tarkastelu (Ranta ym. 1989, s. 459). Menetelmät edellyttävät yleensä sitä, että muuttujat noudattavat multinormaalijakaumaa. Toisaalta useimmat niistä ovat robusteja eli vakaita, jolloin normaalisuusoletuksista voidaan jossain määrin tinkiä. Monimuuttujamenetelmiä käytettäessä tutkija joutuu tekemään subjektiivisia päätöksiä, jolloin menetelmien objektiivisuus ei ole itsessään selvää, eikä analyysistä saatu ratkaisu ole aina yleispätevä (Ranta ym. 1989, s. 461).

Monimuuttujamenetelmiä käytettiin aluksi erityisesti sosiaalitieteissä. Esimerkiksi faktorianalyysi kehitettiin 1900-luvun alussa psykologisen tutkimuksen avuksi kuvaamaan älykkyyden erilaisia ulottuvuuksia. Sittemmin faktorianalyysiä on sovellettu psykologian ohella myös muissa yhteiskuntatieteissä sekä yhä yleisemmin myös muilla tieteenaloilla (Chatfield & Collins 1989, s. 82). Suomalaisessa maa- ja elintarviketalouden tutkimuksessa monimuuttujamenetelmiä viime vuosina ovat käyttäneet mm. Aakkula (1999, s. 151 – 156), joka kuvasi faktori- ja ryhmittelyanalyysillä tutkimuksensa vastaajien asenteita maatalouteen ja ympäristöön sekä Forsman (1999), joka tarkasteli ryhmittely- ja erotteluanalyysin avulla elintarvikealan mikroyritysten erilaistamisstrategioita. Maatalouden liiketaloustieteen alan tutkimuksissa on myös jonkin verran käytetty monimuuttujamenetelmiä. Sonkkila (2002) tarkasteli viljelijöiden riskiasenteita pääkomponenttianalyysin avulla sekä Latukka (1998) käytti erotteluanalyysiä vertaillen neuroverkkomenetelmän antamia tuloksia.

Faktorianalyysi

Osalle aineiston kysymyspattereita tehtiin faktorianalyysi, jolla pyritään löytämään muuttujien taustalla olevia ulottuvuuksia (Alkula ym. 1994) ja tulkitsemaan niitä. Faktorianalyysissä muuttujien kokonaisvaihtelu jaetaan kahteen osaan: yhteisvaihteluun ja ominaisvaihteluun. Yhteisvaihtelulla tarkoitetaan piilomuuttujien (faktoreiden) vaikutusta ja ominaisvaihtelulla muuttujakohtaista vaihtelua. Yhteisvaihtelun osuutta kuvaa kommunaliteetti (latausten neliöiden summa). Lataus kertoo, mille faktorille kukin muuttuja vaihtelunsa antaa. Faktoroinnin tekemiseen on useita eri metodeja. Tässä tutkimuksessa siihen käytetään *pääakselifaktorointimenetelmää*. Pääakselifaktorointi valittiin tähän tutkimukseen, koska siinä ei oleteta aineiston olevan multinormaalijakautunut, toisin kuin toisena vaihtoehtona olleessa suurimman uskottavuuden menetelmässä (Mustonen 1995, s. 79). Analyysin seurauksena saattaa syntyä vaikeasti tulkittavia faktoreita, jotka joko korreloivat vahvasti toistensa kanssa tai sitten analyysin osana käytetyt muuttujat korreloivat useampien faktoreiden kanssa. Rotaatiolla tarkoitetaan sitä, että muutetaan koordinaatiston tarkasteluasuuntaa siten, että kunkin tietyn osuuden korrelaatio on mahdollisimman suuri vain yhden faktorin kanssa (Toivonen 1999, s. 335). Yleisimmät rotaatiomenetelmät ovat ortogonaaliset (suorakulmaiset) Varimax- ja Quartimax-menetelmät, sekä vinot rotaatiomenetelmät Oblimin ja Kosinirotaatio (Mustonen 1995, s. 82 – 85). Tässä tutkimuksessa rotointiin käytettiin ortogonaalista Varimax-menetelmää, joka valittiin, koska oletettiin, että faktorit eivät korreloi toistensa kanssa rotaation jälkeenkään.

Faktorianalyysi on luonteeltaan melko vakaa eräiden tilastollisten vaatimusten, kuten lineaarisuuden, homoskedastisuuden ja normaalijakautuneisuuden suhteen. Sillä on kuitenkin muita merkittäviä vaatimuksia aineiston koon ja laadun suhteen. Aineiston koon tulee olla riittävä, nyrkkisääntönä pidetään sitä, että havaintoja on vähintään viisinkertainen määrä suhteessa analysoitavien muuttujien määrään, ehdoton minimi on 50 havaintoa. Aineiston muuttujien tulee korreloida keskenään. Muuttujien sopivuutta faktorianalyysiin voidaan tarkastella myös koko korrelaatiomatriisin avulla (Hair ym. 1998, s. 98 – 99).

Faktorianalyysi voi olla eksploratiivinen, eli tutkija ei analyysissä aseta etukäteen hypoteeseja sille, mitä ulottuvuuksia aineiston perusteella tutkittavalle asialle löytyy. Tällöin faktoreiden oikean määrän asettamisessa voidaan käyttää ominaisarvon eli latausten neliöiden summaa. Raja-arvona pidetään yleisesti arvoa 1. Asiaa voidaan tarkastella myös graafisesti Catellin scree-testin avulla (Toivonen 1999, s. 335 – 338). Konfirmatiivisessa faktorianalyysissä on asetettu etukäteen hypoteesit siitä, mitä ulottuvuuksia aineistosta tulisi löytyä. Konfirmatorisessa analyysissä faktori voidaan tulkita myös kausaaliseksi, jolloin faktorit ovat latentteja eli piilomuuttujia. Faktorianalyysin perusteella tutkituille tapauksille voidaan laskea faktorispisteet, joilla kuvataan sitä, kuinka

voimakkaasti tietyn tapauksen ko. muuttujien arvot latautuvat kullekin faktorille. Faktoripisteitä käytetään usein jatkoanalyysien pohjana (Toivonen 1999, s. 335 – 338). Tässä tutkimuksessa faktorianalyysi oli luonteeltaan eksploratiivinen, tavoitteena oli löytää muun yritystoiminnan aloittamiseen ”työntäviä” ja ”vetäviä” tekijöitä.

Ryhmittely- ja erotteluanalyysi

Ryhmittely- eli klusterianalyysi kohdistuu sellaisiin tilastollisiin aineistoihin, jotka ovat useammasta eri perusjoukosta saatujen otosten eli ryhmien yhdistelmiä. Tarkoituksena on paljastaa ryhmien oikea lukumäärä ja luokitella aineiston havainnot näihin ryhmiin. Ryhmien määrästä ei ole ennakkotietoa (Mustonen 1995, s. 140). Myös ryhmittelyanalyysi on melko vakaa normaalisuuden, lineaarisuuden ja homoskedastisuuden suhteen. Sitä vastoin menetelmää käytettäessä tulisi kiinnittää huomiota aineiston edustavuuteen ja multikollineaarisuuteen (Hair ym. 1998, s. 490). Multikollineaarisuudella tarkoitetaan sitä, että selittävien muuttujien välillä on suoria tai lineaarikombinaatioiden välisiä riippuvuuksia (Ranta ym. 2002, s. 420).

Tässä tutkimuksessa käytetään ei-hierarkista *k-means* menetelmää, jossa aineiston havainnot pyritään ryhmittelemään mahdollisimman homogeenisiin ryhmiin. *K-means* ryhmittelyssä havainnot jaetaan etukäteen määrättyyn määrään ryhmiä. Tässä tutkimuksessa ryhmittelyanalyysiä käytetään faktorianalyysin tulosten jatkoanalysoimisen avulla. Ryhmittely on luonteeltaan induktiivista eli luokittelu suoritetaan vasta sen jälkeen, kun aineisto on analysoitu. Tämän vuoksi ryhmittelyanalyysi suoritetaan useita kertoja erilaisilla määrittelyillä ryhmien lukumäärästä. *K-means* analyysissä havainnot jaetaan aluksi umpimähkään *k*:n ryhmään. Tämän jälkeen pyritään parantamaan tilannetta siirtämällä havaintoja ryhmästä toiseen. Kun havainnon siirto parantaa ryhmien homogeenisyyttä, sen annetaan toteutua ja menettelyä jatketaan, kunnes minkään havainnon siirto ei enää paranna ryhmien homogeenisyyttä (Mustonen 1995, s. 140).

Erotteluanalyysin yhteyteen liitetään usein tarkastelu havaintojen uudelleenluokittelusta, eli miten hyvin erotteluanalyysin perusteella havainnot voidaan luokitella uudestaan samoihin ”oikeisiin” luokkiinsa (Nummenmaa ym. 1997, s. 107). Tässäkin tutkimuksessa ryhmittelyanalyysin avulla saatuja ratkaisuja tarkastellaan erotteluanalyysin avulla. Erotteluanalyysi soveltuu etukäteen esimerkiksi ryhmittelyanalyysin avulla muodostettujen ryhmien välisten erojen tutkimiseen. Erotteluanalyysissä etsitään mitattujen ominaisuuksien joukosta ne, jotka parhaiten erottelevat ryhmät toisistaan. Ryhmittelevän muuttujan tulee olla vähintään laatuasteikollinen ja erottelevien muuttujien mitta-asteikollisina (Ranta ym. 1989, s. 459, Roponen 1994, s. 101). Erotteluanalyysin nollahypoteesi on se, ettei muuttujissa ole yhtään erottelijaa, ja vaihtoehtoishypo-

teesina, että erottelevia muuttujia on ainakin yksi. Nollahypoteesin testaamiseen voi käyttää Wilkinsin lambdaan perustuvaa χ^2 -testiä (Nummenmaa ym. 1997, s. 107).

5.3.2 Muut tilastolliset menetelmät

Muina tilastollisina analyysimenetelminä tutkimuksessa käytettiin pääasiassa ei-parametrisille muuttujille tarkoitettuja Mann-Whitneyn U-testiä ja Kruskall-Wallis testin testiä. Testit perustuvat jakaumien sijainnissa oleviin eroihin. Testejä käytettiin järjestysasteikollisille muuttujille, sekä niille välimatka-asteikollisille muuttujille, jotka eivät täyttäneet parametristen testien vaatimuksia eli normaalijakautuneisuutta ja keskihajonnan yhtä suuruutta. Mann-Whitneyn testiä käytettiin kahden ryhmän väliseen vertailuun ja Kruskall-Wallis testiä kahden ryhmän väliseen vertailuun. Niiden jatkuvien muuttujien, jotka olivat jakautuneet normaalisti ja joiden varianssi oli yhtä suuri, tilastolliseen analyysiin käytettiin varianssianalyysiä usean ryhmän tapauksessa ja T-testiä kahden ryhmän tapauksessa. Varianssianalyysissä verrataan toisistaan riippumattomien ryhmien keskiarvoja. Nollahypoteesina (H_0) kaikissa testauksissa käytetään väittämää ”ryhmien välillä ei ole eroa” ja vaihtoehtoishypoteesina (H_1) väittämää ”ryhmien välillä on eroa” mitattavan ominaisuuden suhteen (Ranta ym. 1989, s. 195 – 201, 224 – 230, 322 – 325).

Luokka-asteikollisten muuttujien keskinäisen riippumattomuuden tarkasteluun käytettiin kaksiulotteisia kontingenssitauluja ja testaamiseen χ^2 – testisuureta. Nollahypoteesina (H_0) riippumattomuuden testauksessa käytetään väittämää ”ryhmät ovat riippumattomia toisistaan” ja vaihtoehtoishypoteesina (H_1) väittämää ”ryhmien välillä on riippuvuutta” (Ranta ym. 2002, s. 159 – 167).

5.4 Tulosten yleistettävyyden ja luotettavuuden arviointi

Aineiston keruuta suunniteltaessa oli tiedossa, että tämän tyyppisten maaseudun pienyrityksiin suunnattujen postikyselyiden vastausprosentti on noin 40 (esim. Sonkkila 1996, Forsman 1999, Pietikäinen & Hyvönen 1998, Rantamäki-Lahtinen 2000). Tämän vuoksi otoskoot määriteltiin niin suuriksi, että vastausten riittävä määrä turvataisiin monimuuttujamenetelmien käyttöä varten. Vastausprosentin nostamiseksi kyselystä tiedotettiin paikallislehtien avulla ja vastanneiden yrittäjien kesken suoritettiin palkintojen arvonta. Taustatietojen avulla tehdyn katoanalyysin mukaan mitään tilastollisesti merkitsevää vinoutta ei havaittu vastanneiden ja vastaamatta jättäneiden kesken.

Monialaisten tilojen tilastointi on melko puutteellista (Rantamäki-Lahtinen 1999). Tutkimuksen kysymyksenasettelun vuoksi tässä tutkimuksessa haluttiin tarkastella nimenomaan sellaisia monialayrittäjiä, jotka ovat itse tehneet päätöksen muun yritystoiminnan aloittamisesta tilallaan. Tutkimusta suunniteltaessa ei näin suureen perheyrittysten osuuteen osattu varautua. Toisaalta perusjoukon rajaaminen yritystoiminnan aloittamisajankohdan ja -tavan mukaan olisi ollut mahdotonta, koska perusjoukosta ei ollut saatavissa tätä tietoa.

Kyselyaineisto jouduttiin siis rajoittamaan sellaisiin yrittäjiin, jotka olivat itse tehneet päätöksen monialaistamisesta maatalouden ulkopuolelle (N = 374). Tutkimustulosten yleistettävyyteen koskemaan kaikkia monialaisia tiloja tulee suhtautua varauksella. Lisäksi erityisesti ryhmittelyanalyysiin sisältyvä subjektiivisuus aiheuttaa sen, ettei aineiston ryhmittelyä sellaisenaan voida muutenkaan yleistää koko perusjoukkoon (vrt. Sonkkila 1996, s. 129). Voidaan kuitenkin olettaa, että tutkimuksessa esille tulleet tavoitteet ja monialaistamisen ongelmat vaikuttavat myös todellisuudessa tapahtuvassa päätöksenteossa.

Mittauksen validiteetilla tarkoitetaan mittarin kykyä antaa tietoa siitä, mitä halutaan mitata. Validiteettia saattaa alentaa kaksi erilaista virhetyyppiä. Validiteettiongelmia saattaa tulla, vaikka täsmällisesti tiedetään, mitä halutaan mitata, mutta havaintoarvoja vääristävät systemaattiset tai satunnaiset virheet. Vielä hankalampaa on, jos pyritään mittaamaan teoreettista käsitettä, jonka merkitys jo sinällään on sopimuksen alainen. Myös tällöin mittausta voi heikentää jokin tekninen virhe, mutta varsinaisen ongelman aiheuttaa mittauksen käsitteellinen validiteetti, eli se onko operationaalinen mitta relevantti teorian kannalta (Valkonen 1981, s. 67 – 68). Tässä tutkimuksessa käsitevaliditeettia pyrittiin nostamaan sillä, että kysymykset nojautuivat aiempiin tutkimuksiin ja teoriaan. Mittariston teknistä validiteettia pyrittiin nostamaan lomakkeen huolellisella ennakkotestauksella ja saman asian mittaamisella useammalla muuttujalla. Postikyselyssä ei kuitenkaan pystytä kontrolloimaan sitä, mitä vastaajat ovat todella tarkoittaneet vastatessaan erityisesti mitta-asteikollisiin kysymyksiin. Tutkimuksen tuloksia voidaan tämän vuoksi pitää suuntaa-antavina.

6 Tulokset

6.1 Aineiston yleiskuvaus

Kyselyaineistosta kokonaisuudessaan on esitetty aiemmin tarkempi yleiskuvaus julkaisuissa Rantamäki-Lahtinen (2002a, s. 17 – 19) ja Vesala ja Peura (2002, s. 16 – 30). *Tässä esitetty yleiskuvaus kattaa tämän tutkimuksen kannalta tärkeimmät taustatiedot tarkastelun kohteena olevasta rajatusta monialaisten tilojen yritysjoukosta.* Kaikki tutkimuksen tilastolliset testit suoritettiin SPSS for Windows 11.5.1 ohjelmalla.

Tutkimusaineiston (N = 374) yrittäjistä 84 % oli miehiä. Vastaajat olivat toimineet yrittäjinä keskimäärin 16 vuotta. 73 % on joskus ollut palkkatyössä ulkopuolisella, keskimäärin ulkopuolessa työssä on oltu noin 8 vuotta. Yrittäjistä oli asunut kaupungissa jossain elämänsä vaiheessa 45 %, keskimäärin kaupungissa oli asuttu 9 vuotta. Koneurakointia harjoittavat yrittäjät olivat keskimäärin nuorimpia ja energian tuotantoa harjoittavat yrittäjät vanhimpia (Kruskall-

Taulukko 4. Kuvaus aineiston tilojen muusta yritystoiminnasta.

Toimiala (suluisissa N)	Muun yritystoiminnan harjoittaminen aloitettu, (ka)	1990-luvulla yritys- toiminnan aloittaneet (%)	Muun yritys- toiminnan koko, HTV (ka)	Muun yritystoiminnan liikevaihto 2001, euroa (mediaani)
Matkailu (35)	1993	80	1,90	16 819 – 41 879*
Käsityö (31)	1989	65	2,26	16 819 – 41 879*
Elintarvikkeiden jalostus (37)	1991	73	1,99	42 047- 83 925**
Puutavaran jalostus (42)	1992	76	1,42	42 047- 83 925**
Energian tuotanto (21)	1986	29	1,79	42 047- 83 925**
Koneurakointi (26)	1989	62	1,75	42 047- 83 925**
Turkistarhaus (23)	1982	17	1,55	84 094 - 168 020***
Metallituotteiden valmistus (44)	1992	70	2,37	42 047- 83 925**
Hoito- ja hoiva (34)	1993	79	2,21	42 047- 83 925**
Kuljetus (35)	1986	57	2,01	42 047- 83 925**
Maatilan tuotteiden myynti (35)	1990	66	2,97	42 047- 83 925**
Muut	1992	55	2,00	16 819 - 41 879*

*100 000 mk – 249 000 mk, **250 000 – 499 000 mk, ***500 000 – 999 000 mk

Wallis $\chi^2=38,595$, $df = 11$, $p = 0,000$). Vastaajien koulutuksena oli ammattitai oppisopimuskoulutus 46 %:lla, opistotason koulutus oli noin viidenneksellä ja 7 %:lla vastaajista oli korkeakoulututkinto. Omaan yritystoimintaan liittyvää alan koulutusta oli 61 %:lla vastaajista. Maatalousalan koulutus oli 17 %:lla vastaajista.

Taulukossa 4 on esitetty tunnuslukuja muusta yritystoiminnasta. Yritykset olivat melko nuoria, 65 % oli aloittanut muun yritystoiminnan 1990-luvulla tai myöhemmin. Vanhimpia yrityksiä olivat turkistarhat ja nuorimpia matkailualan ja hoito- ja hoiva-alan yritykset. Suurin keskimääräinen liikevaihto oli turkistarhoilla. Taulukossa 5 on kuvattu tilojen harjoittamaa maataloutta. Peltoalaltaan suurimmat tilat toimivat koneurakoinnissa ja energian tuotannossa.

Taulukko 5. Kuvaus aineiston tilojen maa- ja puutarhataloudesta.

Toimiala	Maatilatalouden harjoittaminen aloitettu keskimäärin (ka)	Kasvinviljelytiloja (%)	Pelto-ala, ha (ka)	Maa- ja puutarhatalouden kokonaistuotto 2001, euroa (mediaani)
Matkailu	1981	43	35	16 819 - 41 879**
	1982	81	18	8 409 - 16 651*
Käsityö Elintarvikkeiden jalostus	1982	57	29	42 047 - 83 925***
	1983	60	39	42 047 - 83 925***
Puutavaran jalostus	1980	67	51	16 819 - 41 879**
	1985	62	51	42 047 - 83 925***
Energian tuotanto	1977	78	19	8 409 - 16 651*
	1986	77	36	16 819 - 41 879**
Koneurakointi	1986	88	17	8 409 - 16 651*
	1978	69	39	16 819 - 41 879**
Turkistarhaus Metallituotteiden valmistus	1981	89	40	42 047 - 83 925***
	1982	73	33	42 047 - 83 925***
Hoito- ja hoiva				16 819 - 41 879**
				16 819 - 41 879**
Kuljetus Maatilan tuotteiden myynti				42 047 - 83 925***
				42 047 - 83 925***
Muut				83 925***

Kokonaistuotto = liikevaihto + tuet* 50 000 - 100 000 mk, * 100 000 mk - 249 000 mk, ***250 000 - 499 000 mk

6.2 Hypoteesi 1: tilalla aloitettavan muun yritystoiminnan tavoitteet

6.2.1 Yritystoimintaan työntävät ja vetävät tekijät

Tässä luvussa tavoitteena on tarkastella millaisia motiiveja viljelijöillä on aloittaa muuta yritystoimintaa maatilatalouden oheen. Ensimmäisen alatavoitteen *“miksi tilat monialaistavat toimintaansa maatalouden ulkopuolelle; onko monialaistaminen mahdollisuus vai välttämättömyysyritystä?”* kuvaamiseksi selvitettiin ensin mittariston rakennetta tekemällä faktorianalyysi kysymykselle 33. Tavoitteena oli analyysin avulla kuvata “mahdollisuus” ja ”välttämättömyys” -ulottuvuuksia päätöksenteossa.

Kysymyksessä oli 11 erilaista väittämää, joita mitattiin 5-portaisella Likertin-asteikolla. Analyysi tehtiin ensin niille rajoitetun aineiston monialaisille tiloille, jotka olivat vastanneet kaikkiin faktorianalyysissä mukana oleviin väittämiin (N = 310). Puuttuvia havaintoja oli runsaasti, ja ne ovat ongelmallisia tutkimuksen kannalta. Puutteellisissa lomakkeissa oli eroja, jossain lähes kaikki kohdat olivat tyhjiä, ja joltakulta oli epähuomiossa jäänyt joku kohta täyttämättä. Yleinen tapa käsitellä puuttuvia havaintoja on jättää ne huomioimatta analyysissä. Kuitenkin epätäydellisten vastausten joukossa saattaa olla tutkimuksen kannalta oleellista tietoa (Hsiao 2003, s. 283). Yksi mahdollisuus on paikata puuttuvina arvoja korvikearvoilla kuten aineiston keskiarvoilla tai painottaa saatuja havaintoja korotuskertoimilla (Pahkinen & Lehtonen 1989, s. 251 – 254). Tämän tyyppisessä asenneväittämiin perustuvissa analyyseissä korvikearvon käyttäminen puuttuvien arvojen tilalla tai aineiston painottaminen on kuitenkin huomattavasti kyseenalaisempaa kuin esimerkiksi aikasarjojen tai paneeliaineiston analysoimisessa (vrt. Forsman 1999). Faktorianalyysissä mukana olleiden ja puutteellisten havaintojen taustatietojen välillä tehtiin vertailu Mann-Whitneyn U-testin avulla. Maatalouden taloudellisen koon, peltopinta-alan tai metsäalan mukaan yritykset eivät eronneet toisistaan. Mittariston rakennetta tarkastelevassa faktorianalyysissä päädyttiin käyttämään “täydellisiä” vastauksia tuloksia mitenkään korjaamatta, painottamatta tai täydentämättä, koska tarkoituksena oli löytää ne muuttujat, joilla yrittäjyyteen työntäviä ja vetäviä tekijöitä (vrt. luku 2 ja Paavola 2003) voidaan kuvata parhaiten.

Ennen faktorianalyysin tekemistä tarkastettiin, että sen oletukset täyttyivät. Havaintoja oli riittävästi suhteessa muuttujien määrään, niitä oli 310 eli 44 havaintoa/muuttuja, kun alarajana pidetään vähintään 5 havaintoa/muuttuja. Faktorointi tehtiin käyttäen pääakselifaktorointi-menetelmää ja rotaatioon käytettiin varimax-rotatointia. Lopulliseen analyysiin valikoitiin 7 väittämää. Osa väittämistä pudotettiin pois, koska ne eivät korreloineet muiden muuttujien kanssa ja niiden kommunaliteetit olivat liian pieniä. Raja-arvona pidettiin ar-

voa 0,2. Lopulliseen faktorianalyysin valitut muuttujat korreloivat pareittaisessa vertailussa toistensa kanssa siten, että Pearsonin korrelaatiokerroin oli vähintään yhden muuttujan kanssa yli raja-arvona pidetyn 0,3. (vrt. Aakkula 1999, s. 152). Faktoreiden lukumäärää määriteltäessä oletuksena oli, että mukaan analyysiin tulevien faktoreiden ominaisarvo (*eigenvalue*) oli yli arvon 1. Catellin scree-testin mukaan kolmen faktorin ratkaisu olisi ollut mahdollinen vaihtoehto, mutta tulkinnallisesti se ei ollut yhtä selkeä, eikä tuonut lisäarvoa tutkimukselle. Taulukossa 6 on esitetty faktorianalyysin tulokset, tilastoajo on tarkemmin esitetty liitteessä 2.

Tulkinnallisesti faktorit ovat erittäin selkeitä, vaikka osalla muuttujia kommunaliteetit ovat melko pieniä. Faktori 1 kuvaa muun yritystoiminnan aloittamista tilalla välttämättömyysyrittäjyyden näkökulmasta; tulojen ja töiden kausivaihteluita täytyy tasata ja muu yritystoiminta tarjoaa lisätoimentulonlähteitä. Faktori 2 kuvaa yritystoiminnan aloittamista mahdollisuusyrittäjyyden kannalta, eli yrittäjyys oli aloitettu, koska haluttiin hyödyntää havaittuja mahdollisuuksia kuten hyvää liikeideaa ja olemassa olevia markkinoita (vrt. luku 4.2). Kaksi edellä kuvattua ulottuvuutta kuvaavat eri asioita. Samalla henkilöllä saattaa samanaikaisesti yritystoiminnan aloittamisen syynä sekä mahdollisuuksien havaitseminen, että tarve turvata omaa tai perheen toimeentuloa. Faktorianaalyysin tuloksia hyödynnetään käyttämällä jatkoanalyyseissä faktoripistemääriä.

Taulukko 6. Yhteenveto faktorianalyysin tuloksista. Taulukossa on esitetty kukin muuttuja, (rotatoitujen) faktoreiden lataukset ja kommunaliteetit, ominaisarvot ja osuudet varianssista (N = 310).

Muuttuja	Faktori 1	Faktori 2	H ²
	Välttämättömyys	Mahdollisuus	
Tulojen kausivaihteluiden tasaaminen	0,79	0,07	0,31
Muista tulonlähteistä saatavien tulojen väheneminen	0,49	-0,06	0,31
Työhuippujen tasaaminen	0,49	0,17	0,25
Lisätulojen tarve	0,47	0,15	0,25
Olemassa olevat markkinat/kysyntä	0,13	0,58	0,62
Hyvän liikeidean keksiminen	0,08	0,55	0,27
Halu toimia itsenäisenä yrittäjänä	0,02	0,55	0,35
Alkuperäinen ominaisarvo	2,16	1,48	3,63
% varianssista	30,83	21,09	51,92
Rotatoitujen latausten neliösumma	1,35	1,01	2,36
% varianssista	19,28	14,36	33,64

6.2.2 Yritystoiminnan aloittamisen motiivit

Muun yritystoiminnan aloittamisen tavoitteita kuvattiin faktorianalyysin avulla muodostettujen ”välttämättömyys” ja ”mahdollisuus” -muuttujien avulla. Jatkoanalyysit suoritettiin ryhmittelyanalyysin avulla (Liite 3). Analyysin muuttujina käytettiin faktoripisteitä. Ryhmittely tehtiin 2 – 6 ryhmän ratkaisui-
na Tulkinnallisesti selkeimmäksi nousi 4 ryhmän ratkaisu. Tutkimusongelman luonteen vuoksi ryhmien kokoerot ovat suuret. Ryhmittelyanalyysin tueksi tehtiin erotteluanalyysi (Liite 4).

Yksi erotteluanalyysin teoreettisista oletuksista on kovarianssimatriisien yhtä suuruus. Missään eri ryhmittelyvaihtoehdossa se ei toteutunut. Erotteluanalyysi on kuitenkin teoreettisten taustaoletustensa suhteen vakaa, joten analyysiä päätettiin käyttää tukemaan ryhmittelyanalyysin perusteella tehtyjä ratkaisuja. Ryhmien sisäistä homogeenisyyttä mittaava Wilksin Lambda voi saada arvoja välillä 0 – 1, mitä lähempänä nollaa arvo on, sitä enemmän ryhmät eroavat toisistaan. Lambdan arvot eri ratkaisuihin on esitetty taulukossa 7. Erottelukykyä mukaan 3 – 6 ryhmän ratkaisut olivat erittäin hyviä. Neljän ryhmän ratkaisu valittiin, koska Wilksin Lambdan arvo ei ollut merkittävästi heikompi kuin useamman ryhmän ratkaisussa ja ryhmä oli erottelukyvyltään kaikkein paras.

Erotteluanalyysi tehtiin tässä tutkimuksessa pakotettuna mallina eli molemmat muuttujat otettiin mukaan samanaikaisesti. Ryhmiä verrattiin toisiinsa muuttujien arvojen kesken. Parittaisessa vertailussa ryhmät erosivat tilastollisesti erittäin merkittävästi toisistaan molempien muuttujien osalta, lukuun ottamatta paria ryhmä 1 - ryhmä 2. Vertailtaessa paria faktorin F1 ”välttämättömyysyritystäjyys” osalta ne eivät eronneet toisistaan. Ne erosivat toisistaan kuitenkin merkittävästi toisen mitattavan muuttujan osalta. Muuttujilla ei näin ollen yksitään ole erottelukykyä tässä analyysissä. Erotteluanalyysin standardisoitujen erottelukertoimien painokertoimet on esitetty taulukossa 8. Erottelufunktiossa 1 painottuu välttämättömyysyritystäjyyden merkitys ja erottelufunktiossa 2 mahdollisuusyritystäjyys. Kun funktioita tarkastellaan niiden ominaisarvojen avulla, funktion 1 (välttämättömyys) ominaisarvo on 3,560 ja se selittää 77 % aineiston

Taulukko 7. Erotteluanalyysin tunnuslukuja.

	2 ryhmän ratkaisu	3 ryhmän ratkaisu	4 ryhmän ratkaisu	5 ryhmän ratkaisu	6 ryhmän ratkaisu
Wilksin Lambda	0,34	0,18	0,11	0,07	0,06
Erottelukyky (%)	96,5	93,9	97,7	96,1	95,8
Pienimmän ryhmän koko, havaintoa	113	49	24	21	7
Suurimman ryhmän koko, havaintoa	197	184	131	98	106

varianssista. Funktion 2 (mahdollisuus) ominaisarvo oli 1,041, ja se selitti 23 % varianssista.

Taulukko 8. Standardisoitujen erottelufunktioiden painokertoimet.

Muuttuja	Funktio 1	Funktio 2
F1, välttämättömyysyrittäjyys	0,803	-0,599
F2, mahdollisuusyrittäjyys	0,644	0,767

Neljän ryhmän ratkaisu on tulkinnallisesti selkeä. Taulukossa 9 on puolestaan esitetty ryhmien tunnuslukuja muuttujien suhteen.

Taulukko 9. Ryhmäkeskiarvot ja Kruskal-Wallis-testin tulos.

F1 välttämättömyys	Ryhmä 1 "kumpikaan ei merkittävä tekijä" N = 24	Ryhmä 2 "mahdollisuus yrittäjät" N = 64	Ryhmä 3 "välttämättömyys yrittäjät" N = 91	Ryhmä 4 "molemmat tekijät tärkeitä" N = 131	χ^2	p
Keski-arvo	-1,21	-1,06	0,16	0,63	208,00	0,000
Minimiarvo	-2,36	-2,08	-0,61	-0,23		
Maksimiarvo	0,32	-0,39	1,23	1,53		
Faktorin muodostavien alkuperäisten muuttujien keskiarvot						
33 tulojen kausivaihteluiden tasaaminen	1,54	1,56	3,45	3,94	178,13	0,000
33 muista tulonlähteistä saatavien tulojen väheneminen	2,96	2,23	3,84	3,92	57,25	0,000
33 työhuippujen tasaaminen	1,50	1,80	2,80	3,44	89,18	0,000
33 lisätulojen tarve	3,67	3,92	4,35	4,81	60,12	0,000
F2 mahdollisuus						
Keskiarvo	-1,64	0,21	-0,47	0,52	196,53	0,000
Minimiarvo	-3,31	-0,62	-2,36	-0,24		
Maksimiarvo	-0,68	1,03	0,19	1,29		
Faktorin muodostavien alkuperäisten muuttujien keskiarvot						
33 olemassa olevat markkinat/kysyntä	2,29	4,28	3,58	4,46	101,37	0,000
33 hyvän liikeidean keksiminen	2,00	4,00	3,08	4,16	94,98	0,000
33 halu toimia itsenäisenä yrittäjänä	3,17	4,45	3,84	4,56	70,58	0,000

* Asteikko 1 – 5, 1 = ei lainkaan samaa mieltä, 3 = ei samaa eikä eri mieltä, 5 = täysin samaa mieltä

Suurimmalla osalla yrittäjistä muun yritystoiminnan aloittamiseen tilalla liittyi piirteitä sekä välttämättömyys- että mahdollisuusyrittäjyydestä. Mahdollisuuksien havaitsemiseen tai hyödyntämiseen liittyviä tavoitteita oli yhteensä 63 %:lla yrittäjistä (ryhmät 2 ja 4), välttämättömyysyrittäjyyteen liittyviä tekijöitä 72 %:lla yrittäjistä (ryhmät 3 ja 4). Ryhmittelyanalyysin avulla muodostettuja ryhmiä kuvataan seuraavassa lyhyesti sanallisesti.

Ryhmä 1. "Välttämättömyys- tai mahdollisuusyrittäjyys ei vaikuttanut yritystoiminnan aloittamiseen" (N = 24)

Tässä ryhmässä muun yritystoiminnan aloittamiseen ei vaikuttanut kumpikaan tarkasteltu tekijä. Ryhmän jäsenistä lähes kaikki olivat miehiä, heidän keski-ikänsä oli 50 vuotta. Kaksi kolmesta oli työskennellyt joskus palkkatyössä tilan ulkopuolella. Samoin kaksi kolmesta oli asunut joskus aiemmin kaupungissa. Muu yritystoiminta oli keskimäärin aloitettu noin 11 vuotta sen jälkeen, kun yrittäjä oli aloittanut maatalouden harjoittamisen. Noin kolmannes oli aloittanut muun yritystoiminnan 1990-luvulla. 56 %:lla tiloista oli harjoitettu kotieläintaloutta, kun nykyinen viljelijä oli aloittanut viljelyn. Tiloista 13 % oli ollut sellaisia, että niillä ei harjoitettu maataloutta, pellot olivat olleet "pakettisaa" tai muuten viljelemättä, kun nykyinen viljelijä aloitti maatalouden harjoittamista. Tuotantosuuntaa oli vaihtanut puolet ryhmän yrityksistä, nykyisin 60 % tiloista oli kasvinviljelytiloja. Maitotilojen osuus oli pudonnut kolmanneksestä alle kymmeneen prosenttiin. Muun yritystoiminnan osalta kolmannes tiloista toimi teollisuudessa ja noin 40 % palvelualalla. Ryhmässä ei nousut esille yhtään tyypillistä yksittäistä toimialaa. Yrityksistä kaksi kolmannesta sijaitsi ydinmaaseudulla ja noin viidennes syrjäisillä maaseutualueilla (vrt. Keränen ym. 1993).

Ryhmä 2. "Motiivina mahdollisuusyrittäjyys" (N = 64)

Ryhmän yrittäjillä muun yritystoiminnan aloittamismotiivina painottuivat mahdollisuudet. Yrittäjistä viidennes oli naisia, yrittäjien keski-ikä oli 44 vuotta. 79 % oli työskennellyt aiemmin tilan ulkopuolella palkkatyössä ja 58 % oli asunut ainakin jonkin aikaa kaupungissa. Muun yritystoiminnan harjoittaminen oli aloitettu keskimäärin noin viisi vuotta sen jälkeen, kun maatalouden harjoittaminen oli aloitettu. Noin puolet ryhmän yrittäjistä oli aloittanut toiminnan 1990-luvulla. 44 % tiloista oli ollut kotieläintiloja, kun viljelijä oli ottanut tilan haltuunsa. Tiloista 7 % ei ollut aktiivituloja, kun nykyinen viljelijä aloitti. Tuotantosuuntaa oli vaihtanut 56 %, kyselyhetkellä tiloista 74 % oli kasvinviljelytiloja. Muun yritystoiminnan osalta noin 43 % tiloista toimi teollisuudessa ja 37 % palveluissa. Yksittäisistä toimialoista ryhmälle tyypillisiä olivat hoito- ja hoiva-ala sekä käsityöt. Lähes kolme-neljäsosaa yrityksistä sijaitsi ydinmaaseudulla ja 15 % kaupunkien läheisellä maaseudulla tai kaupungeissa.

Ryhmä 3. ”Motiivina välttämättömyysryrittäjäys” (N = 91)

Kolmannen ryhmän yrittäjillä motiivina muun yritystoiminnan aloittamiseen painottui välttämättömyysryrittäjäys. Yrittäjistä naisia oli 16 %, yrittäjien keski-ikä oli 46 vuotta. Yrittäjistä 75 % oli jossain vaiheessa työskennellyt tilan ulkopuolella palkkatyössä ja noin 40 % oli asunut kaupungissa ainakin jonkin aikaa. Yritystoiminnan harjoittaminen oli aloitettu keskimäärin noin kahdeksan vuotta maatalouden sukupolvenvaihdoksen jälkeen. Yli 60 % yrittäjistä oli aloittanut muun yritystoiminnan 1990-luvulla. Tiloista 55 % oli ollut kotieläintiloja kun muuta yritystoimintaa toimintaa oli aloitettu, lähes kaikki tilat olivat olleet aktiivituloja tuotantoa aloitettaessa. 59 % oli vaihtanut tuotantosuuntaa, kyselyhetkellä tiloista kasvinviljelytiloja oli noin kaksi kolmasosaa. Muun yritystoiminnan osalta noin 43 % toimi teollisuudessa ja 32 % palvelualalla. Yksittäisistä toimialoista ryhmälle tyypillisiä olivat esimerkiksi energiantuotanto, kuljetus ja elintarvikkeiden valmistus. Yrityksistä syrjäisellä maaseudulla sijaitsi 15 %, ydinmaaseudulla 70 % ja kaupunkien läheisellä maaseudulla 15 %.

Ryhmä 4. ”Motiivina molemmat, sekä välttämättömyys- että mahdollisuusryrittäjäys” (N = 131)

Ryhmän yrittäjillä muun yritystoiminnan aloittamiseen tilalla olivat vaikuttaneet sekä mahdollisuusryrittäjäyteen että välttämättömyysryrittäjäyteen liittyvät piirteet. Ryhmän yrittäjistä 14 % oli naisia, yrittäjien keski-ikä oli 46 vuotta. Yrittäjistä 70 % oli jossain vaiheessa työskennellyt myös yrityksen ulkopuolella ja 43 % oli joskus asunut kaupungissa. Yritystoiminnan harjoittaminen oli aloitettu keskimäärin noin yhdeksän vuotta maatalouden harjoittamisen jälkeen. Tiloista 60 % oli aloittanut muun yritystoiminnan 1990-luvulla. Tiloista 60 % maataloutta aloitettaessa oli ollut kotieläintila, tuotantosuuntaa oli myöhemmin vaihtanut yli puolet tiloista. Tutkimushetkellä 71 % tiloista oli kasvinviljelytiloja. Muun yritystoiminnan osalta 45 % tiloista toimi teollisuudessa ja 32 % palvelualoilla. Ryhmässä ei ollut selkeää tyypillistä toimialaa, esimerkiksi suurin osa turkistarhoista, käsityöalan ja koneurakointia harjoittavista yrityksistä kuului siihen. Yrityksistä noin viidennes sijaitsi syrjäisellä maaseudulla ja 13 % kaupunkien läheisellä maaseudulla.

Ryhmät eivät muun yritystoiminnan tai maatalouden koon ja merkityksen suhteen eronneet toisistaan (Taulukko 10). Tämä voidaan tulkita siten, että alkuperäiset tavoitteet aloittaa muuta yritystoimintaa eivät vaikuta yrityksen myöhemmän toimintaan. Kyseessä on strateginen päätös, joka tehdään kun yrityksen toimintaympäristö muuttuu joko tarjoamalla uusia mahdollisuuksia tai olemassa olevan toiminnan kannalta epäedullisempaan suuntaan.

Monitavoitteisen päätöksenteon teorian avulla muodostettu hypoteesi ”Viljelijöiden muun yritystoiminnan aloittamisen tavoitteisiin liittyy samanaikaisesti

piirteitä sekä mahdollisuus- että välttämättömyysryrittäjyydestä sai jossain määrin tukea empiirisestä tarkastelusta. Tiloista 42 % oli sellaisia, että muuhun yritystoimintaan oli samaan aikaan sekä vetäviä, että työntäviä tekijöitä. Toisaalta lähes kolmannes tiloista oli sellaisia, että yritystoiminnan aloittamisen kimmokkeena oli ollut lähinnä välttämättömyysryrittäjyys. Viidenneksellä korostuivat vain mahdollisuusryrittäjyyteen liittyvät tekijät.

Taulukko 10. Ryhmien tunnuslukuja (tilastollisena menetelmänä on Kruskal-Wallis U-testi).

Muuttuja	Ryhmä 1	Ryhmä 2	Ryhmä 3	Ryhmä 4	χ^2	p
Muun yritystoiminnan osuus nettotuloista v. 1997, % (ka)	36	34	28	31	1,43	0,698
Muun yritystoiminnan osuus nettotuloista v. 2001, % (ka)	48	48	39	43	3,89	0,273
Maatilatalouden osuus nettotuloista v. 1997, %	38	43	48	45	2,16	0,539
Maatilatalouden osuus nettotuloista v. 2001, %	31	32	41	39	7,33	0,062
Henkilötyövuosia muussa yritystoiminnassa v. 2000 (ka)	3,48	2,71	1,86	1,61	5,78	0,123
Teollisuuden yritystoiminnan liikevaihto 2001 (med.) euroa	84 094 - 168 020**	42 047 - 83 925***	42 047 - 83 925***	16 819 - 41 879*	4,14	0,247
Kaupalanalan yritystoiminnan liikevaihto 2001 (med.) euroa	16 819 - 41 879*	84 094 - 168 020**	84 094 - 168 020**	84 094 - 168 020**	2,21	0,530
Palvelualojen yritysten liikevaihto 2001 (med.) euroa	42 047 - 83 925***	42 047 - 83 925***	42 047 - 83 925***	42 047 - 83 925***	0,40	0,940
Muun yritystoiminnan nettotulos 2001 (med.) euroa	positiivinen, ei tyydyttävä	positiivinen, ei tyydyttävä	positiivinen ja tyydyttävä	positiivinen ja tyydyttävä	2,22	0,528
Maatalous työllisti 2001 (med.)	1 -2 HTV	alle 1 HTV	alle 1 HTV	alle 1 HTV	1,04	0,791
Peltoa, ha (ka)	25,8	30,7	39,3	35,3	7,17	0,067
Metsää, ha (ka)	47,6	55,1	56,6	50,8	4,27	0,233
Maatalouden kokonaistuotto (med.), euroa	16 819 - 41 879	16 819 - 41 879	16 819 - 41 879	16 819 - 41 879	2,22	0,528

*100 000 mk – 249 000 mk, **250 000 – 499 000 mk, ***500 000 – 999 000 mk

6.2.3 Monialaisten tilojen viljelijät verrattuna muihin maaseudun tapayrittäjiin

Edellä tehtyä analyysiä syvennettiin vertaamalla monialaisten tilojen viljelijöitä muihin maaseudun ”tapayrittäjiin”. Yritysten vähäisen määrän vuoksi vertailuryhmälle ei voitu suorittaa faktorianalyysiä. Muille tapayrittäjille tärkeitä motiiveja nykyisen yritystoiminnan perustamiselle oli nimenomaan halu toimia yrittäjänä ja olemassa olevan osaamisen hyödyntäminen. Monialaisten tilojen yrittäjät ja muut tapayrittäjät erosivat tilastollisesti toisistaan erityisesti tulonmuodostukseen liittyvissä tavoitteissa, halussa toimia itsenäisenä yrittäjänä ja olemassa olevan osaamisen hyödyntämisessä. Sitä vastoin monialaisten tilojen viljelijät *eivät* eronneet muista tapayrittäjistä havaittujen mahdollisuuksien eli hyvän liikeidean ja olemassa olevien markkinoiden suhteen.

Tulosten perusteella monialaisten tilojen viljelijöiden motiivit aloittaa muuta yritystoimintaa erosivat joissain määrin maaseudun muiden tapayrittäjien motiiveista perustaa lisäyrityksiä (Taulukko 11). Vaikka muiden tapayrittäjien ryhmä oli pieni, tulos antoi lisävahvistusta siihen, että viljelijäperheen toimeentulon varmistaminen on yksi merkittävimmistä syistä aloittaa muuta yritystoimintaa tilalla. Yritystoiminnan tavoitteena on usein täydentää maataloutta perheen toimeentulossa. Toisaalta ryhmiä yhdistää halu hyödyntää havaittuja mahdollisuuksia; olemassa olevat markkinat ja hyvän liikeidean keksiminen vetivät yritystoiminnan aloittamiseen.

Taulukko 11. Monialaisten tilojen viljelijöiden (N= 365) ja muiden tapayrittäjien (N=50) vertailu.

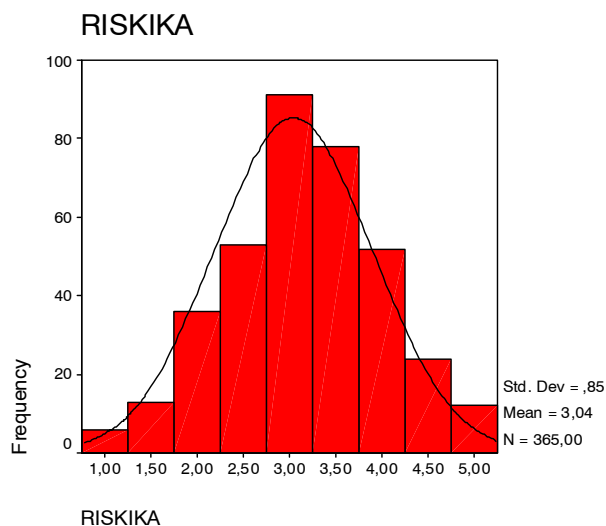
Muuttuja	Monialaisen tilan yrittäjä, ka	Muu tapayrittäjä, ka	Mann-Whitney Z	p
Olemassa olevat markkinat/kysyntä	4,00	4,11	-0,66	0,509
Hyvän liikeidean keksiminen	3,63	3,79	-0,91	0,363
Halu toimia itsenäisenä yrittäjänä	4,22	4,58	-3,21	0,001
Tulojen tasaaminen	3,11	2,18	-4,16	0,000
Muista tulonlähteistä saatavien tulojen väheneminen	3,56	2,88	-2,84	0,005
Lisätulojen tarve	4,43	3,50	-4,61	0,000
Työhuippujen tasaaminen	2,81	2,21	-2,71	0,007
Olemassa olevan osaamisen hyödyntäminen	4,07	4,33	-1,91	0,056
Työttömyys/työttömyyden uhka	2,14	2,56	-1,55	0,121
Mahdollisuus ostaa olemassa oleva yritys	1,74	2,51	-3,50	0,000
Mahdollisuus hyödyntää olemassa olevia raaka-aineita	3,58	2,53	-4,23	0,000

6.3 Hypoteesi 2: riskienhallinta ja viljelijäperheen toimeentulo

6.3.1 Yrittäjien riskiasenne

Ennen varsinaista riskien hallintaan liittyvän hypoteesin testaamista tarkasteltiin aineiston yrittäjien riskiasennetta. Riskiasenteen mittaamiseen käytettiin Vesalan ja Peuran (2002, s. 43 – 44) kehittämää summamuuttujaa. Heidän laajemmasta aineistosta (vrt. luku 5.1) tekemässään sosiaalipsykologian alan tutkimuksen mukaan koko kyselyaineiston (N = 662) monialaisten tilojen viljelijät ovat rohkeampia riskinottajia kuin perustuotantotilojen viljelijät. Asenteita mitattiin neljän väittämän ”olen muita tuntemiani yrittäjiä varovaisempi riskinottaja”, ”otan riskejä ainoastaan pakon edestä”, ”en usko menestykseen ilman riskinottoa” ja ”en kaihda riskejä” avulla. Kaksi viimeistä väittämää käännettiin summamuuttujan muodostamista varten.

Vesalan ja Peuran (2002, s. 43) tutkimuksen kohteena oli koko kerätty aiheisto (ml. vertailuryhmien viljelijät ja muut yrittäjät) ja summamuuttujan reliabiliteetti oli 0,69 (Cronbachin alfa). Tässä tutkimuksessa tutkimusjoukko on huomattavasti rajatumpi (N = 374) ja myös mittarin reliabiliteetti hieman heikompi (0,66 Cronbachin alfa). Muuttujaa käytetään tässä tutkimuksessa kuvaamaan monialaisten viljelijöiden omaa mielikuvaa riskiasenteistaan. Kuten kuvasta 18 voidaan havaita, valtaosa yrittäjistä pitää itseään melko neutraalina riskinotossa. Ääripään riskin karttajia ja toisaalta riskinottajia oli kumpiakin vain noin 3 % vastanneista. Riskineutraaleita (summamuuttujan arvo > 2,5 ja < 3,5)

Kuva 18. Monialayrittäjien riskiasenteen tarkastelu summamuuttujan avulla.

oli 37 % vastaajista, ainakin jossain määrin riskinkarttajiä oli 34 % vastaajista. Yritystoiminnan aloittamiseen liittyvien tavoitteiden mukaan tehdyn ryhmitte- lyn mukaan ne yrittäjät, joilla motiivit eivät liittyneet sen enempää mahdolli- suus- kuin välttämättömyysyrittäjyyteen, karttoivat enemmän riskiä kuin muut ($F = 6,785$, $df = 3$, $p = 0,000$). Muiden ryhmien välillä ei ollut eroja. Oletukse- na jatkoanalyseissä on, että aineiston yrittäjien riskiasenne on melko riski- neutraali eikä se vaikuta kovinkaan paljon heidän päätöksentekoonsa.

6.3.2 Yrityksen ja kotitalouden interaktiivinen suhde päätöksenteossa

Riskiteorian ja viljelijäperhe-kotitalous kombinaatioon pohjautuvan ajattelun perusteella muodostetun hypoteesin mukaan viljelijät eivät erottele päätöksen- teossaan perheen toimeentulon varmistamista ja maatalouden riskienhallintaa, vaan ne ovat osa samaa kokonaisuutta. Aineiston monialayrittäjistä 71 %:lla oli ainakin jonkin verran viljelijäperheen tulotasoon ja yrityksen riskienhallin- taan liittyviä odotuksia, kun he aloittivat muuta yritystoimintaa tilallaan. Näi- den odotusten suhdetta testattiin kolmen väittämän avulla: ”monialaisuus ta- saisi tulojen kausiluonteisuutta”, “ monialaisuus takaisi korkeamman toimeen- tulon” ja “ monialaisuus tasaisi maatalouden riskejä”. Tilastolliseen tarkastel- tuun käytettiin kaksiulotteisia kontingenssitauluja ja χ^2 - testiä. Tilastollisena nollahypoteesina on ryhmien välinen riippumattomuus.

Testattavat parit olivat “monialaisuus tasaisi tulojen kausiluonteisuutta” - “mo- nialaisuus tasaisi maatalouden riskejä” ja monialaisuus takaisi korkeamman toimeentulon” - “monialaisuus tasaisi maatalouden riskejä”. Taulukossa 12 on esitetty aineiston frekvenssit luokittelevien muuttujien kombinaatioiden suh- teena. Kummassakin tapauksessa nollahypoteesi hylättiin: yrityksen riskien- hallinta ja perheen toimeentulon varmistaminen ovat motiiveina riippuvaisia toisistaan (“... tasaisi maatalouden riskejä” ja “...takaisi korkeamman toi- meentulon” $\chi^2 = 14,457$, $df 4$, $p = 0,000$ “... tasaisi maatalouden riskejä” ja “... tasaisi tulojen kausiluonteisuutta” $\chi^2 = 122,154$, $df 4$, $p = 0,000$).

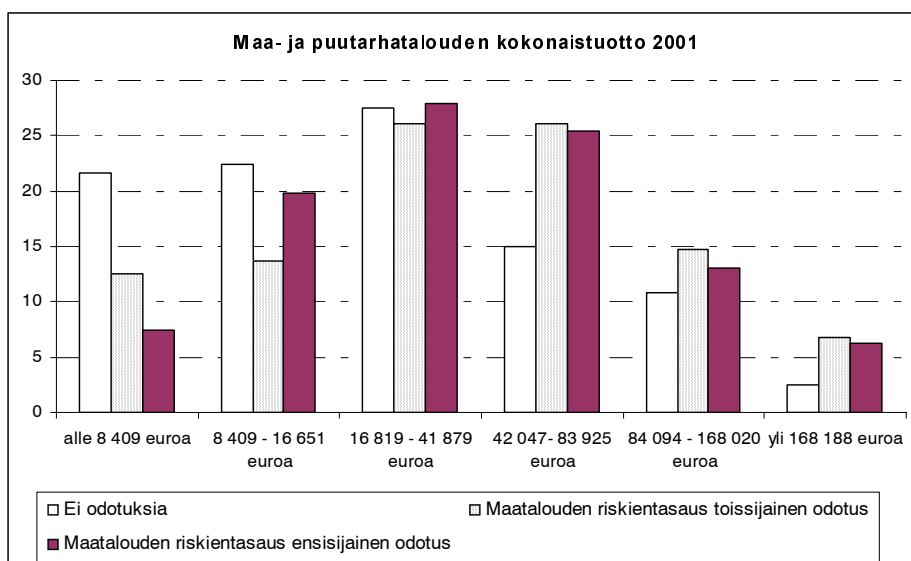
Taulukko 12. Kaksiulotteinen kontingenssitaulut toimeentulon varmistamisen ja maatalouden riskien hallinnan suhteesta.

Odotus tasaisi kausiluonteisuutta		Odotus maatalouden riskien tasaamisesta			
		0	1	2	Yhteensä
0	Aineiston frekvenssi	87	32	16	135
	Odotettu frekvenssi	44	59,2	31,8	135
1	Aineiston frekvenssi	19	110	31	160
	Odotettu frekvenssi	52,2	70,2	37,6	160
2	Aineiston frekvenssi	16	22	41	79
	Odotettu frekvenssi	25,8	34,6	18,6	79
Yht.	Aineiston frekvenssi	122	164	88	374
	Odotettu frekvenssi	122	164	88	374

Odotus takaisi korkeamman toimeentulon		Odotus maatalouden riskien tasaamisesta			
		0	1	2	Yhteensä
0	Aineiston frekvenssi	68	19	8	95
	Odotettu frekvenssi	31	41,7	22,4	95
1	Aineiston frekvenssi	36	120	39	195
	Odotettu frekvenssi	63,6	85,5	45,9	195
2	Aineiston frekvenssi	18	25	41	84
	Odotettu frekvenssi	27,4	36,8	19,8	84
Yht.	Aineiston frekvenssi	122	164	88	374
	Odotettu frekvenssi	122	164	88	374

0 = ei tämän tyyppisiä odotuksia, kun muuta yritystoimintaa aloitettiin, 1 = ensisijainen odotus, 2 = toissijainen odotus

Maatalouden kokonaistuotto oli tilastollisesti merkitsevästi pienempi niillä tiloilla, jolla ei ollut maatalouden riskienhallintaan liittyviä tavoitteita (Kruskall-Wallis U-testi $\chi^2 = 14,753$ $df = 2$, $p = 0,001$). Ne olivat myös peltopinta-alaltaan pienempiä (Kruskall-Wallis U-testi $\chi^2 = 13,753$ $df = 2$, $p = 0,001$, Kuva 19). Muun yritystoiminnan kokoon liittyviä tilastollisia eroja ei ollut.

Kuva 19. Maa- ja puutarhatalouden kokonaistuotto (liikevaihto + tuet) maatalouden riskien tasaamistavoitteen mukaan jaetuissa ryhmissä.

Tavoitteenasettelu ei ollut riippuvainen yritystoiminnan aloittamisajankohdasta; sitä eivät painottaneet 1990-luvulla yritystoiminnan aloittaneet eivätkä myöskään yritystoimintansa EU-jäsenyyden aikana aloittaneet viljelijät.

Empiirinen aineisto tuki voimakkaasti teorian perusteella muodostettua tutkimushypoteesia. Viljelijät eivät päätöksenteossa esitelleet perheen toimeentulon varmistamista ja maatalouden riskienhallintaa, vaan ne olivat osa samaa kokonaisuutta. Tutkimuksen ennako-odotusten mukaisesti maatalouden riskien tasaamista koskevat tavoitteet olivat riippuvaisia viljelijäperheen tulonmuodostuksen liittyvistä tavoitteista. Niistä vastaajista, jotka olivat asettaneet maatalouden riskien hallinnan tavoitteekseen, vain marginaalinen osuus (14 kpl) ei samalla painottanut perheen tulotason varmistamista. Maatalouden riskien tasauksesta korostivat erityisesti pinta-alaltaan suuret tilat.

6.4 Hypoteesi 3: resurssit ja yritystoiminnan toteuttamisvaihe

Tässä luvussa tarkoituksena oli arvioida, miten muun yritystoiminnan aloittaminen tiloilla toteutetaan ja miten mahdollisesti vajaakäytössä olevia resursseja pyritään organisoimaan uudelleen muun yritystoiminnan kautta. Tavoitteena oli testata kolmatta teoreettista tutkimushypoteesia: *”Yrittäjät, joilla on käyttämättömiä resursseja maataloudessa, toteuttavat monialaistamisen joko horisontaalisena tai vertikaalisena integraationa”*.

6.4.1 Viljelijöiden odotukset monialaistamisesta resurssien käytön tehostamisessa

Kirjallisuuden perusteella oletettiin, että kasvuhakuisuus on monille tiloille tärkeä tavoite monialaistamisessa. Kuitenkin aineistossa vain 28 % vastaajista ilmoitti kasvun ensisijaiseksi ja 23 % toissijaiseksi tavoitteekseen. Eri toimialojen välillä oli tilastollisesti merkitsevä ero (Kruskall-Wallis U-testi $\chi^2 = 20,689$ $df = 11$, $p = 0,037$). Eniten mahdollisuutta laajentaa muun yritystoiminnan kautta painottivat metallituotteiden valmistusta ja koneurakointia harjoittavat tilat, kun taas vähiten kasvua hajauttamisen kautta olivat tavoitelleet tuotteiden tukku- ja vähittäiskauppaa harjoittavat tilat. Vaikka varsinaista kasvua ei monialaistamisen kautta tavoiteltukaan, yrityskokonaisuuden kehittäminen oli tärkeä syy perustaa muuta yritystoimintaa tilalle. Resursseihin pohjautuvan näkemyksen mukaan olemassa olevia resursseja voidaan muuntaa uusiksi kilpailueduiksi monella tavalla. Seuraavassa on esitetty tarkempi kuvaus yrittäjien odotuksista olemassa olevien resurssien hyödyntämisestä yritystoimintaa aloitettaessa.

”Monialaistamisen tavoitteena tehokkaampi käyttö olemassa oleville rakennuksille”

Erityisesti maatilamatkailussa on voitu hyödyntää olemassa olevaa rakennuskapasiteettia. Näin oli tämän tutkimuksen tulosten mukaan myös muiden toimialojen kohdalla. Ennakko-odotuksesta poiketen tämä motiivi *ei ollut* sidoksissa toimialaan (Kruskall-Wallis U-testi $\chi^2 = 9,918$ $df = 11$, $p = 0,538$), vaan toimialasta riippumatta tilat olivat hyödyntäneet olemassa olevaa ja mahdollisesti maatilatalouden kannalta hyödyntöä rakennuskapasiteettia. Kaikkiaan 28 % tiloista ilmoitti mahdollisuuden hyödyntää olemassa olevia rakennuksia tehokkaampaan käyttöön yhdeksi ensisijaisista ja 20 % toissijaiseksi tavoitteekseen. Vaikka tilastollisesti merkitseviä toimialakohtaisia eroja ei löytynytäkään, yleisimmin rakennusten hyödyntäminen oli tavoitteena maatilalan tuotteiden tukku- ja vähittäiskauppaa, metallituotteita valmistusta ja matkailua harjoittavilla tiloilla.

”Monialaistamisen tavoitteena parempi hinta omille tuotteille jatkojalostuksen kautta”

Tiloista 31 % oli monialaistanut toimintojaan, koska tavoitteena oli saada parempi hinta oman tilan tuotteille. Tavoite on sidoksissa harjoitettavaan toimialaan (Kruskall-Wallis U-testi $\chi^2 = 68,727$ $df = 11$, $p = 0,000$). Elintarvikkeita jatkojalostavista monialaisista tiloista 75 % mainitsi paremman hinnan yhdeksi ensisijaisista tavoitteista ja 11 % toissijaiseksi tavoitteeksi (Taulukko 13). Puun jatkojalostajista parempi hinta oli yksi ensisijaisista tavoitteista 64 %:lle ja maatilalan tukku- ja vähittäiskauppaa harjoittaville tiloista 57 %:lle. Toisaalta

Taulukko 13. Jatkojalostamalla parempaa hintaa hakeneet tilat.

Toimiala	Ensisijainen tavoite	Ei tämän-tyyppisiä tavoitteita	Ensisijainen tavoite %	Toissijainen tavoite %
Elintarvikkeiden jatkojalostus	27	5	75	11
Puutavaran jalostus	27	9	64	14
Maatilan tuotteiden myynti	20	11	57	11
Muut	41	189	18	11

niistä yrityksistä, jotka toivoivat korkeampaa hintaa omille tuotteille, vain noin 36 % oli asettanut ensisijaiseksi tavoitteekseen myös yrityksen laajentamisen. Noin kolmanneksella oli toissijaisena tavoitteena yrityksen laajentaminen.

“Monialaistamalla oli mahdollisuus hyödyntää olemassa olevia koneita”

Mahdollisuus hyödyntää olemassa olevia koneita oli ensisijainen 26 %:lle ja toissijainen 17 %:lle vastaajista. Myös tämä tavoite oli toimialasidonnainen (Kruskall-Wallis U-testi $\chi^2 = 55,70$ $df = 11$, $p = 0,000$), ylivoimaisesti yleisin motiivi oli koneurakointia ja energiantuotantoa harjoittavilla tiloilla (Taulukko 14).

Taulukko 14. Mahdollisuus hyödyntää olemassa olevia koneita.

Toimiala	Ensisijainen tavoite	Ei tämän-tyyppisiä tavoitteita	Ensisijainen tavoite %	Toissijainen tavoite %
Koneurakointi	18	5	69	12
Energian tuotanto	13	2	62	29
Kuljetus	11	20	31	11
Puutavaran jalostus	13	16	31	31
Maatilan tuotteiden myynti	10	20	29	14
Muut	33	149	15	17

6.4.2 Vertikaalinen ja horisontaalinen integraatio

Muu yritystoiminta ja maatilatalous voivat liittyä toisiinsa vertikaalisen tai horisontaalisen integraation kautta. Toisaalta voi olla myös kyse kahdesta täysin erillisestä toisistaan riippumattomasta yrityksestä (vrt. luku 1.3 ja Robson ym. 1993). Kyselyaineiston taustatietojen mukana saatiin tieto siitä, liittyykö tilan muu yritystoiminta kiinteästi *sen omaan* maatilatalouteen siten, että maatilalan aluetta, rakennuksia, koneita tai tuotteita yritystoiminnassa ja vähintään yksi perheen jäsen tai yhtymän osakas osallistuu toimintoihin. Tässä tutkimuksessa luokittelu yritystoiminnan ja maatilatalouden suhteesta tehtiin kategorisesti siten, että yritystoiminnan päätoimiala määritteli, oliko yritys *yleisellä tasolla* horisontaalisesti tai vertikaalisti integroitunut maatilatalouteen. Niille yrityksille, jotka toimivat yleisen tason jaon mukaan maatilatalouteen sidoksissa olevalla toimialalla, tehtiin vielä luokittelu sen mukaan, olivatko muu yritystoiminta ja oma maatilatalous yhteydessä toisiinsa. Suoraan toimialan perusteella tehty jako voi johtaa harhaan, esimerkiksi viljelijän omistama elintarvikkeita jatkojalostava yritys ei välttämättä käytä lainkaan oman tilan tuotteita tai muita resursseja yritystoiminnassaan.

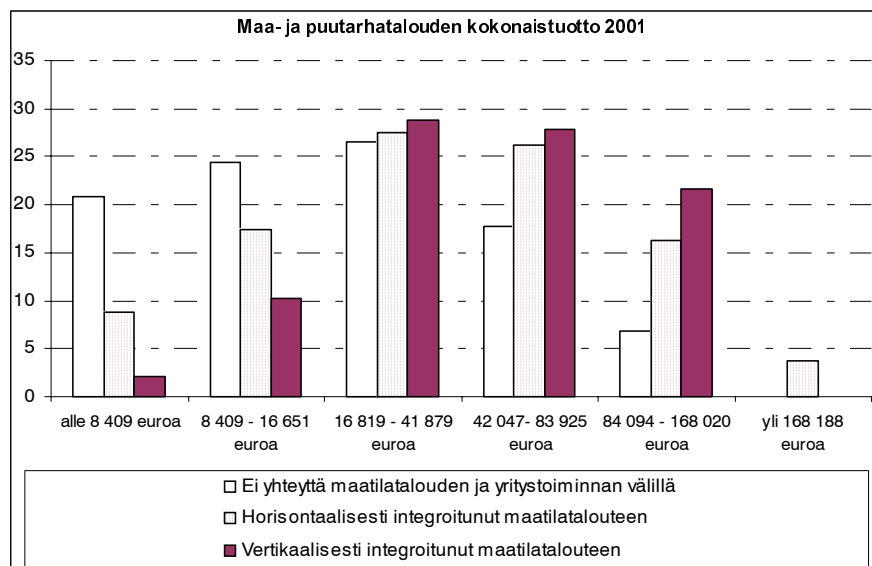
Vertikaalisesti maatilatalouteen integroituneiksi luokiteltiin toimialat, jotka selkeästi liikkuvat tuotantoketjussa joko ylös- tai alaspäin maatilatalouden kanssa samassa tuotantoketjussa. Tällaisia toimialoja olivat elintarvikkeiden jatkojalostus, puun jatkojalostus, energian tuotannosta polttopuun tai hakkeen valmistusta harjoittavat tilat ja maatilalan tuotteiden tukku- ja vähittäiskauppa. *Horisontaalisesti maatalouteen integroituneiksi* luokiteltiin alat, jossa maatalouden kanssa samoilla resursseilla (rakennukset, koneet, alue yms.) tuotetaan hyödykkeitä ja palveluja eri markkinoille. Maatilatalous voi itsessäänkin olla resurssi horisontaalisessa integraatiossa, mutta tilan tuotteita ei selkeästi jalosteta tai omaan maatalouteen ei tuoteta panoksia. Tällaisiksi yleisesti maatalouteen horisontaalisesti integroituneiksi toimialoiksi määriteltiin matkailu, koneurakointi, energian tuotannosta turpeen tuotantoa harjoittavat tilat ja turkistarhaus. *Osa toimialoista oli sellaisia, etteivät ne sopineet kumpaankaan yllä olevaa kategoriaan.* Käsityöt, metallituotteiden valmistus, kuljetus ja hoito- ja hoivapalvelut luokiteltiin toimialoina suoraan sellaisiksi, ettei niiden ja maatalouden välillä ollut tuotannollista yhteyttä. Taulukossa 15 on esitetty toimialoittaiset jakaumat.

Luokittelun mukaan tutkimusaineiston tiloista 26 % oli integroitunut maatilatalouteen vertikaalisesti, 21 % horisontaalisesti ja 52 %:lla tiloista muulla yritystoiminnalla ja maatilataloudella ei ollut yhteyttä keskenään. Niissä yrityksissä, joissa muu yritystoiminta ja maatilatalous olivat vertikaalisesti tai horisontaalisesti integroituneet toisiinsa, maatalouden merkitys perheen taloudessa oli kaikkein suurin, samoin maatilalan koko peltopinta-alalla tai taloudellisella koolla mitattuna. Taulukossa 16 on esitetty tunnuslukuja maataloudesta sekä tilastollisen merkitsevyydet. Maa- ja puutarhatalouden kokonaistuotto oli näillä tiloilla suurempi kuin niillä tiloilla, joilla ei ollut yhteyttä maatilatalouteen

Taulukko 15. Yritysten typologia maatalouden ja muun yritystoiminnan suhteen.

Toimiala	Vertikaalisesti integroitunut maatilatalou-teen, kpl	Horisontaalisesti integroitunut maatilatalou-teen, kpl	Ei yhteyttä maatalouden ja yritystoiminnan välillä, kpl	Ei yhteyttä maatalouteen
Puutavaran jalostus	37		5	12
Maatilan tuotteiden myynti	29		6	17
Elintarvikkeiden jatkojalostus	29		8	22
Energian tuotanto	3	10	8	38
Matkailu		33	2	6
Koneurakointi		21	5	20
Turkistarhaus		16	7	30
Metallituotteiden valmistus			44	100
Kuljetus			35	100
Hoito- ja hoiva			34	100
Käsityö			31	100
Muut			11	100
Yhteensä	98	80	196	52

(Kuva 20). Erot ryhmien välillä ovat tilastollisesti erittäin merkitseviä. Vastavasti ne monialaiset tilat, joiden maataloudella ja muulla yritystoiminnalla ei ollut yhteyttä keskenään, olivat investoineet vähiten maatalouteen ja niillä maatalouden merkitys oli pienin.

Kuva 20. Maa- ja puutarhatalouden kokonaistuotto (liikevaihto + tuet) vuonna 2001 eri ryhmissä.

Taulukko 16. Maatalouden tunnuslukuja eri ryhmissä.

Muuttuja	Vertikaalisesti integroitunut maatalouteen Mediaani	Horisontaalisesti integroitunut maatalouteen Mediaani	Ei yhteyttä maatalouden ja yritystoiminnan välillä Mediaani	Kruskall-Wallis χ^2	p-arvo
Peltoala, ha	31	34	25	12,01	0,002
Metsäala, ha	48	55	38	27,99	0,000
Tilan taloudellinen koko, Esua	24	24	18	6,50	0,039
Maatalous työllisti 2001	1-2 HTV	1-2 HTV	alle 1HTV	21,71	0,000
Maatalouden investoinnit 2001 euroa	8 409 - 25 060**	8 409 - 25 060**	alle 8409*	17,76	0,000
Maatalouden kannattavuuden kehitys 2001 - 2003	säilyy samana	säilyy samana	heikkenee jonkin verran	9,38	0,009
Maatalouden osuus perheen tuloista vuonna 2001, %	40	40	30	16,62	0,000

*alle 50 000 mk **50 000 -149 000 mk

Muun yritystoiminnan koon suhteen ryhmät eivät eronneet. Muun yritystoiminnan osuus perheen nettotuloista oli pienin maatalouteen vertikaalisesti integroituneilla tiloilla ja suurin niillä tiloilla, joilla yritystoiminnalla ja maataloudella ei ollut yhteyttä.

6.4.3 Resurssien käytön tehostaminen vertikaalisen ja horisontaalisen integraation avulla

Resurssipohjaisen näkemykseen perustuvan teoreettisen hypoteesin mukaan yrittäjät, joilla muun yritystoiminnan aloittamismotiivina ovat tilan käyttämättömät resurssit, ovat toteuttaneet muun yritystoiminnan joko horisontaalisena tai vertikaalisena integraationa.

Aluksi tarkasteltiin kaksisuuntaisten kontingenssitaulujen avulla yrittäjien tavoitteita saada lisähintaa omille tuotteille, olemassa olevien koneiden tai rakennuksien tehokkaampaan käyttöön tai toisaalta olemassa olevan osaamisen hyödyntämiseen. Nollahypoteesina käytettiin oletusta "ryhmien välillä ei riippuvuutta" ja vaihtoehdoishypoteesina "ryhmien välillä on riippuvuutta". Analyysin tulosten mukaan muuttujien "yhteys maatalouteen" - "odotuksena, että

monialaisuudella saataisiin lisähintaa omille tuotteille” ja “yhteys maatalou-
teen - “odotuksena, että olemassa olevat koneet saadaan tehokkaampaan käyt-
töön” välillä on riippuvuutta (Taulukot 17 ja 18). Sitä vastoin olemassa olevien
rakennusten tehokkaammalla käytöllä ei ollut riippuvuutta “yhteys maatalou-
teen” muuttujaan (jatkojalostus $\chi^2 = 85,482$, $p = 0,000$, koneet $\chi^2 = 10,895$,
 $p = 0,028$, rakennukset $\chi^2 = 2,19$, $p = 0,701$).

Taulukko 17. Muuttujien välinen riippuvuus (parempi hinta omille tuotteille).

Odotus jatkojalostamalla saisi paremman hinnan		Yritystoiminnan suhde maatalouteen			Yht.
		Ei yhteyttä	Vertikaalisesti integroitunut maatilatalouteen	Horisontaalisesti integroitunut maatilatalouteen	
0	Aineiston frekvenssi	134	41	21	196
	Odotettu frekvenssi	112,1	60,3	23,6	196
1	Aineiston frekvenssi	20	64	14	98
	Odotettu frekvenssi	56,1	30,1	11,8	98
2	Aineiston frekvenssi	60	10	10	80
	Odotettu frekvenssi	45,8	24,6	9,6	80
Yht.	Aineiston frekvenssi	214	115	45	374
	Odotettu frekvenssi	214	115	45	374

Taulukko 18. Muuttujien välinen riippuvuus (olemassa olevien koneiden tehok-
kaampi käyttö).

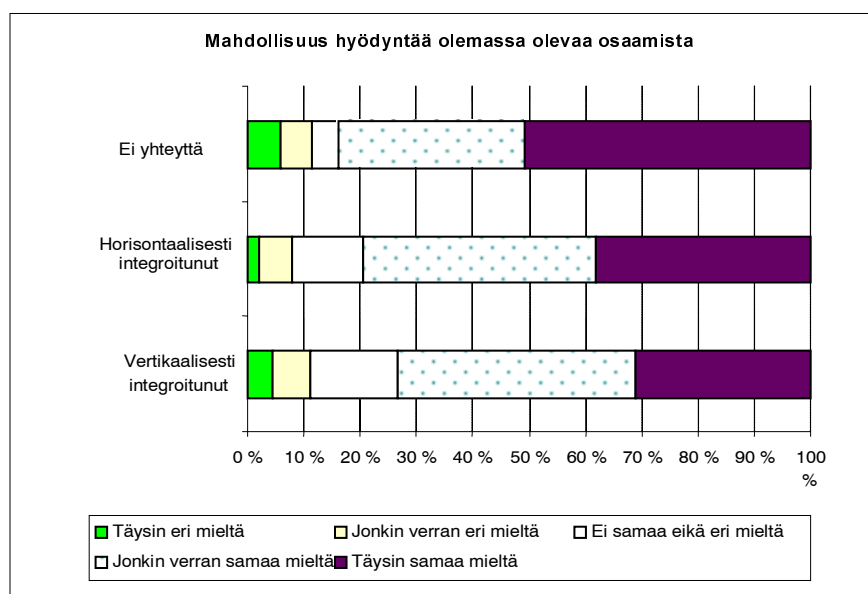
Odotus koneet tehokkaampaan käyttöön		Yritystoiminnan suhde maatilatalouteen			Yht.
		Ei yhteyttä	Vertikaalisesti integroitunut maatilatalouteen	Horisontaalisesti integroitunut maatilatalouteen	
0	Aineiston frekvenssi	122	44	30	196
	Odotettu frekvenssi	111,1	51,9	33	196
1	Aineiston frekvenssi	45	29	24	98
	Odotettu frekvenssi	55,6	25,9	16,5	98
2	Aineiston frekvenssi	45	26	9	80
	Odotettu frekvenssi	45,3	21,2	13,5	80
Yht.	Aineiston frekvenssi	212	99	63	374
	Odotettu frekvenssi	212	99	63	374

Varsin luonnollisesti omista tuotteista saatavan hinnan nostamiseen jatkojalostamalla liittyviä tavoitteita oli nimenomaan oman tilan maatilatalouteen vertikaalisesti integroituneiden yritysten ryhmässä. Koneiden tehokkaamman käytön suhteen ensisijaisten tavoitteiden frekvenssi oli suuri tiloilla, joilla yritystoiminta oli integroitu maatilatalouteen horisontaalisesti.

Ryhmiä tarkasteltiin vielä muuttujien “mahdollisuus hyödyntää olemassa olevia raaka-aineita tai koneita” sekä “olemassa olevan osaamisen hyödyntäminen” avulla. Ryhmiä verrattiin ensin Kruskall-Wallis testin avulla. Ryhmät erosivat molempien muuttujien osalta toisistaan tilastollisesti merkitsevästi (olemassa oleva osaaminen: Kruskall-Wallis U-testi $\chi^2 = 8,440$ $df = 2$, $p = 0,015$, raaka-aineiden ja koneiden hyödyntäminen Kruskall-Wallis U-testi $\chi^2 = 16,472$, $df = 2$, $p = 0,000$), joten ryhmille tehtiin myös parittainen vertailu Mann-Whitneyn testin avulla. Kuten kuvasta 21 voidaan havaita, mahdollisuus hyödyntää jo olemassa olevia fyysisiä resursseja (raaka-aineita ja koneita) on ollut huomattavasti merkittävämpää omaan maatilatalouteensa vertikaalisesti integroituneilla yrityksillä kuin muilla. Toisaalta olemassa oleva osaaminen on antanut kimmokkeen muun yritystoiminnan perustamiseen erityisesti niissä yrityksissä, joissa maatilalla ja muun yritystoiminnan välillä ei ole tuotannollista yhteyttä. Parittaisen vertailun perusteella vertikaalisesti integroituneet yritykset erosivat molempien muuttujien osalta tilastollisesti merkitsevästi niistä yrityksistä, joilla ei ollut yhteyttä maatilatalouteen (Mann-Whitney U-testi: Fyysiset resurssit $Z = -3,864$, $p = 0,000$, osaaminen $Z = -2,821$, $p = 0,005$). Maatilatalouteen horisontaalisesti integroituneet yritykset eivät eronneet kummankaan muuttujan osalta maatalouteen vertikaalisesti integroituneista yrityksistä (Mann-Whitney U-testi: Fyysiset resurssit $Z = -1,145$ $p = 0,122$ osaaminen $Z = -1,129$, $p = 0,215$). Horisontaalisesti maatilatalouteen integroituneet yritykset erosivat fyysisten resurssien käytön suhteen maatilataloudesta erillään toimivista yrityksistä, toisaalta osaamisen hyödyntämisessä tilastollisia eroja ei ollut (Mann-Whitney U-testi: Fyysiset resurssit $Z = -2,503$ $p = 0,012$ osaaminen $Z = -1,657$, $p = 0,098$).

Maatalous tuki kaikissa ryhmissä ainakin jossain määrin yritystoiminnan aloittamista kaikissa ryhmissä, kun asiaa testattiin väittämien ”maatalous tuki muuta yritystoimintaa sen alussa” ja ”yritystoiminta täydensi alussa yritystoimintaa” avulla. Maatalouden ja muun yritystoiminnan suhteen ryhmien välillä ei ollut tilastollisesti merkitseviä eroja (maatalous tuki alussa yritystoimintaa: Kruskall-Wallis U-testi $\chi^2 = 1,620$, $df = 2$, $p = 0,445$, Yritystoiminta täydensi aluksi maataloutta Kruskall-Wallis U-testi $\chi^2 = 548$, $df = 2$, $p = 0,760$).

Tulosten perusteella jo olemassa olevat resurssit ovat tärkeä tekijä muun yritystoiminnan aloittamisessa kaikilla monialaisilla tiloilla. Erityisesti oman tilan maatilatalouteen *vertikaalisesti* integroituneet yritykset olivat saaneet alkusysäyksen olemassa olevien fyysisten resurssien hyödyntämisestä. Myös maatalouteen horisontaalisesti integroituneet yritykset hyödynsivät tilan fyysi-

Kuva 21. Mahdollisuus hyödyntää olemassa olevia fyysisiä resursseja ja osaamista.

siä resursseja enemmän kuin ne monialaiset yritykset, joiden muu yritystoiminta ei liittynyt maatalouteen. Maatilan resursseja toki hyödynnetään jälkimmäisissäkin, erityisesti olemassa olevaa rakennuskapasiteettia hyödynnettiin kaikissa ryhmissä. Olemassa olevan osaamisen hyödyntäminen oli yleisempää niissä yrityksissä, joilla yhteyttä ei maatalouteen ollut. Kolmas teorian mukaan muodostettu hypoteesi sai näin jossain määrin vahvistusta empiirisestä aineistosta fyysisten resurssien osalta.

6.5 Monialaistamisen vaikutukset

6.5.1 Monialaisuuden vaikutukset viljelijäperheen toimeentuloon

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan viljelijäperheen tulonmuodostusta vain siltä osin, miten eri toimeentulolähteiden osuudet ovat vuosina 1997 – 2003 muuttuneet. Tutkimuksen aineiston keruun yhteydessä ei ollut mahdollisuutta täydentää aineistoa esimerkiksi henkilöverotuksesta saatavien tietojen avulla, joten tutkimustilojen tulotason absoluuttiseen tarkasteluun ei tässä yhteydessä pystytä ottamaan kantaa.

Toimeentulon muodostumisessa oli selkeä suunta. Noin puolella tiloista maatalouden osuus toimeentulosta oli laskusuunnassa ja noin 60 %:lla

muun yritystoiminnan osuus oli kasvussa. Ulkopuolisesta palkkatyöstä saatavien tulojen osuus laski joka kymmenennellä tilalla ja vastaavasti kasvoi joka kymmenellä tilalla. Taulukoissa 19 ja 20 on esitetty tunnuslukuja aineiston tilojen tulonmuodostuksesta vuosina 1997 – 2003. Muut toimeentulon lähteet (esimerkiksi työssäkäynti, eläke- ja pääomatulot) säilyivät tarkasteluajana samansuuruisina.

Taulukko 19. Muun yritystoiminnan osuus perheen nettotuloista 1997 – 2003 (N = 342).

	Yritystoiminnan osuus tuloista (%)			
	1997	1999	2001	2003e
Keskiarvo	30,6	36,5	43,3	44,3
Alakvartiili	9	15	25	25
Mediaani	25	33	43	45
Yläkvartiili	50	50	60	60
Niiden yrittäjien osuus, joilla ei tullut lainkaan tuloja yritystoiminnasta (%)	22	13	5	9
Niiden yrittäjien osuus, joilla kaikki tulot tulivat yritystoiminnasta (%)	1	1	1	2

Taulukko 20. Maatila- ja puutarhatalouden osuus perheen nettotuloista 1997 – 2003 (N = 342).

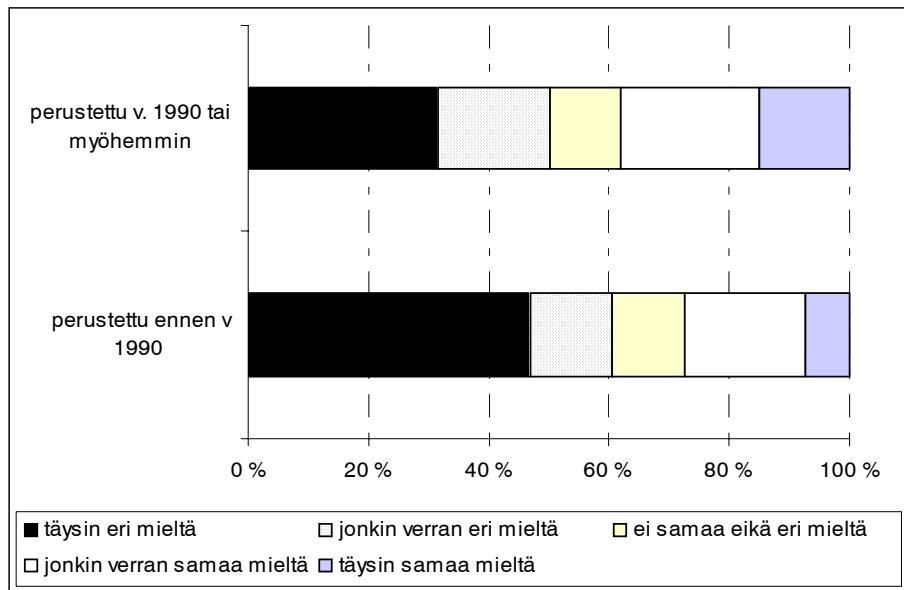
	Maatila ja puutarhatalouden osuus tuloista (%)			
	1997	1999	2001	2003e
Keskiarvo	44,8	41,3	38,4	33,2
Alakvartiili	20	20	20	10
Mediaani	40	40	37,5	30
Yläkvartiili	70	60	55	50
Niiden yrittäjien osuus, joilla ei tullut lainkaan tuloja maataloudesta (%)	15	12	16	16
Niiden yrittäjien osuus, joilla kaikki tulot tulivat maataloudesta (%)	6	4	1	1

Muusta yritystoiminnasta saatavien nettotulojen osuuden muutos korreloi negatiivisesti sekä maatilataloudesta (Spearman rho -testi: korrelaatiokerroin $-0,429$, $p = 0,000$) ja palkkatyöstä (Spearman rho -testi: korrelaatiokerroin $-0,248$, $p = 0,000$) saatavien tulojen muutoksen kanssa. Toisin sanoen, kun muusta yritystoiminnasta saatavien tulojen osuus kasvoi, maataloudesta ja/tai palkkatyöstä saatavien tulojen osuus laski ja myös päinvastoin; kun maatilatalouden osuus kasvoi, muun yritystoiminnan osuus laski. Sitä vastoin maatalouden osuuden ja palkkatyöstä osuuden välillä *ei* ollut korrelaatiota (Spearman rho -testi: korrelaatiokerroin $-0,039$, $p = 0,469$). Tällaisen suhteellisiin osuuksiin perustuvan tarkastelun vaikeutena on se, että perheen absoluuttista tulotasoa ei tunneta. Esimerkiksi jos maatalouden tulot pysyvät absoluuttisesti samana, mutta perheen tulotaso nousee muusta yritystoiminnasta saatujen nettotulojen ansiosta, tulotason muutos ei näy tarkastelussa. Tuloksista voidaan kuitenkin päätellä, että muun yritystoiminnan merkitys perheen toimeentulossa on kasvanut viime vuosina. Monialaisilla tiloilla maatalouden osuus perheen toimeentulosta on laskussa, maatalouden laskevat tulot kompensoidaan muusta yritystoiminnasta saatavilla tuloilla tai tulotason nousu tulee muun yritystoiminnan kautta. Monialaisilla tiloilla palkkatyö ja muu yritystoiminta kompensoivat toisiaan, eikä työssäkäynnillä täydennetä maatalouden tuloja. Oletettavasti monialaiset tilat eroavat tältä osin huomattavasti perustuotantotiloista, esimerkiksi Peltola (2000, s. 203) korostaa maatilatalouden ja palkkatyön taloudellista yhteyttä.

Muun yritystoiminnan aloittamisajankohta vaikuttaa tulonmuodostuksen muutokseen. Nuoret ja pienet yritykset kasvavat nopeammin kuin vanhemmat ja suuremmat (Kangasharju 1999). Tästä johtuen vuonna 1995 tai myöhemmin perustetuissa yrityksissä muun yritystoiminnan osuus perheen nettotuloista kasvoi keskimäärin 20 % ja vanhemmissa noin 8 %. Ero on tilastollisesti merkitsevä (Mann-Whitney U-testi: muun yritystoiminnan osuuden muutos nettotuloista 1997 – 2001 $Z = 5,72$, $p = 0,000$). Maatilatalouden osuus aleni vanhemmissa yrityksissä keskimäärin noin 5 % ja nuoremmassa noin 8 %, ryhmät eivät tältä osin eronneet tilastollisesti toisistaan (Mann-Whitney U-testi: maatilatalouden osuuden muutos nettotuloista 1997 – 2001 $Z = -1,38$, $p = 0,17$). Niillä tiloilla, joilla muun yritystoiminnan harjoittaminen oli aloitettu ennen Suomen EU-jäsenyyttä, muun yritystoiminnan osuus perheen nettotuloista oli keskimäärin 47 % ja muissa yrityksissä 37 %.

6.5.2 Maatalouden ja muun yritystoiminnan vaikutus toisiinsa

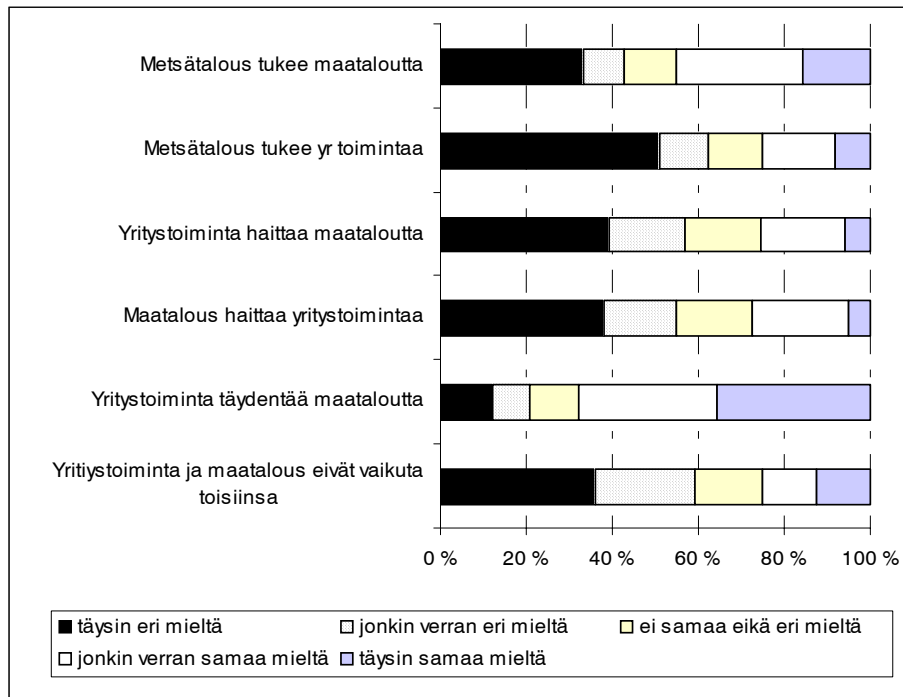
Yksi tapa tarkastella yritystoiminnan ja maatalouden suhdetta on se, miten yrittäjät subjektiivisesti kokevat toimialojen vaikuttavan toisiinsa. Aineiston yrittäjistä 60 % koki, että muulla yritystoiminnan ja maataloudella on joko positiivisia tai negatiivisia vaikutuksia toisiinsa. Yrityksen ikä vaikutti siihen,

Kuva 22. Maatalouden tuki muulle yritystoiminnalle tutkimusryhmissä (ennen v. 1990 perustetut N = 127, 1990-luvulla ja myöhemmin perustetut N = 231).

miten maatalous oli tukenut muuta yritystoimintaa alkuun ja miten se vaikutti tutkimushetkellä. Ennen vuotta 1990 perustetuissa yrityksissä maatalouden tuella muulle yritystoiminnalle oli ollut huomattavasti vähemmän merkitystä (Mann-Whitney U-testi: maatalouden tuki aluksi muulle yritystoiminnalle $Z = -3,01$, $p = 0,003$), eikä maatalouden nähty tutkimushetkellä tukevan muuta yritystoimintaa samassa mitassa kuin 1990-luvulla perustetuissa yrityksissä (Mann-Whitney U-testi: maatalous tukee muuta yritystoimintaa $Z = -2,82$, $p = 0,005$, Kuva 22). Useimmilla tiloilla muu yritystoiminta oli aluksi ollut luonteeltaan maataloutta täydentävää. Ennen 1990-lukua perustetuissa yrityksissä tämä ominaisuus korostui (74 % vastaajista) nuorempiin yrityksiin verrattuna (64 % vastaajista). Ero on tilastollisesti merkittävä (Mann-Whitney U-testi: yritystoiminta täydensi maataloutta aluksi $Z = -3,72$, $p = 0,000$).

Yrityksen perustamisajankohdalla ei ollut merkitystä muilta osin. Kuvassa 23 on esitetty vastausten jakaumat aineistossa. Valtaosassa yrityksistä (70 %) muulla yritystoiminnalla oli täydentävä rooli. Yli puolet viljelijöistä kokee, että maatalous ei haittaa yritystoimintaa tai päinvastoin. Metsätalouden katsottiin tukevan enemmän maataloutta kuin muuta yritystoimintaa.

Kuva 23. Yrittäjien subjektiivinen näkemys toimialojen vaikutuksista toisiinsa.

6.5.3 Ylihajauttaminen

Ylihajauttamisella tarkoitetaan yrityksen resurssien jakautumista liian moneen kohteeseen. Yksi monialaistamisen suurimmista riskeistä on ylihajauttaminen. Tässä tutkimuksessa asiaa tarkasteltiin yrittäjän subjektiivisen näkemyksen avulla: riittivätkö työvoima ja pääomat kaikkeen toimintaan ja haittasivatko maatalous ja muu yritystoiminta toisiaan. Mittaus suoritettiin väittämillä ”työvoima riittää sekä maatalouteen että muuhun yritystoimintaan” ja ”pääoma riittää sekä maatalouteen että muuhun yritystoimintaan”, ”maatalous haittaa yritystoimintaa” ja ”yritystoiminta haittaa maataloutta”. Mittaamiseen käytettiin 5-portaista Likertin-asteikkoa.

Aineiston tilat luokiteltiin ryhmittelyanalyysin (Liite 5) avulla luokkiin. Puuttuvia havaintoja oli 9, ne jätettiin huomioimatta analyysissä. K-means proseduurin avulla analyysi tehtiin 2 – 6 ryhmän ratkaisuille. Erotteluanalyysin (Liite 6) avulla haettiin tukea ratkaisulle ryhmien määrästä. Myöskään tässä ryhmittelyssä kovarianssimatriisien yhtäsuuruusehto ei toteutunut (vrt. luku 6.2). Erottelukykyänsä mukaan kaikki ratkaisut olivat erittäin hyviä. Wilkinsin Λ erot ryhmien välillä olivat pieniä. Tulkinallisesti selkeimmäksi muodostui 4 ryhmän ratkaisu. Vaikka Wilkinsin Λ arvot viiden ja kuuden ryhmän ratkaisussa ovatkin pienempiä, erot eivät olleet merkittäviä. Neljän

ryhmän ratkaisussa ryhmät olivat melko tasakokoisia. Erotteluanalyysissä 11 havaintoa luokitui eri tavalla kun alkuperäisessä ryhmittelyssä, eli 97 % havainnoista luokitui ”oikein”. Kahden ja kolmen ryhmän ratkaisussa ryhmien erottelukyky oli jossain määrin parempi, mutta toisaalta ryhmät olivat sisäisesti heterogeenisempia (Taulukko 21). Neljän ryhmän ratkaisuun päädyttiin tulkinnallisen selkeyden vuoksi, lisäksi aineiston kokoon suhteutettuna ryhmät olivat riittävän suuria ja ryhmien homogeenisyys ei suuremmalla ryhmäjaolla oleellisesti enää kasvanut.

Erotteluanalyysi tehtiin ns. pakotettuna mallina eli kaikki muuttujat otettiin mukaan analyysiin samanaikaisesti. Muuttujien jakaumat ryhmien välillä erosivat tilastollisesti lähes kaikissa tapauksissa. Työn ja pääoman osalta ryhmät 1 – 4 ja 2 – 3 eivät eronneet toisistaan Mann-Whitneyn testin avulla tehdyssä parittaisessa vertailussa. Vastaavasti ryhmät 1 – 3 eivät parittaisessa vertailussa eronneet muuttujien ”maatalous haittaa yritystoimintaa” ja ”yritystoiminta haittaa maataloutta” osalta.

Neljän ryhmän ratkaisussa erotteluanalyysin tuloksena saatiin kolme erottelufunktiota. Ensimmäistä erottelufunktiota voidaan kuvata resurssien riittävyttä kuvaavaksi erottelijaksi, jossa työvoiman ja pääomien riittävydellä on suuret painokertoimet. Toimialojen vaikutuksella toisiinsa puolestaan oli funktiossa negatiiviset painokertoimet. Tämän ensimmäisen funktion erottelukyky oli erittäin hyvä, se selitti lähes 66 % aineiston kokonaisvarianssista. Toinen erottelufunktio kuvasi toimialojen toisilleen aiheuttamaa haittaa, suurin painokerroin oli muuttujalla ”yritystoiminta haittaa maatalouden harjoittamista”. Toinen erottelufunktio selitti 33 % kokonaisvaihtelusta. Kolmannessa erottelufunktiossa painotti maatalouden aiheuttama haitta muulle yritystoiminnalle sekä pääomien riittävyys. Kolmas funktio oli erottelukyvyltään hyvin heikko, käytännössä sillä ei ollut merkitystä tulkinnassa (Taulukot 22 ja 23).

Taulukko 21. Erotteluanalyysin tunnuslukuja.

	2 ryhmän ratkaisu	3 ryhmän ratkaisu	4 ryhmän ratkaisu	5 ryhmän ratkaisu	6 ryhmän ratkaisu
Wilksin Lambda	0,27	0,12	0,04	0,03	0,02
Erottelukyky (%)	99,7	98	97	96	97
"Väärin" luokituneet havainnot, kpl	1	7	11	12	11
Pienimmän ryhmän koko, havaintoa	172	92	75	47	24
Suurimman ryhmän koko, havaintoa	193	146	116	114	116

Taulukko 22. Standardisoitujen erottelufunktioiden painokertoimet neljän ryhmän ratkaisussa.

Muuttuja	Funktio 1	Funktio 2	Funktio 3
Ehdimme tehdä kaikki sekä maatalouteen, että muuhun yritystoimintaan liittyvät työt	0,89	0,40	-0,09
Käytettävissä oleva pääoma riittää sekä maatalouteen, että muuhun yritystoimintaan	0,19	0,18	0,44
Maatalous haittaa yritystoiminnan harjoittamista	-0,31	0,57	0,71
Yritystoiminta haittaa maatalouden harjoittamista	-0,24	0,67	-0,65

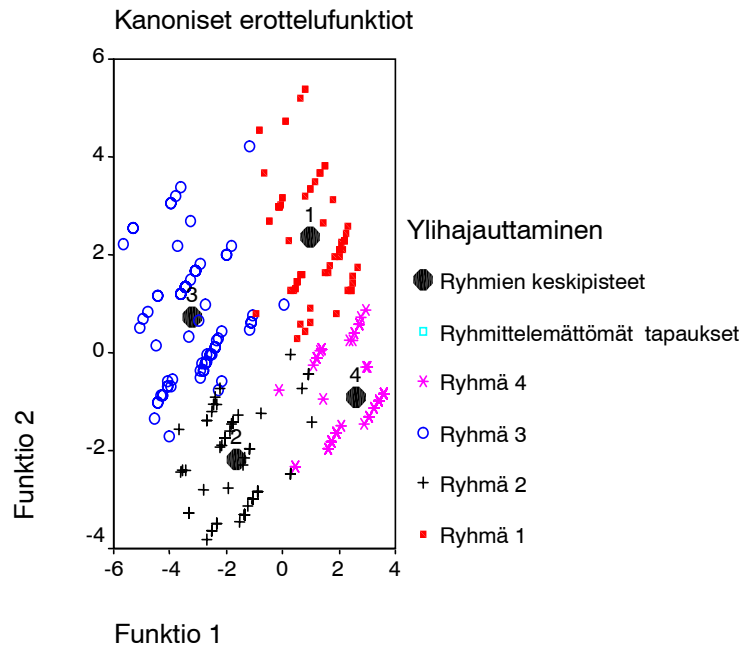
Taulukko 23. Kanonisten erottelufunktioiden ominaisarvot, osuudet varianssista (%) ja kanoniset korrelaatiot.

Funktio	Ominaisarvo	% Varianssista	Kumulatiivinen %	Kanoninen korrelaatio
1	5,48	66,35	66,35	0,92
2	2,76	33,46	99,80	0,86
3	0,02	0,20	100,00	0,13

Taulukossa 24 on esitetty ryhmien muodostamisessa käytettyjen muuttujien tunnuslukuja. Kuviossa 24 on esitetty hajontakuviona sekä ryhmäkeskukset että ryhmien hajonta kahden ensimmäisen erottelufunktion suhteen.

Taulukko 24. Ryhmäkeskiarvot.

Muuttuja	Ryhmä 1	Ryhmä 2	Ryhmä 3	Ryhmä 4
Työvoiman riittävyys	4,49	2,04	1,93	4,60
Pääoman riittävyys	3,92	2,97	2,66	3,94
Maatalouden haitta yritystoiminnalle	3,44	1,74	3,51	1,20
Yritystoiminnan haitta maataloudelle	3,35	1,49	3,61	1,23

Kuva 24. Ryhmien sijoittuminen erottelufunktioiden suhteen.

Ryhmät eivät tilastollisesti eronneet yrittäjien taustatekijöiden osalta lukuun ottamatta yrittäjien koulutustaustaa. Muun yritystoiminnan toimialalla tai liikevaihdolla ei ollut myöskään merkitystä siihen, olivat viljelijät ylihajauttaneet vai eivät, eikä yrityksen elinkaaren vaiheella ollut tilastollisesti merkitystä. Sitä vastoin ryhmät erosivat muun yritystoiminnan toimipaikan (tilalla/muulla) sijainnin mukaan ($\chi^2 = 11,03$, $p = 0,012$), työvoiman saantimahdollisuuksien (Kruskall-Wallis U-testi $\chi^2 = 12,42$, $df = 3$, $p = 0,006$) ja käytön suhteen, maatalouden kokonaistuoton, pelto- ja metsäpinta-alojen sekä tilan taloudellisen koon mukaan. Ryhmissä 1 (työ ja pääoma riittävät, toimialat haittaavat kuitenkin toisiaan) ja 4 (riittävästi resursseja) muun yritystoiminnan aloittamisessa korostuivat mahdollisuusyrittäjyyden piirteet. Seuraavassa on esitetty lyhyt sanallinen kuvaus ryhmistä, taloudelliset tunnusluvut ja tilastollisten testien tulokset on esitetty tarkemmin taulukossa 25.

Ryhmä 1. Työvoima ja pääoma riittävät, mutta toimialat haittaavat toisiaan (N = 88)

Ryhmän yrittäjät arvioivat, että heillä oli käytettävissään riittävästi työvoimaa ja pääomaa, mutta toimialat haittasivat siitä huolimatta toisiaan.

Tiloista 62 % oli sellaisia, että muu yritystoiminta oli aloitettu 1990-luvulla tai myöhemmin. Noin puolella yrityksistä muu yritystoiminta ei ollut integroitunut

maatalouteen. Yli puolet yrityksistä toimi teollisuudessa ja noin kolmannes palveluissa. Kahdella kolmesta yrityksestä yritystoiminta oli luonteeltaan maataloutta täydentävää. Yrityksistä 86 %:lla muun yritystoiminnan päätoimipaikka sijaitsi tilalla. Yritystoiminnan koko oli henkilötövuotta hieman suurempi kuin muissa ryhmissä, keskimäärin 2,3 henkilötövuotta. Noin neljänneksellä yrityksistä työskenteli vain yrittäjä/yrittäjät itse, toisaalta 46 %:lla oli ulkopuolista työvoimaa. Yli puolella yrityksistä oli saatavilla riittävästi ammattitaitoista työvoimaa, jatkuvasta tai ajoittaisesta työvoimasta pulasta kärsi noin 30 %. Noin 70 % ryhmän tiloista oli kasvinviljelytiloja. Ryhmän tilojen keskimääräinen peltoala oli 28 ha, metsäala 48 ha ja taloudellinen koko 24 Esua.

Ryhmä 2. Yrityksellä pulaa työvoimasta ja pääomista, mutta toimialat eivät kuitenkaan häiritse toisiaan (N = 75)

Ryhmän yrittäjät arvioivat pääomansa ja työvoimansa riittämättömäksi. Tämä ei kuitenkaan välttämättä johdu ylihajauttamisesta, sillä toimialat eivät aiheuta häiriötä toisilleen. Kaksi kolmasosaa arvioi muun yritystoiminnan täydentävän maataloutta. Tiloista 65 % oli aloittanut muun yritystoiminnan harjoittamisen 1990-luvulla tai myöhemmin. Tiloista 30 % oli integroinut muun yritystoiminnan ja maatalouden vertikaalisesti ja neljännes horisontaalisesti. 41 % ryhmän yrityksistä toimi teollisuudessa ja kolmannes palveluilla. 90 %:lla yrityksen toimipaikka sijaitsi tilalla.

Muun yritystoiminnan keskimääräinen koko oli 1,9 henkilötövuotta. Noin 72 %:lla oli perheen ulkopuolista työvoimaa. Yrittäjät kokivat työvoiman saannin hieman hankalaksi, ajoittain työvoimapulasta kärsi 44 % ja täysin tyytymätön omaan tilanteeseensa oli 39 %. Ryhmässä oli huomattavan paljon kotieläintiloja; lypsykarjatilojen osuus oli 16 %, lihantuotantotilojen 28 % ja kasvinviljelytilojen 54 %. Tilojen keskimääräinen peltopinta-ala oli 40 ha, metsäala 69 ha ja taloudellinen koko 35 Esua.

Ryhmä 3. Ylihajauttaneet (N = 86)

Tämän ryhmän yritykset luokiteltiin ylihajauttaneiksi. Yrityksissä oli ongelmia työvoiman ja pääomien riittävyyden kanssa. Lisäksi yrittäjät kokivat, että maatalous ja muu yritystoiminta häiritsevät toisiaan. 62 % yrityksistä oli perustettu 1990-luvulla tai myöhemmin. 55 % arvioi, että muu yritystoiminta ainakin jossain määrin täydentää maataloutta. Puolet ryhmän yrityksistä toimi teollisuudessa ja 24 % palveluilla. Maataloudesta erillään toimi noin puolet yrityksistä, vertikaalisesti maatalouteen integroituneita oli noin 27 %. Yrityksen toimipaikka sijaitsi neljänneksellä jossain muualla kuin tilalla.

Muun yritystoiminnan keskimääräinen koko oli 2,1 henkilötövuotta. Ulkopuolista työvoimaa oli noin 56 %:lla, toisaalta 15 % yrityksistä oli sellaisia,

että niissä työskenteli ainoastaan yrittäjä. Työvoiman saatavuus koettiin myös tässä ryhmässä vaikeaksi; 40 % kärsi ajoittaista tai jatkuvaa työvoimapulaa ja toisaalta 44 % oli tyytyväinen tilanteeseensa. Ryhmän tiloista 70 % oli kasvinviljelytiloja. Keskimäärin ryhmän yrityksillä oli 35 ha peltoa, 57 ha metsää ja niiden taloudellinen koko oli 31 Esua.

Ryhmä 4. Riittävästi resursseja, toimialat eivät haittaa toisiaan (N = 116)

Neljännän ryhmän yrittäjillä oli riittävästi resursseja, eivätkä toimialat haitanneet toisiaan. Neljä viidestä yrittäjästä koki, että yritystoiminta täydentää maataloutta. 66 % oli aloittanut muun yritystoiminnan harjoittamisen 1990-luvulla tai myöhemmin. Palvelualojen yritysten osuus ryhmässä oli suuri; 46 % toimi palveluissa ja vain noin neljännes teollisuudessa. Horisontaalisesti maatalouteen integroituneita yrityksiä oli viidennes ja vertikaalisesti integroituja noin 30 %. Yrityksen toimipaikka sijaitsi maatilalla 90 %:ssa ryhmän yrityksiä.

Taulukko 25. Taloudellisia tunnuslukuja ylihajauttamisryhmittelyssä.

Muuttuja	Ryhmä 1 Toimialat haittaavat toisiaan	Ryhmä 2 Puute resurs- seista	Ryhmä 3 Ylihajautta neet	Ryhmä 4 Ei ylihajautta mista	χ^2	p
N	88	75	86	116		
Muun yritystoiminnan osuus nettotuloista v 1997, % (ka)	32	30	27	32	2,76	0,43
Muun yritystoiminnan osuus nettotuloista v 2001, % (ka)	44	41	44	43	0,65	0,88
Maatilatalouden osuus nettotuloista v 1997, %	44	52	48	41	6,00	0,11
Maatilatalouden osuus nettotuloista v 2001, %	39	46	37	36	5,91	0,12
Henkilötyövuosia muussa yritystoiminnassa v 2000 (ka)	2,3	1,9	2,1	1,8	10,82	0,01
Muun yritystoiminnan liikevaihto 200, euroa (mediaani)	42 047-83 925**	42 047-83 925**	42 047-83 925**	16 819 - 41 879*	2,82	0,42
Muun yritystoiminnan nettotulos 2001 (mediaani)	positiivinen ja tyydyttävä	positiivinen, ei tyydyttävä	positiivinen, ei tyydyttävä	positiivinen ja tyydyttävä	7,80	0,05
Maatalous työllisti 2001 (mediaani)	Alle 1 HTV	1-2 HTV	Alle 1 HTV	Alle 1 HTV	10,70	0,01
Maatalouden kokonaistuotto (mediaani)	16 819 - 41 879*	42 047-83 925**	16 819 - 41 879*	16 819 - 41 879*	11,41	0,01
Maatalouden kannattavuus 2001 -2003 (mediaani)	heikkenee jonkin verran	pysyy samana	heikkenee jonkin verran	pysyy samana	12,74	0,01
Peltoa, ha (ka)	29	40	35	33	6,75	0,08
Metsää, ha (ka)	50	69	58	38	10,33	0,02
Tilan taloudellinen koko, Esua (ka)	24	34	32	24	18,45	0,00
Yritystoiminnan aloittamisessa mahdollisuusyrittäjyyteen liittyviä piirteitä (F2, ks. luku 6.2.1.)	0,08	-0,08	-0,08	0,12	13,30	0,00

*100 000 mk - 249 000 mk, **250 000 - 499 000 mk

Muun yritystoiminnan keskikoko oli vertailuryhmistä pienin, keskimäärin 1,8 henkilötyövuotta. Ulkopuolista työvoimaa oli 44 %:ssa yrityksistä, peräti 27 % oli sellaisia, että siellä työskentelivät ainoastaan yrittäjät. Työvoiman saata- vuus ei ollut ongelmallista, noin kahdella kolmesta yrityksestä oli riittävästi ammattitaitoista työvoimaa, neljänneksellä yrityksistä oli ajoittaista työvoima- pulaa. Ryhmän tiloista 75 % oli kasvinviljelytiloja. Keskimääräinen peltoala oli 33 ha, metsäala 38 ha ja taloudellinen koko 24 Esua.

6.6 Hypoteesi 4: monialaisuuden arviointi strategiavalintana ja päätös jatkosta

6.6.1 Arvio alkuperäisten tavoitteiden saavuttamisesta

Tavoitteissa onnistumista arvioitiin yrittäjän subjektiivisen arvion sekä eri toi- mialoista (maatalous/muu yritystoiminta) saatujen talouden taustatietojen mu- kaan. Yksittäisten tavoitteiden saavuttamista arvioitiin subjektiivisesti. Yrityk- sen kasvua tai resurssien käytön tehostamista ensisijaiseksi tavoitteikseen aset- taneet yrittäjät olivat arvionsa mukaan melko tyytyväisiä alkuperäisten tavoit- teidensa saavuttamisessa. Kaikkein tyytyväisimpiä olivat yrityksen laajenta- mista tavoitelleet viljelijät; vain prosentti vastaajista koki, ettei laajentaminen ollut onnistunut lainkaan. Koneiden ja rakennusten tehokkaampaan käyttöön pyrkineissä oli eniten tavoitteissaan täysin onnistuneita. Eniten pettymyksiä oli tullut niille yrittäjille, jotka olivat pyrkineet jatkojalostamalla saamaan tuot- teilleen parempaa hintaa (Taulukko 26).

Taulukko 26. Yrityksen laajentamista tai resurssien tehokkaampaa käyttöä en- sisijaisesti tavoitelleiden yrittäjien arviot onnistumisestaan.

	Kasvu hajauttamalla	Rakennusten tehokkaampi käyttö	Koneiden tehokkaampi käyttö	Jatkojalos- tella omille tuotteille parempi hinta
N	94	89	94	107
Keskiarvo	3,89	3,92	3,94	3,53
Mediaani	4	4	4	4
Keskihajonta	0,97	1,08	1,06	1,25
Ala kvartiili 25%	3	3	3	3
Yläkvartiili 75 %	5	5	5	5
Monenko (%) odotukset eivät ole toteutuneet lainkaan (= 1)	1	3	3	8
Monenko (%) odotukset toteutuneet täysin (=5)	29	34	34	27

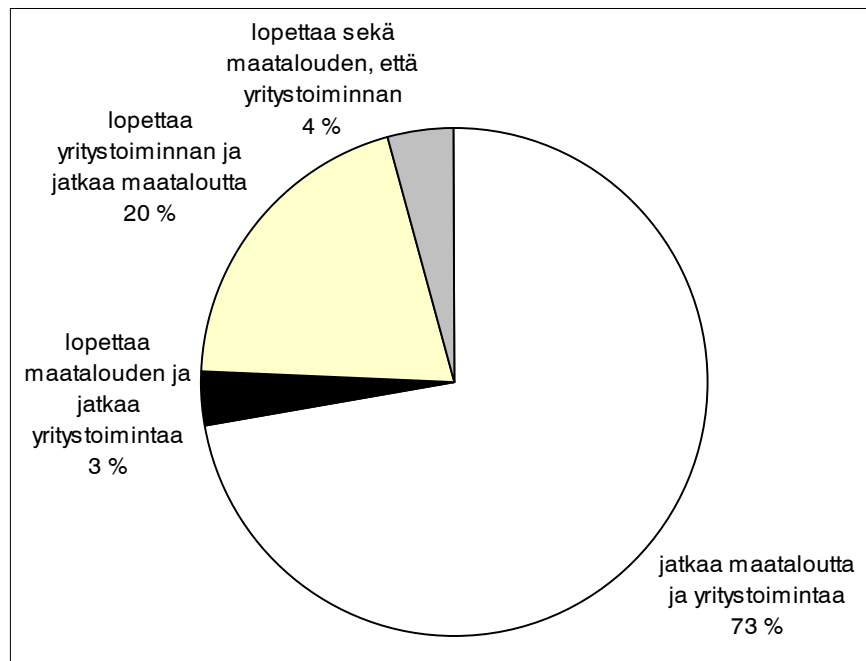
Taulukko 27. Parempaa toimeentuloa tai maatalouden riskienhallintaa ensisijaisesti tavoitteleiden yrittäjien arviot onnistumisestaan.

	Korkeampi toimeentulo	Tulojen kausiluonteisuuden taseaus	Maatalouden riskien tasaus
N	185	150	153
Keskiarvo	3,72	3,77	3,67
Mediaani	4	4	4
Keskihajonta	1,06	0,98	1,01
Ala kvartiili 25%	3	3	3
Yläkvartiili 75 %	5	4	4
Monenko (%) odotukset eivät ole toteutuneet lainkaan (= 1)	3	1	4
Monenko (%) odotukset toteutuneet täysin (=5)	27	24	20

Yrittäjät olivat onnistuneet myös melko hyvin parempaa toimeentuloa ja maatalouden riskien tasausta koskeissa tavoitteissaan (Taulukko 27). Maatalouden riskientasaamisen onnistumisen suhteen oltiin kaikkein pettyneimpiä, viidenneksellä vastaajista asetetut odotukset olivat täyttyneet täysin ja neljällä prosentilla eivät lainkaan.

6.6.2 Päätös jatkosta

Monissa eri yhteyksissä (mm. Carter 1999, Kinsella ym. 2001) on käyty keskustelua siitä, onko monialaisuus maatilalle ”siirtymävaihe” muuhun yritystoimintaan siirtymisessä. Tämän tutkimuksen tulosten mukaan näin ei ole. Valtaosa (73 %) monialaisista tiloista aikoi tulevaisuudessa jatkaa sekä maataloutta että muuta yritystoimintaa. Useimmat niistä, jotka eivät aikoneet jatkaa yritystään monialaisena, suunnittelivat erikoistumista takaisin maatalouteen. Kaikkiaan takaisin maatalouteen erikoistumista suunnitteli 20 % (Kuva 25). Moni yritystoiminnan lopettamista suunnitteleva aikoi jäädä eläkkeelle. Niistä yrittäjistä, jotka aikovat lopettaa sekä maatalouden että yritystoiminnan, lähes kaikki suunnittelivat luopumista eläkkeelle jäännin takia.

Kuva 25. Yrittäjien jatkosuunnitelmat (N = 365).

Jatkoanalyysistä pudotettiin pois ne yrittäjät, jotka aikoivat lopettaa sekä maatalouden harjoittamisen, että muun yritystoiminnan. Teoreettisen viitekehyksen mukaan muodostettiin kaksi ryhmää: monialaisena jatkavat ja yhteen toimialaan erikoistuvat (vrt. luku 4.2 ja 5.2). Taulukossa 28 erikoistuvien yritysten ryhmä jaettiin vielä kahdeksi alaryhmäksi: 1) yritystoimintaan erikoistuviksi ja 2) maatalouteen erikoistuviksi. Silmiinpistävää tuloksissa oli maatalouteen erikoistuvien yrittäjien muita korkeampi ikä ja eläkkeelle jäämissuunnitelmat. Huomattava osa yritystoiminnasta eläkkeelle jäävistä aikoi kuitenkin jatkaa viljelyä - itse, sillä vain pienellä osalla tiloista suunniteltiin sukupolvenvaihdosta. Harjoitettu maatalous oli kuitenkin mitattuna tilan koolla, kokonaistuotolla tai työllistävyydellä samankokoinen riippumatta siitä, aikoiko maataloutta jatkava viljelijä jäädä eläkkeelle yritystoiminnan puolelta vai ei. Tuloksen perusteella voidaan arvioida, että moni ikääntyvä monialayrittäjä lopettaa ensin yritystoiminnan ja jatkaa kuitenkin maatalouden harjoittamista.

Taulukko 28. Tunnuslukuja erikoistuvista ja monialaisena jatkavista yrityksistä.

Tunnusluku	Yritys jatkaa maataloutta ja yritystoimintaa	Yritys erikoistuu yhteen toimialaan		testi*	p
		Lopettaa maatalouden ja jatkaa yritystoimintaa	Lopettaa yritystoiminnan ja jatkaa maataloutta		
N	264	12	74		
Viljelijän ikä, ka	44	44	54	85,32 (K)	0,000
1990-luvulla perustettujen yritysten osuus (%)	68	75	51	7,74 (P)	0,021
Nykyinen viljelijä aikoo jäädä eläkkeelle yritystoiminnasta viiden vuoden kuluessa (%)	0	0	66	212,51 (P)	0,000
Muun yritystoiminnan HTV, ka	1,9	2,5	2,5	6,27 (K)	0,043
Yrittäjän/jien osuus tehdyistä työkuukausista ka	62	56	53	4,44 (K)	0,108
Muun yritystoiminnan liikevaihto euroa, mediaani	42 047-83 925**	84 094 - 168 020 ****	42 047-83 925**	3,04 (K)	0,219
Yrityksen nettotulos, mediaani	positiivinen, ei tyydyttävä	positiivinen, ei tyydyttävä	positiivinen, ei tyydyttävä	0,678 (K)	0,715
Arvio kannattavuudesta verrattuna muihin saman alan yrityksiin, mediaani	keskimääräinen	heikompi	keskimääräinen	11,93 (K)	0,003
Arvio yritystoiminnan kannattavuudesta 2001 - 2003, mediaani	paranee jonkin verran	paranee jonkin verran	säilyy samana	15,52 (K)	0,000
Maatalouden kokonaistuotto 2001, euroa, mediaani	16 819 - 41 879*	16 819 - 41 879*	16 819 - 41 879*	3,55 (K)	0,170
Arvio maatalouden kannattavuuden kehittämisestä 2001 - 2003	heikkenee jonkin verran	heikkenee jonkin verran	säilyy samana	6,81 (K)	0,033

* Tilastollisten testien tunnuksat K: Kruskal-Wallis U-testin χ^2 . P: Pearsonin χ^2 ** 100 000 – 250 000***250 000 – 499 000 mk, ****500 000 – 999 000 mk

Analyyseissä tarkasteltiin myös ylihajauttamisen vaikutusta monialaisena jatkamiseen. Tutkimusoletuksena oli, että ylihajauttaneet yritykset pyrkivät erikoistumaan ja näin korjaamaan ylihajauttamisesta aiheutuvia ongelmia. Analyysi tehtiin kaksiosoitteisen kontingenssitaulun ja χ^2 – testisuureen avulla. Tilastollisena nollahypoteesinä oli, että ryhmien välillä ei ole riippuvuutta. Analyysin mukaan nollahypoteesi kumoutui ($\chi^2 = 9,858$, $p = 0,020$). Ryhmien välillä oli tilastollista riippuvuutta, ylihajauttaminen vaikuttaa siis siihen, jatkaako yritys monialaisen vai ei. Ennako-oletusten mukaisesti niissä yrityksissä,

Taulukko 29. Ylihajauttamisen ja jatkosuunnitelmien suhde.

Ryhmittely (vrt. luku 6.5.3)		Jatkaa monialaisena	Erikoistuu	Yhteensä
1. Toimialat haittaavat toisiaan, työ ja pääoma riittävät	Aineiston frekvenssi	54	28	82
	Odotettu frekvenssi	61,74	20,26	82
2. Ongelmia työn ja pääoman riittävyden kanssa, toimialoista ei haittaa toisilleen	Aineiston frekvenssi	52	23	75
	Odotettu frekvenssi	56,47	18,53	75
3. Ylihajuttaneet	Aineiston frekvenssi	66	13	79
	Odotettu frekvenssi	59,48	19,52	79
4. Ei yliehajuttamista	Aineiston frekvenssi	87	21	108
	Odotettu frekvenssi	81,3	26,7	108
Yhteensä	Aineiston frekvenssi	259	85	344
	Odotettu frekvenssi	259	85	344

joissa resurssien riittävyden kanssa oli ongelmia tai yrittäjä koki toimialojen haittaavat toisiaan, oli enemmän yhteen toimialaan erikoistuvia yrityksiä. Sitä vastoin niistä yrittäjistä, jotka eivät kokeneet ylihajauttamista ongelmaksi, jatkoi monialaisena suurempi joukko (Taulukko 29).

6.6.3 "Uponneiden kustannusten" vaikutus päätöksentekoon

Päätöksenteonteorian perusteella muodostetun tutkimuksen neljännen hypoteesin mukaan ne yrittäjät, jotka ovat investoineet runsaasti muuhun yritystoimintaan, jatkavat toimintaansa monialaisena, vaikka olisivat pettyneet tuloksiin. Väittämää mitattiin niiden yrittäjien joukosta, jotka olivat jonkin ensisijaisen motiivinsa suhteen arvioineet tavoitteissa onnistumisensa arvosanalla 1 tai 2 (1 = tavoitteet eivät ole toteutuneet lainkaan). Tällaisia yrittäjiä oli 59. Yritykset jaettiin kahteen joukkoon; niihin, jotka aikovat jatkaa muuta yritystoimintaa (N = 41) ja niihin, jotka aikovat lopettaa sen harjoittamisen (N = 18).

Hypoteesia testattiin kaksiulotteisen kontingenssitaulun ja χ^2 -testisuuren avulla (Taulukko 30). Tarkastelun apuna käytettiin tietoa muun yritystoiminnan investoinneista vuosina 1997 – 1999. Tulosten mukaan ryhmien välillä ei ole tilastollisesti merkitsevää riippuvuutta ($\chi^2 = 1,961$, $df = 2$, $p = 0,375$). Toisin sanoen ne yrittäjät, jotka olivat tyytymättömiä saavuttamiinsa tavoitteisiin ja jotka olivat investoineet muuhun yritystoimintaan, lopettivat muun yritystoiminnan harjoittamisen samalla tavalla kuin ne, jotka eivät olleet investoineet.

Väittämää tarkasteltiin myös muun yrittäjien tyytyväisyydellä muun yritystoiminnan nettotulokseen. Yrittäjistä 49 % oli tyytyväisiä ja vastaavasti 51 % tyytymättömiä nettotulokseen. Tulokseen tyytymättömistä yrittäjistä valtaosa ($N = 137$) aikoi kuitenkin jatkaa muuta yritystoimintaa. Myöskään tämän ryhmän yrittäjien keskuudessa muun yritystoiminnan lopettamisen ja siihen tehtyjen investointien välillä ei ollut tilastollisesti merkitsevää riippuvuussuhdetta ($\chi^2 = 4,537$, $df = 2$, $p = 0,103$). Taulukossa 31 on esitetty investointien ja yritystoiminnan jatkamisen tai lopettamisen suhde. Tilastollinen nollahypoteesi ”ryhmien välillä ei ole riippuvuutta” pysyy voimassa. Tutkimuksen empiiriset tulokset eivät näin ollen tue hypoteesia uponneiden kustannusten vaikutuksesta päätöksenteossa monialaisilla tiloilla.

Taulukko 30. Ainakin yhdessä ensisijaisessa tavoitteessaan epäonnistuneiden yrittäjien aikomukset muun yritystoiminnan jatkon ja tehtyjen investointien välisen riippuvuus ($N = 57$).

Yritystoiminnan investoinnit 1997 - 1999		Muun yritystoiminnan harjoittaminen lopetetaan	Muun yritystoiminnan harjoittamista jatketaan	Yhteensä
Alle 8 409 euroa	Aineiston frekvenssi	10	14	24
	Odotettu frekvenssi	7,58	16,42	24
8 409 – 25 060 euroa	Aineiston frekvenssi	4	13	17
	Odotettu frekvenssi	5,37	11,63	17
Vähintään 25 220 euroa	Aineiston frekvenssi	4	12	16
	Odotettu frekvenssi	5,05	10,95	16
Yhteensä	Aineiston frekvenssi	18	39	57
	Odotettu frekvenssi	18	39	57

Taulukko 31. Muun yritystoiminnan nettotulokseen tyytymättömien yrittäjien aikomukset muun yritystoiminnan lopettamisen suhteen (N = 184).

Yritystoiminnan investoinnit 1997 - 1999/ Vähintään		Muun yritystoiminnan harjoittaminen lopetetaan	Muun yritystoiminnan harjoittamista jatketaan	Yhteensä
alle 8 409 euroa	Aineiston frekvenssi	19	47	66
	Odotettu frekvenssi	16,86	49,14	66
8 409 – 25 060 euroa	Aineiston frekvenssi	10	52	62
	Odotettu frekvenssi	15,84	46,16	62
25 220 – 168 020 euroa	Aineiston frekvenssi	18	38	56
	Odotettu frekvenssi	14,304	41,696	56
Yhteensä	Aineiston frekvenssi	47	137	184
	Odotettu frekvenssi	47	137	184

6.6.4 Monialaisten tilojen kehittäminen 2001 – 2003

Tässä luvussa tehdään lyhyt yhteenveto siitä, miten yrittäjät aikoivat kehittää tutkimushetkeä seuraavien vuosien aikana yritystään ja maataloutta. Jatkosuunnitelmista tiedusteltiin dikotomisena muuttujana (kyllä/ei) muun yritystoiminnan osalta lomakkeen A patterissa 50 ja maatalouden osalta lomakkeen B patterissa 8. Yhteenveto tuloksista on esitetty taulukossa 32. Tavoitteena on kuvata monialaisten tilojen kehittymistä jatkossa. Tulosten perusteella voidaan arvioida, että jatkossakin monialaiset tilat pyrkivät kehittämään kaikkia yrityksensä toimialoja tai portfolion yrityksiä. Ne yrittäjät, jotka aikovat erikoistua muuhun yritystoimintaan, pyrkivät voimakkaasti kehittämään ja kasvattamaan muuta yritystoimintaa. Monet niistä tiloista, jotka erikoistuivat takaisin maatalouteen, olivat jäähyttelemässä toimintaansa tai valmistautumassa sukupolvenvaihdokseen.

Taulukko 32. Yhteenvedo eri toimialojen kehittämisessä monialaisilla tiloilla.

	Kehittämistoimenpiteet muussa yritystoiminnassa 2001 – 2003	Kehittämistoimenpiteet maataloudessa 2001 – 2003
Yritys jatkaa maataloutta ja yritystoimintaa	<p>- Suurin osa yrittäjistä (74 %) aikoi jollain tapaa kehittää yritystoimintaansa. Erityisesti kehittämistarpeita oli vanhemmissa yrityksissä</p> <p>- Yli puolet aikoi kehittää nykyisiä tuotteita ja palveluja ja/tai etsiä uusia asiakkaita. Aivan uusia tuotteita/palveluja aikoi kehittää noin kolmannes yrityksistä. Tarvetta asiakaskunnan laajentamiseen ja uusiin tuotteisiin oli erityisesti nuorilla, 1990-luvulla perustetuilla yrityksillä.</p> <p>- Tuotantomäärien lisäystä suunnitteli noin 40 %. Tuotantomääriä lisäävät yritykset olivat liikevaihdoltaan suurempia kuin muut yritykset.</p> <p>- Uusiin tuotantomenetelmiin aikoi panostaa viidennes yrityksistä, ne olivat henkilöstömäärältään suurempia kuin muut.</p> <p>- Vain hyvin marginaalinen osa aikoi erikoistua muun yritystoiminnan sisällä enemmän, karsia tai lisätä toimialoja tai laajentaa yritystään yritysostolla.</p>	<p>- Suurin osa (65 %) aikoi jatkaa toimintaa nykyisellään.</p> <p>- Maataloustuotannon laajentamista suunnitteli neljännes tiloista. Laajentamista suunnittelevat tilat olivat peltoalaltaan suurempia ja niiden maa- ja puutarhatalouden kokonaistuotanto oli suurempi kuin muilla ryhmän tiloilla. Maataloudessa laajentavat eivät eronneet muun yritystoiminnan kehittämisessä muista yrityksistä.</p> <p>- Erikoistumista maatalouden osalta suunnitteli 11 %. Samoin maatalous tuotannon monipuolistamista suunnitteli 11 %</p> <p>- 1 %:lla tiloista suunniteltiin sukupolvenvaihdosta.</p>
Yritys erikoistuu...		
1) Muuhun yritystoimintaan	<p>- Kaikissa yrityksissä aiottiin kehittää toimintaa.</p> <p>- Puolet aikoi lisätä tuotantomääriä ja neljännes ottaa käyttöön uusia tuotantomenetelmiä.</p> <p>- Lähes kaikki aikoivat kehittää nykyisiä tuotteita tai palveluita, 60 % aikoi myös kehittää uusia.</p> <p>- Lähes kaikki aikoivat etsiä uusia asiakkaita.</p> <p>- Yritystoiminnan sisällä erikoistumista suunnitteli joka kolmas.</p>	
2) Maatalouteen		<p>- 62 % aikoi jatkaa maatalouden harjoittamista nykyisellään.</p> <p>- Maatalouden laajentamista suunnitteli 13 %, erikoistumista 5 % ja monipuolistamista 10 %.</p> <p>- Viidenneksellä suunnitelmissa oli sukupolvenvaihdos</p>

7 Tulosten tarkastelu ja johtopäätökset

Tutkimuksen päätavoitteena oli tarkastella liiketaloustieteen näkökulmasta, miksi tilat valitsevat toimintojen monialaistamisen maatilatalouden ulkopuolelle yritysstrategiakseen ja miten onnistunut ratkaisu monialaistaminen on viljelijäperheen ja yrityksen kannalta. Monialaisella tilalla tarkoitetaan tässä tutkimuksessa nimenomaan toimintojen hajauttamista maatalouden ulkopuoliseen yritystoimintaan. Aineistona käytettiin postikyselyaineistoa 374 monialaiselta tilalta ja 50 ”tapayrittäjän” omistamasta yrityksestä. Tutkimusmenetelminä käytettiin faktori-, ryhmittely- ja erotteluanalyysiä. Muina tilastollisina analyysimenetelminä tutkimuksessa käytettiin pääasiassa ei-parametrisille muuttujille tarkoitettuja Mann-Whitneyn U-testiä ja Kruskal-Wallis testiä. Luokka-asteikollisten muuttujien keskinäisen riippumattomuuden tarkasteluun käytettiin kaksiulotteisia kontingenssitauluja ja testaamiseen χ^2 – testisuureta.

Tutkittavana yksikkönä oli viljelijäperhe-maatila kombinaatio. Tutkimuksen teoreettisena lähtöoletuksena oli, että maatilan toimintojen monialaistaminen maatalouden ulkopuolelle on tietoinen yritysstrategiaavainta. Ensimmäinen perusoletus koski päätöksenteon ja toteutuksen prosessiluonteisuutta; päätöksenteon ja toteutuksen jälkeen päätöksen vaikutuksia seurataan ja tarvittaessa jatkotoimenpiteistä päätetään. Toisena perusoletuksena oli, että päätöksentekovaiheessa vaikuttaa useampi samanaikainen, mutta erilainen tavoite, eli päätöksenteko tapahtuu monitavoitteisen päätöksenteon viitekehäyksessä. Tutkimuksessa oletettiin, että monialaistamisen liikkeenjohdollisiin tavoitteisiin liittyy piirteitä sekä mahdollisuus- että välttämättömyysryrittäjyydestä. Ensin mainittuun liittyy yrityksen kehittymiseen ja kasvuun liittyviä tavoitteita, jälkimmäiseen puolestaan viljelijäperheen tulonmuodostukseen ja maataloudesta aiheutuvien riskien alentamiseen liittyviä tavoitteita.

Empiirisen osan toteuttamiseksi tutkimukselle asetettiin neljä alatavoitetta. Tutkimuksessa etsittiin tarkemmin ratkaisua kysymyksiin siitä, miksi ja miten tilat monialaistavat toimintojaan sekä tuottaako monialaistaminen toivotun tuloksen yrittäjän asettamiin tavoitteisiin. Lisäksi tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, erikoistuvatko tilat myöhemmin uudestaan vai jatkavatko ne toimintaansa monialaisina. Alatavoitteiden tarkastelemiseksi muodostettiin neljä hypoteesia teoriaan nojautuen.

H1: Viljelijöiden muun yritystoiminnan aloittamisen tavoitteisiin liittyy samanaikaisesti piirteitä sekä mahdollisuus- että välttämättömyysryrittäjyydestä.

H2: Viljelijät eivät erottele päätöksenteossaan perheen toimeentulon varmistamista ja maatalouden riskienhallintaa, vaan ne ovat osa samaa kokonaisuutta.

H3: Yrittäjät, joilla on käyttämättömiä resursseja maataloudessa toteuttavat monialaistamisen joko horisontaalisena tai vertikaalisena integraationa.

H4: Mikäli yrittäjä on investoinut runsaasti muuhun yritystoimintaan, hän aikoo jatkaa toimintaa monialaisena, vaikka yrityksen toiminta olisi tappiollista.

Tutkimuksen tuloksia ei voida yleistää koskemaan kaikkia monialaisia tiloja, koska tarkastelu on rajoitettu sellaisiin yrittäjiin, jotka olivat itse tehneet päätöksen monialaistamisesta maatalouden ulkopuolelle. Lisäksi menetelmiin sisältyvä subjektiivisuus aiheuttaa sen, ettei aineiston ryhmittelyä sellaisenaan voida muutenkaan yleistää koko perusjoukkoon. Voidaan kuitenkin olettaa, että tutkimuksessa esille tulleet tavoitteet ja monialaistamisen ongelmat vaikuttavat myös todellisuudessa tapahtuvassa päätöksenteossa ja tutkimuksen tuloksia voidaan tämän vuoksi pitää suuntaa-antavina.

7.1 Mahdollisuus- vai välttämättömyysyrittäjyyttä?

Tulosten perusteella monialaisten tilojen viljelijöiden motiivit aloittaa muuta yritystoimintaa eroavat joissain määrin maaseudun muiden tapayrittäjien motiiveista perustaa uutta yritystoimintaa. Monialaisten tilojen viljelijät *eivät* kuitenkaan eronneet muista maaseudun tapayrittäjistä havaittujen mahdollisuuksien eli hyvän liikeidean ja olemassa olevien markkinoiden suhteen. Tulos on samansuuntainen Carterin ja Rosan (1998) saaminen tulosten mukaan. Carterin ja Rosan (1998, s. 24 – 25) mukaan englantilaiset viljelijät hyödyntävät havaitsemiaan mahdollisuuksia ja pyrkivät muuttuneessa tilanteessa sopeuttamaan toimintaansa samaan tapaan kuin muutkin pienyrittäjät. Alsoksen ym. (2002, s. 478 – 479) mukaan Norjassa viljelijöitä veti muuhun yritystoimintaan heidän havaitsemansa mahdollisuudet ja halu hyödyntää maatilansa resursseja tehokkaammin.

Monialaisten tilojen yrittäjät ja muut maaseudun tapayrittäjät erosivat toisistaan tulonmuodostukseen liittyvissä tavoitteissa. Viljelijöillä lisätulojen tarve, muista tulonlähteistä saatavien tulojen aleneminen, tulojen ja työn kausivaihteluiden tasaaminen olivat tärkeämpiä syitä muun yritystoiminnan aloittamiseen kuin muille tapayrittäjille. Eikelandin ja Lienin (1999, s. 414) mukaan Norjassa maatilojen monialaistaminen antaa maaseutuväestölle vaihtoehtoja tukipolitiikasta riippuvan ja usein kannattamattoman maatalouden rinnalle. Myös Peltolan (2000, s. 203) mukaan viljelijöiden motiivit ulkopuolisten tulojen hankkimiseen ovat lähinnä taloudellisia; rahan tarve, alkutuotannon epävarmuus ja töiden riittämättömyys. Toisaalta Alsoksen ym. (2002, s. 478 – 479) saamien tulosten mukaan pelkkä maataloudesta saatavien tulojen lasku yksinään ei ollut syynä muun yritystoiminnan aloittamiseen. Heidän mukaansa tulojen lasku saattaa silti olla yhtenä tekijänä vaikuttamassa siihen, että viljelijät alkavat miettiä uusia vaihtoehtoja toimeentulonsa järjestämiseen. Eräs näistä vaihtoehtoista on muu yritystoiminta.

Ensimmäisen alatavoitteen kuvaamiseksi selvitettiin sopivan mittariston raken-

netta faktorianalyysin avulla. Välttämättömyys-faktori kuvasi muun yritystoiminnan aloittamista tilalla välttämättömyysyrittäjyyden näkökulmasta; tulojen ja töiden kausivaihteluita täytyy tasata ja muu yritystoiminta tarjoaa lisätulojen lähteitä. Mahdollisuus-faktori kuvasi yritystoiminnan aloittamista mahdollisuusyrittäjyyden kannalta, eli yrittäjyys oli aloitettu, koska haluttiin hyödyntää havaittuja mahdollisuuksia kuten hyvää liikeideaa ja olemassa olevia markkinoita.

Tutkimushypoteesina oli, että viljelijöiden muun yritystoiminnan aloittamisen tavoitteisiin liittyy samanaikaisesti piirteitä sekä mahdollisuus- että välttämättömyysyrittäjyydestä. Faktorianalyysin perusteella saatuja ulottuvuuksia hyödynnettiin ryhmittely- ja erotteluanalyysin avulla tehdyssä jatkoanalyysissä. Hypoteesi sai jossain määrin tukea empiirisestä tarkastelusta. Mahdollisuuksien havaitsemiseen tai hyödyntämiseen liittyviä tavoitteita oli yhteensä 63 %:lla yrittäjistä ja välttämättömyysyrittäjyyteen liittyviä tekijöitä 71 %:lla yrittäjistä. Tiloista 42 % oli sellaisia, että muun yritystoiminnan aloittamiseen oli samaan aikaan sekä vetäviä että työntäviä tekijöitä. Toisaalta lähes kolmannes tiloista oli sellaisia, että yritystoiminnan aloittamisen kimmokkeena oli ollut lähinnä välttämättömyysyrittäjyys. Viidenneksellä korostuivat vain mahdollisuusyrittäjyyteen liittyvät tekijät. Tulokset ovat samansuuntaisia Turnerin ja Winterin (2003, s. 124) saamien tulosten kanssa; englantilaisten viljelijöiden päätökseen aloittaa muuta yritystoimintaa tilallaan vaikuttivat erityisesti viljelijäperheen tulonmuodostukseen liittyvät seikat, kuten lisätulojen tarve ja nykyisen tulotason säilyttäminen. Varsin suurella osalla vaikuttivat kuitenkin myös muut tekijät kuten maatilalan resurssien tehokkaampi hyödyntäminen muun yritystoiminnan kautta tai mieleisen harrastuksen kasvaminen yritystoiminnaksi.

Tässä tutkimuksessa yrittäjän alkuperäiset tavoitteet aloittaa muuta yritystoimintaa eivät vaikuttaneet yrityksen myöhempään menestymiseen, vaan kyseessä on strateginen päätös, joka tehdään, kun yrityksen toimintaympäristö muuttuu joko tarjoamalla uusia mahdollisuuksia tai olemassa olevan toiminnan kannalta epäedullisempaan suuntaan. Vastaavasti Sonkkilan (2002, s. 95) tulosten mukaan viljelijät ottavat pitkän tähtäimen päätöksenteossaan huomioon tuotantoon ja taloudelliseen tilanteeseen liittyvät tekijät, kehitysmahdollisuudet ja operationaalisen ympäristön muutokset.

Tulosten mukaan teoreettiselta lähestymistavaltaan monitavoitteisen päätöksenteon viitekehys sopii hyvin monialaisten tilojen päätöksenteon tarkasteluun, koska monilla viljelijöillä on useita samanaikaisia tavoitteita, joita he pyrkivät monialaistamisella saavuttamaan. Lisäksi viljelijöillä oli erilaisia tavoitteita, osalla painottuivat mahdollisuus-, osalla välttämättömyysyrittäjyyteen liittyvät piirteet. Van Huylenbroeckin ym. (2001, s. 295) mukaan monitavoitteisen päätöksenteon tarjoama teoreettinen tarkastelu antaa hyvät lähtökohdat arvioida viljelijöiden päätöksentekoa kun esimerkiksi maatalouden politiikkamuutoksia suunnitellaan.

7.2 Monialaisuus riskinhallintatapana kotitalous- maatilakombinaatiossa

Tutkimushypoteesiksi oli muotoiltu ”viljelijät eivät erottele päätöksenteossaan perheen toimeentulon varmistamista ja maatalouden riskienhallintaa, vaan ne ovat osa samaa kokonaisuutta”. Ennen väitteen empiiristä tutkimusta selvitettiin yrittäjien riskiasennetta. Riskiasenteen mittaamiseen käytettiin Vesalan ja Peuran (2002, s. 43 – 44) kehittämää summamuuttujaa. Valtaosa aineiston yrittäjistä piti itseään melko neutraalina riskinotossa. Ääripään riskin karttaji ja toisaalta riskinottajia oli kumpiakin vain noin 3 % vastanneista. Riskineutraaleita oli 37 % vastaajista, ainakin jossain määrin riskinkarttaji oli 34 % vastaajista. Yrittäjien riskiasenteen ei oleteta vaikuttavan kovinkaan paljon riskienhallintaan liittyvään tarkasteluun. Tässä tutkimuksessa viljelijöiden riskiasenne poikkeaa jossain määrin Sonkkilan (2002, s. 96) tuloksesta, jonka mukaan viljelijät ovat pääosin riskinkarttaji. Toisaalta Vesalan ja Peuran (2002, s. 43 – 44) mukaan monialaisten tilojen viljelijät ovat halukkaampia ottamaan riskejä kuin perustuotantotilojen viljelijät.

Römer-Paakkasen (2002, s. 175) tulosten mukaan yrityksen ja yrittäjäperheen talous ovat aina sidoksista toisiinsa. Tämän tutkimuksen tulokset ovat samansuuntaisia. Empiirinen aineisto tuki voimakkaasti teorian perusteella muodostettua tutkimushypoteesia. Viljelijät eivät tulosten mukaan päätöksenteossa erottele perheen toimeentulon varmistamista ja maatalouden riskienhallintaa, vaan ne ovat osa samaa kokonaisuutta. Tutkimuksen ennako-odotusten mukaisesti maatalouden riskien tasaamista koskevat tavoitteet riippuvat viljelijäperheen tulonmuodostuksen liittyvistä tavoitteista. Niistä vastaajista, jotka olivat asettaneet maatalouden riskien hallinnan tavoitteekseen, vain marginaalinen osuus ei samalla painottanut perheen tulotason varmistamista. Maatalouden riskien tasausta korostivat erityisesti pinta-alaltaan suuret tilat. Sonkkilan (2002, s. 96) mukaan riskin karttaminen on lisääntynyt laajentaneilla tiloilla.

7.3 Muun yritystoiminnan toteuttaminen

Kolmatta teoreettista tutkimushypoteesia oli muotoiltu koskemaan muun yritystoiminnan toteuttamista ”*yrittäjät, joilla on käyttämättömiä resursseja maatilataloudessa toteuttavat monialaistamisen joko horisontaalisena tai vertikaalisena integraationa*”. Tutkimusaineiston tilat jaoteltiin toimialan ja maatilatalouden ja muun yritystoiminnan tuotannollisen yhteyden avulla kolmeen ryhmään: omaan maatilatalouteensa (1) vertikaalisesti tai (2) horisontaalisesti integroituneisiin tiloihin sekä (3) tiloihin, joissa maatilataloudella ja muulla yritystoiminnalla ei ollut yhteyttä.

Teoreettisen näkemyksen mukaan resurssien käyttö on dynaaminen prosessi, jossa kilpailuetua haetaan resurssien käytön muutoksella (Coates & McDermont 2002, s. 437). Tämän tutkimuksen tulosten perusteella jo olemassa olevat resurssit ovat tärkeä tekijä muun yritystoiminnan aloittamisessa kaikilla monialaisilla tiloilla. Vastaavasti Spillingin (1997, s. 127) mukaan olemassa oleva toimialarakenne on kaikkein merkittävin tekijä, kun tarkastellaan alueellisia eroja uusien yritysten perustamisessa. Alsoksen ym. (2002, s. 278 – 479) mukaan muun yritystoiminnan aloittamiseen vaikuttavat ennen kaikkea maatalaloudesta saatu kokemus ja tilan tarjoamat mahdollisuudet aloittaa uutta yritystoimintaa.

Tämän tutkimuksen tulosten mukaan yrityksissä, joissa muu yritystoiminta ja maatalalous olivat vertikaalisesti tai horisontaalisesti integroituneet toisiinsa, maatalouden merkitys perheen taloudessa oli kaikkein suurin, samoin maatalon koko peltopinta-alalla tai taloudellisella koolla mitattuna. Maa- ja puutarhatalouden kokonaistuotto oli näillä tiloilla suurempi kuin niillä tiloilla, joilla ei ollut yhteyttä maatalalouteen. Vastaavasti ne monialaiset tilat, joiden maatalaloudella ja muulla yritystoiminnalla ei ollut yhteyttä keskenään, olivat investoineet vähiten maatalouteen ja niillä maatalouden merkitys oli pienin. Muun yritystoiminnan koon suhteen ryhmät eivät eronneet. Muun yritystoiminnan osuus perheen nettotuloista oli pienin maatalalouteen vertikaalisesti integroituneilla tiloilla ja suurin niillä tiloilla, joilla yritystoiminnalla ja maatalaloudella ei ollut yhteyttä.

Tulosten mukaan erityisesti omaan maatalalouteen *vertikaalisesti* integroituneet yritykset olivat saaneet alkusysäyksen olemassa olevista fyysisistä resurssien uudelleen suuntaamisesta. Myös maatalouteen horisontaalisesti integroituneet yritykset hyödynsivät tilan fyysisiä resursseja enemmän kuin ne monialaiset yritykset, joiden muu yritystoiminta ei liittynyt maatalouteen. Maatalon resursseja toki hyödynnetään jälkimmäisissäkin, erityisesti olemassa olevaa rakennuskapasiteettia hyödynnettiin kaikissa ryhmissä. Olemassa olevan osamisen hyödyntäminen oli yleisempää niissä yrityksissä, joilla yhteyttä ei maatalalouteen ollut. Kolmas hypoteesi sai näin jossain määrin vahvistusta empiirisestä aineistosta fyysisten resurssien osalta. Toisin sanoen tilat, joilla on käyttämättömiä fyysisiä resursseja maatalaloudesta, suuntaavat uudelleen niiden käyttöä horisontaalisen ja vertikaalisen integraation kautta.

7.4 Monialaistamisen vaikutusten arviointi

Valtaosa aineiston yrittäjistä koki, että muulla yritystoiminnalla ja maataloudella on vaikutusta toisiinsa. Yrityksen ikä vaikutti siihen, miten maatalous oli tukenut muuta yritystoimintaa alkuun ja miten se vaikutti tutkimushetkellä. Ennen vuotta 1990 perustetuissa yrityksissä maatalouden tuella muulle yritystoiminnalle oli ollut huomattavasti vähemmän merkitystä, eikä maatalouden

nähty tutkimushetkellä tukevan muuta yritystoimintaa samassa mitassa kuin 1990-luvulla perustetuissa yrityksissä. Useimmilla tiloilla muu yritystoiminta oli aluksi ollut luonteeltaan maataloutta täydentävää. Ennen 1990-lukua perustetuissa yrityksissä tämä ominaisuus korostui nuorempiin yrityksiin verrattuna. Yritystoiminnan osuus perheen nettotuloista oli kasvanut suuressa osassa yrityksiä ja vastaavasti maatalouden merkitys oli pienentynyt. Myös Väreän (2003, s. 76) mukaan maatalouden ulkopuoliset tulot maataloilla ovat kasvaneet.

Ylihajauttamisella tarkoitetaan yrityksen resurssien jakautumista liian moneen kohteeseen. Yksi monialaistamisen suurimmista riskeistä on ylihajauttaminen. Tässä tutkimuksessa asiaa tarkasteltiin yrittäjän subjektiivisen näkemyksen avulla: riittivätkö työvoima ja pääomat kaikkeen toimintaan ja haittasivatko maatalous ja muu yritystoiminta toisiaan. Tilat luokiteltiin ryhmittelyanalyysin avulla luokkiin. Tulosten mukaan varsinaisesti ylihajauttaneita oli noin 24 % aineiston tiloista. Kuitenkin resurssien (työvoima ja pääoma) riittävyyden kanssa ongelmia oli noin viidenneksellä yrittäjistä ja 24 % koki, että toimialat haittaavat toisiaan, vaikka resurssit sekä maatalouteen että muuhun yritystoimintaan riittivätkin. Vajaalla kolmanneksella oli riittävästi resursseja eivätkä toimialat haitanneet toisiaan.

Ryhmässä, jossa ylihajauttaminen ei ollut ongelma, muun yritystoiminnan koko oli henkilötyövuosilla mitattuna hieman pienempi kuin muissa ryhmissä, eikä työvoiman saatavuuden kanssa yleisesti ollut ongelmia. Yritystoiminnan nettotulos oli muussa yritystoiminnassa parempi kuin muissa ryhmissä. Maatalous oli tilan taloudellisella koolla mitattuna pienempimuotoista kuin ylihajauttaneiden ryhmässä. Kasvinviljelytilojen osuus ryhmässä oli 75 %. Ryhmässä muun yritystoiminnan aloittamisen syynä korostuivat mahdollisuusyrittäjyyteen liittyvät piirteet.

Ylihajauttaneiden ryhmässä sekä muun yritystoiminnan että maatalouden koko oli suurempi kuin edellisessä ryhmässä. 56 %:lla ylihajauttaneista oli perheen ulkopuolista työvoimaa. Työvoiman saatavuuden kanssa monissa yrityksissä oli ongelmia. Yrityksen toimipaikka sijaitsi useammin jossain muualla kuin tilalla verrattuna muihin ryhmiin.

Ryhmässä, joissa resurssien riittävyyden kanssa oli ongelmia, mutta toimialat eivät muuten haitanneet toisiaan, suhteellisen suuri osuus oli kotieläintiloja. 72 %:lla ryhmän yrityksistä oli perheen ulkopuolista työvoimaa ja moni yritys kärsi työvoimapulasta. Tilojen maatalous oli suhteellisen suurta verrattuna muihin ryhmiin ja myös maatalouden osuus perheen nettotuloista oli suurin. Vastaavasti ryhmässä, jossa resurssien riittävyys ei ollut ongelma, mutta yrittäjät kokivat toimialojen häiritsevän toisiaan, maatalouden koko oli pienempi ja muun yritystoiminnan koko suurempi kuin muissa ryhmissä.

Tämän tutkimuksen mukaan ylihajauttaminen ei liittynyt siihen, oliko yritys integroitunut maatilatalouteen vai ei. Tulos on jossain määrin ristiriidassa Robsonin ym. (1993, s. 49) tulosten kanssa. Heidän mukaansa sellaisten pienten yritysten, jotka hajauttavat täysin vanhasta toiminnasta riippumattomille toimialoille, epäonnistumisen riski oli suuri. Yrityksen resurssit eivät yksinkertaisesti riitä monien erilaisten ja mahdollisesti jopa päällekkäisten toimintojen ylläpitoon. Toisaalta tämän tutkimuksen mukaan ylihajauttamisen kanssa ongelmia oli erityisesti niillä monialaisilla tiloilla, jonka muun yritystoiminnan toimipaikka sijaitsi muualla kuin tilan alueella.

Hainesin ja Daviesin (1987, s. 22) mukaan muun yritystoiminnan aloittaminen sitoo aluksi paljon perheen aikaa ja pääomia. Yksi riskitekijä on liian nopea menestys; muun yritystoiminnan kapasiteetti on ehkä aluksi mitoitettu liian varovaisesti tai viljelijäperheen taidot muussa yritystoiminnassa eivät ehdi kasvaa yrityksensä mukana. Tässä tutkimuksessa saatujen tulosten mukaan ylihajauttamisen kanssa ja resurssien riittävyyden suhteen ongelmia oli nimenomaan henkilöstömääriltään suuremmissa yrityksissä. Turnerin ja Winterin (2003, s. 140) mukaan niillä englantilaisilla tiloilla, joilla muuta yritystoimintaa supistettiin, yksi tärkeimmistä syistä supistuksen tekoon oli ajanpuute. Sitä vastoin pääoman riittävyyden kanssa vain harvoilla oli ongelmia.

Tulosten mukaan yrittäjät ottavat ylihajauttamisen huomioon liikkeenjohdossa. Niissä yrityksissä, joissa resurssien riittävyyden kanssa oli ongelmia tai yrittäjä koki toimialojen haittaavat toisiaan, oli enemmän yhteen toimialaan erikoistuvia yrityksiä. Sitä vastoin niistä yrittäjistä, jotka eivät kokeneet ylihajauttamista ongelmaksi, jatkoi monialaisena suurempi joukko.

7.5 Maatilasta maaseudun pienyritykseksi?

Monissa eri yhteyksissä on käyty keskustelua siitä, onko monialaisuus maatilalle ”siirtymävaihe” muuhun yritystoimintaan siirtymisessä. Tämän tutkimuksen valossa näin ei ole. Valtaosa (73 %) monialaisista tiloista aikoo tulevaisuudessa jatkaa sekä maataloutta että muuta yritystoimintaa. Suurin osa yrittäjistä on tyytyväinen strategiavalintaansa ja monialaisuutta voidaan pitää pysyvänä ilmiönä ja tapana yrittää. Tulos on samansuuntainen Carterin (1998), Kinsellin ym. (2000), Kimhin (2000) ja Peltolan (2000) tulosten kanssa. Tämän tutkimuksen tulosten mukaan yrittäjät aikoivat myös kehittää sekä maataloutta että muuta yritystoimintaa jatkossakin.

Useimmat niistä, jotka eivät aio jatkaa yritystään monialaisena, suunnittelevat erikoistumista takaisin maatalouteen, kaikkiaan takaisin maatalouteen erikoistumista suunnitteli 20 %. Silmiinpistävää tuloksissa oli, että maatalouteen takaisin erikoistuvat viljelijät olivat vanhempia kuin muut, ja kaksi kolmesta

aikoi jäädä yritystoiminnasta eläkkeelle. He aikoivat kuitenkin jatkaa maatalouden harjoittamista - itse, sillä vain pienellä osalla tiloista suunniteltiin sukupolvenvaihdosta. Harjoitettu maatalous oli kuitenkin tilan koolla, kokonaistuotolla tai työllistävyydellä mitattuna samankokoinen riippumatta siitä, aikoiko maataloutta jatkava viljelijä jäädä eläkkeelle yritystoiminnan puolelta vai ei. Tuloksen perusteella voidaan arvioida, että moni ikääntyvä monialayrittäjä lopettaa ensin yritystoiminnan ja jatkaa kuitenkin maatalouden harjoittamista. Tulos eroaa jossain määrin Turnerin ja Winterin (2003, s. 135) tuloksista, joiden mukaan englantilaisista monialaisten tilojen viljelijöistä vain noin 9 % suunnitteli muun yritystoiminnan lopettamista.

Päätöksenteon teoriaa vastaan esitetyn teoreettisen kritiikin perusteella muodostetun hypoteesin mukaan ne yrittäjät, jotka ovat investoineet runsaasti muuhun yritystoimintaan, jatkavat toimintaansa monialaisena, vaikka olisivat pettyneet hajauttamisen tuloksiin. Tutkimuksen empiiriset tulokset eivät tukeneet hypoteesia uponneiden kustannusten vaikutuksesta. Tavoitteissaan epäonnistuneiden yrittäjien tarkastelussa muuhun yritystoimintaan tehdyt investoinnit eivät vaikuttaneet lopettamisaikomuksiin. Tulos on samansuuntainen kuin Finkelsh-tainin ja Feinermanin (1997) kanssa. Heidän tulostensa mukaan Allaisin paradoksi ei vaikuta kovinkaan käytännössä tehtävissä päätöksissä maataloilla. Empiirisen kokeen perusteella odotetun hyödyn teoriaa voidaan hyvin soveltaa viljelijöiden päätöksentekoon ja siitä tehtävään tutkimukseen.

7.6 Jatkotutkimustarve

Tutkimus osoitti selvästi, että monialaisuus on tietoinen pitkän tähtäimen strategiavalinta, joka tehdään, kun yrityksen toimintaympäristö muuttuu joko tarjoamalla uusia mahdollisuuksia tai olemassa olevan toiminnan kannalta epäedullisempaan suuntaan. Muun yritystoiminnan aloittamiseen tilalla liittyy piirteitä sekä mahdollisuus- että välttämättömyysyrittäjyydestä. Päätöksentekoon yrityksessä vaikuttaa perheen ja maatalon talouden linkittyminen toisiinsa. Lisätutkimusta tarvittaisiin tilojen päätöksenteosta monitavoitteisen päätöksenteon teorian ja monitavoiteoptimoinnin viitekehyksessä.

Noin kolmanneksella aineiston tiloista ei ollut ongelmia ylihajauttamisen kanssa. Kuitenkin ylihajauttaneita oli neljännes ja varsin suurella osalla aineiston yrittäjistä oli ainakin jossain määrin ongelmia sovittaa maataloutta ja muuta yritystoimintaa toisiinsa, osalla resurssien riittävyyden kanssa. Jatkossa tutkimusta tulisi laajentaa syvemmälle yrityksen johtamiseen sekä uusien liikkeenjohdollisten mallien soveltuvuuteen monialaisille tiloille. Tutkimusta tarvitaan erityisesti siitä, millaisilla liikkeenjohdollisilla keinoilla ylihajauttamista voidaan välttää ja miten sen aiheuttamia haittoja voidaan vähentää. Tutkimusta tarvitaan myös monialaisten tilojen talouden ja liikkeenjohdon pitkän aikavälin kehityksen tarkasteluun.

Useimmilla tiloilla tarkoituksena on kuitenkin jatkaa toimintaa monialaisena, muuhun yritystoimintaan erikoistuvia oli vain marginaalinen osuus. Noin viidennes aineiston yrittäjistä suunnitteli erikoistumista takaisin maatalouteen, suurelta osin ikääntymisen ja eläkkeelle jäännin johdosta. Maaseudun elinkeinorakenteen kannalta on erittäin huolestuttavaa, että ikääntyvät monialayrittäjät aikovat luopua muusta yritystoiminnasta, vaikka jatkaisivatkin viljelyä. Tulosten mukaan muuta yritystoimintaa ei lopeteta toiminnan kannattamattomuuden vuoksi, lopettavilla muun yritystoiminnan koko on myös suurempi kuin monialaisina jatkavilla tiloilla. Monialaisten tilojen sukupolvenvaihdosten tutkimiselle ja käytäntöjen kehittämiseksi onkin ilmeinen jatkotutkimustarve.

8 Tiivistelmä

Suomalainen maaseutu on muuttumassa. Maatalouden rakennekehitys on ollut nopeaa, ja sen myötä maataloudesta toimeentulonsa saavien ihmisten lukumäärä on vähentynyt merkittävästi. Laajat, koko yhteiskuntaa ravistelevat ilmiöt, kuten globalisoituminen, ovat tuoneet maaseutualueille erilaisia muutoksia, uusia uhkia ja toisaalta myös mahdollisuuksia. Maaseudun tuotteille ja palveluille on tämän kehityksen myötä muodostunut uutta kysyntää. Monialaiset tilat⁴ tarjoavat yhden vastauksen maatalouden rakennemuutoksen aiheuttamiin muutospaineisiin, tarpeeseen saada uusia tulonlähteitä maaseudulle ja maaseudun palvelujen ja tuotteiden kysynnälle.

Tarve pienten yritysten monialaisuuden ja monialaisten tilojen tarkasteluun omana erillisenä aiheenaan on ilmeinen. Monialaisen tilan johtaminen on erittäin haastavaa. Pienten monialaisten yritysten ongelmat eroavat yhteen toimialaan erikoistuneiden yritysten ongelmista. Toisaalta taas suurten ylikansallisten monialayritysten problematiikkaan perustuvia tutkimustuloksia ei sellaisenaan voi soveltaa pienyrityksiin, jollaisia monialaiset tila useimmiten ovat. Monialaisia tiloja ja muita pieniä monialaisia yrityksiä on tutkittu monista keskenään erilaisista näkökulmista, mutta aiheesta on toistaiseksi olemassa vähän liiketaloustieteellistä kirjallisuutta.

Tämän tutkimuksen tavoitteena oli tarkastella maatalouden liiketaloustieteen näkökulmasta, miksi maatilat valitsevat toimintojen monialaistamisen maatalouden ulkopuolelle yritysstrategiakseen ja miten onnistunut ratkaisu monialaistaminen on viljelijäperheen ja yrityksen kannalta.

---

⁴ Tässä tutkimuksessa termi monialainen maatila kattaa sekä ”portfolioryitykset”, jossa maatila ja muu yritystoiminta ovat saman *yrittäjän tai yrittäjäperheen* erillisiä yrityksiä, että ”monialayritykset”, jossa maatila ja muu yritystoiminta ovat saman yrityksen eri osia.

Tutkimuksen teoreettisena lähestymistapana käytettiin monitavoitteisen päätöksenteon viitekehystä. Tutkittavana yksikkönä oli viljelijäperhe-maatila kombinaatio. Lähtökohtana oli, että maatilan toimintojen monialaistaminen maatalouden ulkopuolelle on tietoinen yritysstrategia-avalinta. Perusoletuksena tutkimuksessa oli päätöksenteon ja toteutuksen prosessiluonteisuus; päätöksenteon ja toteutuksen jälkeen vaikutuksia seurataan ja tarvittaessa jatkotoimenpiteistä päätetään. *Päätöksentekovaiheessa* vaikuttaa useampi samanaikainen, mutta erilainen tavoite. Viitekehysten sisällä yrityksen kasvua ja kehitystä tarkasteltiin resurssipohjaisen lähestymistavan ja yritys ympäristöä tarkastelevien teorioiden näkökulmasta. Viljelijäperheen toimeentulon ja yrityksen vuorovaikutusta tarkasteltiin perheyrittäjyyden ja riskiteorian näkökulmasta. Hajauttaminen maatalouden ulkopuolelle konkretisoituu *toteutusvaiheessa*. Siinä otetaan kantaa organisaatorakenteeseen ja siihen, millainen suhde toimialoilla on toisiinsa. *Seurantavaiheessa* tarkastellaan strategian vaikutuksia. Yrityksen toimintojen ylihajauttaminen on ongelmallista, koska tällöin resurssit jakautuvat liikaa ja yritys kokonaisuutena kärsii. Seurannan aikana saadaan informaatiota valitun strategian vaikutuksista. Kun tietoa on tarpeeksi, on aika tehdä *uudelleenarviointi*: päätetään jatketaanko monialaisena vai kohdennetaanko toiminnot uudelleen.

Tutkimusaineistona käytettiin postikyselyä, jonka kerääminen toteutettiin osana laajempaa tutkimushanketta. Koko kysely lähetettiin yhteensä 2 097 monialaiselle tilalle, 600 perustuotantotilalle ja 590 ilman maatilakytöntä toimivaan maaseudun pienyritykseen. Tässä tutkimuksessa käytettiin vain osaa kerätystä aineistosta. Monialaisten maatilojen otos poimittiin yrityksen päätoimialan mukaan vuoden 2000 maatalouslaskennan aineistosta.

Kysymyksenasettelun vuoksi tässä tutkimuksessa haluttiin tarkastella nimenomaan sellaisia monialayrittäjiä, jotka ovat itse tehneet päätöksen muun yritystoiminnan aloittamisesta tilallaan. Laajemmasta postikyselyaineistosta valittiin tähän tutkimukseen yrittäjät, jotka täyttivät seuraavat ehdot: (1) yrittäjä oli aloittanut yritystoiminnan harjoittamisen itse tai ostanut ulkopuolisen yrityksen ja (2) yritystoiminnan harjoittaminen oli aloitettu samaan aikaan tai myöhemmin kuin yrittäjä oli aloittanut maatalouden harjoittamisen. Tällaisia monialayrittäjiä aineistossa oli 374 kpl. Lisäksi vertailuaineistona käytettiin 50 ilman maatilataustaa toimivan monialayrittäjän aineistoa. Tehdyn rajauksen vuoksi tuloksia ei voida yleistää koskemaan kaikkia monialaisia tiloja.

Tutkimusmenetelminä käytettiin faktori-, ryhmittely- ja erotteluanalyysiä. Muina tilastollisina analyysimenetelminä käytettiin pääasiassa Mann-Whitneyn U-testiä ja Kruskal-Wallis testiä. Luokka-asteikollisten muuttujien keskinäisen riippumattomuuden tarkasteluun käytettiin χ^2 -testisuuretta.

Empiirisen osan toteuttamiseksi tutkimukselle asetettiin neljä alatavoitetta. Tutkimuksessa etsittiin tarkemmin ratkaisua kysymyksiin siitä, miksi ja miten tilat monialaistavat toimintojaan sekä tuottaako monialaistaminen toivotun tuloksen yrittäjän asettamiin tavoitteisiin. Lisäksi tavoitteena oli selvittää, erikoistuvatko tilat myöhemmin uudestaan vai jatkavatko ne toimintaansa monialaisina. Alatavoitteiden tarkastelemiseksi muodostettiin neljä konkreettista hypoteesia teoriaan nojautuen. Ensimmäisenä tutkimushypoteesina oli, että viljelijöiden muun yritystoiminnan aloittamisen tavoitteisiin liittyy samanaikaisesti piirteitä sekä mahdollisuus- että välttämättömyysyrittäjyydestä. Faktori-analyysin avulla muodostettiin kaksi uutta muuttujaa kuvaamaan näitä kahta ulottuvuutta. Välttämättömyys-faktori kuvasi muun yritystoiminnan aloittamista tilalla välttämättömyysyrittäjyyden näkökulmasta; tulojen ja töiden kausivaihteluita täytyy tasata ja muu yritystoiminta tarjoaa lisätoimentulonlähteitä. Mahdollisuus-faktori kuvasi yritystoiminnan aloittamista mahdollisuusyrittäjyyden kannalta, eli yrittäjyys oli aloitettu, koska haluttiin hyödyntää havaittuja mahdollisuuksia kuten hyvää liikeideaa ja olemassa olevia markkinoita. Edellä mainittujen muuttujien faktoripistemääriä hyödynnettiin ryhmittely- ja erotteluanalyysin avulla tehdyssä jatkoanalyysissä. Hypoteesi sai jossain määrin tukea empiirisestä tarkastelusta. Mahdollisuuksien havaitsemiseen tai hyödyntämiseen liittyviä tavoitteita oli yhteensä 63 %:lla yrittäjistä, välttämättömyysyrittäjyyteen liittyviä tekijöitä 71 %:lla yrittäjistä. 42 % tiloista oli sellaisia, että muun yritystoiminnan aloittamiseen oli samaan aikaan sekä vetäviä että työntäviä tekijöitä. Toisaalta lähes kolmannes tiloista oli sellaisia, että yritystoiminnan aloittamisen kimmokkeena oli lähinnä välttämättömyysyrittäjyys. Viidenneksellä korostuivat vain mahdollisuusyrittäjyyteen liittyvät tekijät. Tulosten mukaan yrittäjän alkuperäiset tavoitteet aloittaa muuta yritystoimintaa eivät vaikuttaneet yrityksen myöhempään kehittymiseen.

Viljelijöillä lisätulojen tarve, muista tulonlähteistä saatavien tulojen laskeminen, tulojen ja työn kausivaihteluiden tasaaminen olivat tärkeämpiä syitä muun yritystoiminnan aloittamiseen kuin muille tapayrittäjille. Sitä vastoin monialaisten tilojen viljelijät *eivät* eronneet tavoitteenasettelussaan muista maaseudun tapayrittäjistä havaittujen mahdollisuuksien hyödyntämisen suhteen.

Toiseksi tutkimushypoteesiksi oli muotoiltu ”viljelijät eivät erottele päätöksenteossaan perheen toimeentulon varmistamista ja maatalouden riskienhallintaa, vaan ne ovat osa samaa kokonaisuutta”. 71 %:lla aineiston monialayrittäjistä oli ainakin jonkin verran viljelijäperheen tulotasoon ja yrityksen riskienhallintaan liittyviä odotuksia, kun he aloittivat muuta yritystoimintaa tilallaan. Tilastolliseen tarkasteluun käytettiin χ^2 - testiä. Empiirinen aineisto tuki voimakkaasti tutkimushypoteesia. Viljelijät eivät tulosten mukaan päätöksenteossa erottele perheen toimeentulon varmistamista ja maatalouden riskienhallintaa, vaan ne ovat osa samaa kokonaisuutta. Maatalouden riskien tasaamista koskevat tavoitteet ovat riippuvaisia viljelijäperheen tulonmuodostuksen liittyvistä tavoitteista.

Kolmas teoreettinen tutkimushypoteesi oli muotoiltu koskemaan muun yritystoiminnan toteuttamista: ”yrittäjät, joilla on käyttämättömiä resursseja maatilataloudessa toteuttavat monialaistamisen joko horisontaalisena tai vertikaalisena integraationa”. Teoreettisen näkemyksen mukaan resurssien käyttö on dynaaminen prosessi, jossa kilpailuetua haetaan resurssien käytön muutoksella (Coates & McDermont 2002, s. 437). Tutkimusaineiston tilat jaoteltiin toimialan sekä maatilatalouden ja muun yritystoiminnan tuotannollisen yhteyden avulla kolmeen ryhmään: omaan maatilatalouteensa (1) vertikaalisesti tai (2) horisontaalisesti integroituneisiin tiloihin sekä (3) tiloihin, joissa maatilataloudella ja muulla yritystoiminnalla ei ollut yhteyttä. Testaamiseen käytettiin χ^2 -testiä, Mann-Whitneyn U-testiä ja Kruskal-Wallis testiä. Tulosten mukaan erityisesti maatilatalouteen vertikaalisesti integroituneet yritykset olivat saaneet alkusysäyksen olemassa olevien fyysisten resurssien uudelleen suuntaamisesta. Myös maatilatalouteen horisontaalisesti integroituneet yritykset hyödynsivät tilan fyysisiä resursseja enemmän kuin ne monialaiset yritykset, joiden muu yritystoiminta ei liittynyt maatalouteen. Hypoteesi sai näin jossain määrin vahvistusta empiirisestä aineistosta fyysisten resurssien osalta.

Yksi monialaistamisen riskeistä on ylihajauttaminen. Tässä tutkimuksessa asiaa tarkasteltiin yrittäjän subjektiivisen näkemyksen avulla: riittivätkö työvoima ja pääomat kaikkeen toimintaan ja haittasivatko maatalous ja muu yritystoiminta toisiaan. Tilat luokiteltiin ryhmittely- ja erotteluanalyysien avulla. Tulosten mukaan varsinaisesti ylihajauttaneita oli noin 24 % aineiston tiloista. Kuitenkin resurssien riittävyyden kanssa ongelmia oli noin viidenneksellä yrittäjistä ja 24 % koki, että toimialat haittaavat toisiaan, vaikka resurssit sekä maatalouteen, että muuhun yritystoimintaan riittivätkin. Vajaalla kolmanneksella oli riittävästi resursseja eivätkä toimialat haitanneet toisiaan. Ryhmässä, jossa ylihajauttaminen ei ollut ongelma, muun yritystoiminnan koko oli hieinan pienempi kuin muissa ryhmissä, eikä työvoiman saatavuuden kanssa yleisesti ollut ongelmia. Yritystoiminnan nettotulos oli muussa yritystoiminnassa parempi kuin muissa ryhmissä. Ylihajauttaneiden ryhmässä sekä muun yritystoiminnan että maatalouden koko oli suurempi kuin edellisessä ryhmässä. Monissa ryhmän yrityksistä oli ongelmia työvoiman saatavuuden kanssa. Yrityksen toimipaikka sijaitsi useammin jossain muualla kuin tilalla verrattuna muihin ryhmiin. Tulosten mukaan yrittäjät ottavat ylihajauttamisen huomioon liikkeenjohdossa. Niissä yrityksissä, joissa resurssien riittävyyden kanssa oli ongelmia tai yrittäjä koki toimialojen haittaavat toisiaan, oli enemmän yhteen toimialaan erikoistumista suunnittelevia yrityksiä. Sitä vastoin niistä yrittäjistä, jotka eivät kokeneet ylihajauttamista ongelmaksi, jatkoi monialaisena suurempi joukko. Tämän tutkimuksen mukaan ylihajauttaminen ei liittynyt siihen, oliko yritys integroitunut maatilatalouteen vai ei.

Aineiston monialaisista tiloista 73 % aikoo tulevaisuudessa jatkaa sekä maataloutta että muuta yritystoimintaa. Noin viidennes yrittäjistä suunnitteli

siirtyvänsä takaisin ”pelkän” maatilatalouden harjoittamiseen. Merkittävää tuloksissa oli, että maatalouteen takaisin siirtyvät viljelijät olivat vanhempia ja kaksi kolmesta aikoi jäädä yritystoiminnasta eläkkeelle. He aikoivat kuitenkin jatkaa maatalouden harjoittamista - itse, sillä vain pienellä osalla tiloista suunniteltiin sukupolvenvaihdosta. Neljännen tutkimushypoteesin mukaan ne yrittäjät, jotka ovat investoineet runsaasti muuhun yritystoimintaan, jatkavat toimintaansa monialaisena, vaikka olisivat pettyneet hajauttamisen tuloksiin. Tutkimuksen empiiriset tulokset eivät tukeneet tätä hypoteesia. Tavoitteissaan epäonnistuneiden yrittäjien tarkastelussa muuhun yritystoimintaan tehdyt investoinnit eivät vaikuttaneet lopettamisaikomuksiin.

Tämä tutkimus osoitti, että muun yritystoiminnan aloittamiseen tilalla liittyy elementtejä sekä mahdollisuus- että välttämättömyysyrittäjyydestä. Viljelijöitä ”vetää” muuhun yritystoimintaan hyvä liikeidea ja heidän havaitsemansa mahdollisuudet. Toisaalta heitä ”työntää” yritystoimintaan tarve lisätuloihin tai tulojen kausivaihteluiden tasaaminen. Luonnollisesti eri yrityksissä näillä tekijöillä on erilaiset painotukset, päätöksentekoon yrityksessä vaikuttaa perheen ja monialaisen tilan talouden linkittyminen toisiinsa. Tämän tutkimuksen tulosten mukaan alkuperäiset tavoitteet aloittaa muuta yritystoimintaa eivät vaikuttaneet yrityksen myöhempään kehitykseen. Monialaisuutta voidaan pitää tietoisena pitkän tähtäimen strategiavalintana, joka tehdään, kun yrityksen toimintaympäristö muuttuu joko tarjoamalla uusia mahdollisuuksia tai olemassa olevan toiminnan kannalta epäedullisempaan suuntaan.

Teoreettiselta lähestymistavaltaan monitavoitteisen päätöksenteon viitekehys sopii hyvin monialaisten tilojen päätöksenteon tarkasteluun, koska yrittäjillä on useita samanaikaisia tavoitteita, joita he pyrkivät saavuttamaan. Toisaalta viljelijöillä oli keskenään erilaisia tavoitteita, esimerkiksi tässä tutkimuksessa osalla yrittäjistä painottuivat mahdollisuus-, osalla välttämättömyysyrittäjyyteen liittyvät piirteet muun yritystoiminnan aloittamisessa

Yksi monialaistamisen suurimmista riskeistä on ylihajauttaminen, ja tämän tutkimuksen tulosten mukaan osalla tiloista on ongelmia resurssien jakamisen suhteen. Jatkossa tutkimusta tulisi laajentaa syvemmälle yrityksen johtamiseen sekä uusien liikkeenjohdollisten ajattelutapojen soveltamiseen monialaisille tiloille. Tutkimusta tarvitaan erityisesti siitä, millaisilla liikkeenjohdollisilla keinoilla ylihajauttamista voidaan välttää ja miten sen aiheuttamia haittoja voidaan vähentää. Tutkimusta tarvitaan myös monialaisten tilojen talouden ja liikkeenjohdon pitkän aikavälin kehityksen tarkasteluun.

Monissa eri yhteyksissä on käyty keskustelua siitä, onko monialaisuus maatilalle ”siirtymävaihe” muuhun yritystoimintaan siirtymisessä. Tämän tutkimuksen valossa mukaan näin ei ole. Valtaosa monialaisista tiloista aikoo tulevaisuudessa jatkaa sekä maataloutta että muuta yritystoimintaa. Suurin osa

yrittäjistä on tyytyväinen strategiavalintaansa ja monialaisuutta voidaan pitää pysyvänä ilmiönä ja tapana yrittää. Tässä tutkimuksessa ilmeni kuitenkin, että monet ikääntyvät monialayrittäjät aikovat luopua muusta yritystoiminnasta, vaikka jatkavatkin viljelyä. Monialaisten tilojen sukupolvenvaihdosten tutkimiselle ja käytäntöjen kehittämiseksi onkin ilmeinen jatkotutkimustarve.

Kirjallisuus

- Aakkula, J. 1999. Economic value of pro-environmental farming – a critical and decision-making oriented application of the contingent valuation method. Maatalouden taloudellisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 92/1999. Helsinki: MTTL. 227 s. ISBN 951-687-052-X.
- Adizes, I. 1988. Corporate lifecycles how and why corporations grow and die and what to do about it. USA: Prentice Hall. 361 s. ISBN 0-13-174400-3.
- Aikio, A. 1990. (toim.) Uusi sivistyssanakirja. 13. uusittu painos (uusitut Rauni Vornanen, R.). Keuruu: Otava. 664 s. ISBN 951-1-11365-8.
- Alkula, T., Pöntinen, S. & Ylöstalo, P. 1994. Sosiaalitutkimuksen kvantitatiiviset menetelmät. Helsinki: WSOY. 318 s. ISBN 951-0-19286-4.
- Alsos, G., Ljunggren, E. & Pettersen, L. 2002. What triggers the start-up of new business activities? An empirical investigation within agriculture. RENT XVI, entrepreneurship and small business conference proceedings Vol. 1. Barcelona, Spain: Universitat Autònoma de Barcelona. 465 - 483.
- Alvarez, S. & Busenitz, L. 2001. The entrepreneurship of resource-based theory. *Journal of Management* 27: 755 - 775.
- Ansoff, I. 1987. Corporate strategy. Revised edition. Basingstoke, UK: Macmillan. 284 s. ISBN 0-14-009112-2.
- Barney, J.B. 2001. Resource-based theories of competitive advantage: A ten-year retrospective on the resource-based view. *Journal of Management* 27: 643 - 650.
- Barney, J. & Arikan, A. 2001. The resource-based view: origins and implications. Teoksessa: Hitt, M., Freeman, R. & Harrison, J. (toim.). 2001. *The Blackwell Handbook of strategic management*. Oxford, UK - Malden, USA: Blackwell Publishers Ltd. s. 124 -188.
- Barrett, C.B., Reardon, P. & Webb, P. 2001. Nonfarm income diversification and household livelihood strategies in rural Africa; concepts, dynamics and policy implications. *Food Policy* 26: 315 - 331.
- Bell, D., Raiffa, H. & Tversky, A. (toim.) 1988. Decision making descriptive, normative and prescriptive interactions. UK: Cambridge University Press. 623 s. ISBN 0-521-36851-0.
- Bell, D., Raiffa, H. & Tversky, A. 1988. Interactions in decision making. Teoksessa: Bell, D., Raiffa, H. & Tversky, A. (toim.) 1988. Decision making descriptive, normative and prescriptive interactions. Cambridge UK: Cambridge University Press. s. 9 - 30

- Bowler, I. 1999. Modelling farm diversification in regions using expert and decision support systems. *Journal of Rural Studies* 15: 297 - 305.
- Bourguignon, F. & Chiappori, P-A. 1994. Collective models of household behavior. Teoksessa: Caillavet, F., Guyomard, H. & Lifran, R. (toim.). 1994. Agricultural household modelling and family economics. *Developments in agricultural economics* 10. UK: Elsevier. s. 205 - 216.
- Bridge, 1998, O'Neill, K. & Cromie, S. 1998. Understanding enterprise, entrepreneurship & small business. UK: MacMillan Press Ltd. 301 s. ISBN 0-333-68348-X.
- Brun, A. & Fuller, A. 1992. Farm family pluriactivity in Western Europe. UK: The Arkleton Trust (Research) Ltd. 76 s.
- Brusco 1990. The genesis of the industrial district. Teoksessa: Pyke, F., Becattini, G. & Sengenberger, W. (toim.). 1990. Industrial districts and inter-firm co-operation in Geneva, Italy: Ilo. s.10 - 19.
- Burrell, G. & Morgan, G. 1993. Sociological paradigms and organisational analysis: elements of the sociology of corporate life. UK: Gower. 432 s. ISBN 0-566-05149-4.
- Buschena, D. 2002. Non-expected utility: what do anomalies mean for risk in agriculture. Teoksessa: Just, R. & Pope, R. (toim.) 2002. A comprehensive assessment of the role of risk in U.S. agriculture 2002. Mass. USA: Kluwer Academic Publisher. s. 23 - 40.
- Carter, S. 1998. Portfolio entrepreneurship in the farm sector: indigenous growth in rural areas? *Entrepreneurship and Regional Development* 10: 17-32.
- Carter, S. 1999. Multiple business ownership in the farm sector: assessing the enterprise and employment contributions of farmers in Cambridgeshire. *Journal of Rural Studies* 15: 417 - 429.
- Carter, S. & Rosa, P. 1998. Indigenous rural firms: farm enterprises in the UK. *International Small Business Journal* 16, no 4: 15 - 27.
- Castle, E., Becker, M. & Nelson, A. 1987. Farm business management. The decision-making process. 3rd edition. London, UK: Collier Macmillan. 413 s. ISBN 0-02-320200-9.
- Chatfield, C. & Collins, A.J. 1989. Introduction to multivariate analysis. London, UK - New York, US: Chapman and Hall. 246 s. ISBN 0-412-16040-4.
- Clemen, R. 1996. Making hard decisions. 2nd edition. USA: Brooks/Cole publishing company. 664 s. ISBN 0-594-26034.
- Coates, T.T. & McDermott, C. 2002. An exploratory analysis of new competencies: a resource based view perspective. *Journal of Operations Management*. 20: 435 - 450.

- Deaton, A. & Muellbauer, J. 1996. Economics and consumer behavior. UK: Cambridge university press. 450 s. ISBN 0-521-29676-5.
- Dess, G. & Lumpkin, G.T. 2001. Emerging issues in strategy process reserach. Teoksessa: Hitt, A., Freeman, E. & Harrison, J. (toim.) 2001. The Blackwell handbook of strategic management. Oxford, UK – Malden, USA: Blackwell Publishers. s. 3 - 34.
- Dewhurst, J. & Burns, P. 1993. Small business management. 3rd edition. Hampshire. UK: MacMillan press. Ltd. 418 s. ISBN 0-333-60659-1.
- Dillon, J. & Hardaker, B. 1993. Farm management reserach for small farmer development. FAO systems management series. Rome, Italy: FAO. 302 s. ISBN 92-5-103305-6.
- Echardt, J. & Shane, S. 2002. Opportunities and entrepreneurship. Journal of Management 19: 1 - 17.
- Eeckhoudt, L & Gollier, C. 1995. Risk evaluation, management and sharing. UK: T.J. Press ltd. 346 s. ISBN 0-7450-1592-1.
- Eikeland, S. 1999. New rural pluriactivity household strategies and rural renewal in Norway. Sosiologia Ruralis 39: 359 - 376.
- Eikeland, S. & Lie, I. 1999. Pluriactivity in rural Norway. Journal of Rural Studies 15: 405 - 415.
- Edquist, C. 1997. Systems of innovation approaches - their emergence and characteristics. Teoksessa: Edquist, C. (toim.) 1997 Systems of innovation. Technologies, institutions and organizations. London, UK: Pinter. s. 1- 35.
- Errington, A. 1986. The delegation of decisions on the farm. Agricultural Systems 19: 299-317.
- Errington, A. 1994. The peri-urban fringe: Europes forgotten rural areas. Journal of Rural Studies 10: 367 - 375.
- Fan, C-P. 2002. Allais paradox in the small. Journal of Economic Behavior and Organization 49: 411 - 421.
- Finkelshtain, I. & Chalfant, J. 1997. Commodity price stabilization in a peasant economy. American Journal of Agricultural Economics 79: 1208 - 1217.
- Finkelshtain, I. & Feinerman, E. 1997. Framing the Allais paradox as a daily farm decision problem: tests and explanations. Agricultural Economics 15: 115 -167.
- Fleisher, B. 1990. Agricultural risk management. London, UK: Lynne Rienner Publishers. 143 s. ISBN 1-55587-169-0

- Forsman, S. 1996. Maaseudun pienyritysten hintastrategiat: esimerkkinä liha-alan yritykset. MTTL:n tiedonantoja 231. Helsinki: MTTL. 94 s. ISBN 952-9538-71-5.
- Forsman, S. 1999. Erileistaminen ja strategiat elintarvikealan maaseutu-yrityksissä. MTTL:n julkaisuja 93. Helsinki: MTTL. 167 s. ISBN 951-687-055-4.
- Galende, J. & de la Fuente, J. 2002. Internal factors determining a firm's innovative behaviour. *Research Policy* 1429: 1- 22.
- Gasson, R., Crow, G. E., Errington, A., Hutson, J., Marsden, T. & Winter, D.M. 1988. The farm as a family business: a review. *Journal of Agricultural Economics* 39: 1 - 41.
- Gasson, R. & Errington, A. 1993. *The farm family business*. Oxon, UK: CAP International. 290. ISBN 0-85198-859-8.
- Grant, R. 1991. *Contemporary Strategy analysis*. Third edition. Oxford, UK – Malden, USA: Blackwell Publishers Ltd. 500 s. ISBN 0-631-20780-5.
- Gravelle, H. & Rees, R. 1992. *Microeconomics*. 2nd edition. UK: Addison Wesley Longman limited. 752 s. ISBN 0-582-02359-6.
- Gschwandtner, A. & Lambsón, E. 2002. The effects on sunk costs on entry and exit: evidence from 36 countries. *Economic Letters* 77: 109 - 115.
- Haines, M. & Davies, R. 1987. *Diversifying the farm business*. UK: BSP Professional Books. 304 s. ISBN 0-632-01822-4.
- Hair, J., Anderson, R., Tatham, R. & Black, W. 1998. *Multivariate data analysis*. 5th edition. USA.: Prentice-Hall International. 730 s. ISBN 0-13-894858-5.
- Hardaker, B., Huirne, R. & Anderson, J. 1998. *Coping with risk in agriculture*. Oxon, UK: CAP international. 274 s. ISBN 0-85199-199-X.
- Hautamäki, L. 2000. *Maaseudun menestyjät. Kunnallisalan kehittämissäätiön tutkimusjulkaisut nro 23*. Vammala: Kunnallisalan kehittämissäätiö. 147 s. ISBN 952-9740-74-3.
- Helsingin yliopisto. 2002. *Maatalous-metsätieteellisen tiedekunnan opinto-opas 2002-2003*. Helsinki: Yliopistopaino. 418 s.
- Hill, B. 2000. *Farm incomes, wealth and agricultural policy*. 3rd ed. Ashgate UK: Aldershot. 375 s. ISBN 0-7546-1132-9.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2002. *Tutki ja kirjoita*. 6. – 8. painos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi. 429 s. ISBN 951-26-4618-8.

- Hsiao, C. 2003. Analysis of panel data. Second edition. Econometric Society monographs no 34. Cambridge, UK: Cambridge University Press. 357 s. ISBN 0-521-52271-4.
- Hämäläinen, R. 1990. Decision aid in the public debate on nuclear power. *European Journal of Operational Research* 48: 66 - 76.
- Iwai, K. 2000. A contribution to the evolutionary theory of innovation, imitation and growth. *Journal of Economic Behaviour and Organisation* 43: 167 - 198.
- Jervell, A. 1999. Changing patterns of family farming and pluriactivity. *Sociologia Ruralis* 39: 100 - 116.
- Justis, R. 1981. *Managing your small business*. New Jersey, USA: Prentice-Hall. 464 s. ISBN 0-13-551010-4.
- Järvenpää, M. (toim), Piippo, T., Tammio, J., Enroth, A. & Peltola, A. 1995. *Elinkeino toiminta maaseudulla. Yritysten sijaintitekijät ja yhteistoiminta. Työtehoseuran julkaisuja 340*. Helsinki: Työtehoseura. 119 s. ISBN 951-788-218-1.
- Kaila, M.-M., Kallio, T., Knaapinen, P. & Veijalainen, S. 1998. *Monialaisten maatilojen ja puutarhayritysten kirjanpitoluoksia vuodelta 1996. MTTL:n selvityksiä 7/98*. 69 s. Helsinki: MTTL. ISBN 951-687-026-0.
- Kangasharju, A. 1999. Growth of the smallest: determinants of small firm growth during strong macroeconomic fluctuations. *Pellervo Economic Research Institute Working Papers 21 (September 1999)*. 20 s.
- Katila, S. 2000. *Moraalijärjestyksen rajaama tila: maanviljelijä-yrittäjäperheiden selviytymisstrategiat*. Helsingin Kauppakorkeakoulu A-sarja (väitöskirjoja) 174. Helsinki: HKKK. 257 s. ISBN 951-791-475-X.
- Kajanus, M. 2001. *Strategy and innovation model for the entrepreneurial forest owner*. Research notes 122 University of Joensuu, Faculty of Forestry. Joensuu: Joensuun yliopisto. 44 s. ISBN 951-708-981-3.
- Keeney, R. 1988. *Value-focused thinking*. Teoksessa: Bell, D., Raiffa, H. & Tversky, A. (toim.) 1988. *Decision making -Descriptive, normative and prescriptive interactions*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, s. 465 - 494.
- Keränen, R., Malinen, P., Keränen, H. & Heiskanen, T. 1993. *Suomen maaseututyypin alueellistaminen*. Ylä-Savon Instituutti. Tutkimusraportti 6:1. 54 s.
- Kimhi, A. 2000. Is part time farming really a step in the way out of agriculture. *American Journal of Agricultural Economics* 82: 38 - 48.

- Kinsella, J., Wilson, de Jong, F. & Renting, H. 2000. Pluriactivity as a livelihood strategy in Irish farm households and its role in rural development. *Sociologia Ruralis* 40: 481 - 496.
- Komppula, R. 2002. Success in rural tourism micro-businesses – financial or life-style objectives. *RENT XVI, entrepreneurship and small business. Conference Proceedings Vol. 1. Barcelona, Spain: Universitat Autònoma de Barcelona.* s. 242 - 264.
- Latukka, A. 1998. Maatalousyrittäjien tulorahoituksen riittävyyden ennustaminen neuroverkkomenetelmällä. Helsingin yliopisto, Taloustieteen laitos, Julkaisuja nro 22, maatalouden liiketaloustiede. Helsinki: Yliopistopaino. 138 s. ISBN 951-45-8419-8.
- Lehtomaa, A. 1995. Yrittäjän menestymismielikuva. Sahayrittäjän näkemyksen ja laskennallisen arvion vastaavuus yrityksen taloudellisesta tilasta. Helsinki School of Economics and Business Administration. A101. Helsinki: HKKK. 363 s. ISBN 951-702-793-1.
- Lehtonen, H., Pietola, K. & Niemi, J. 2002. Maatilojen lukumäärän muutos Suomessa 1995 - 2000 ja arvio vuoteen 2010. MTT Taloustutkimus (MTTL), selvityksiä 5/2002. Helsinki: MTTL. 24 s. ISBN 951-687-133-X.
- Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä. 2002. Ihmisten maaseutu – tahdon maaseutupolitiikka. Maaseutupoliittinen kokonaisuohjelma vuosille 2001 – 2004. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä 8/2000. Helsinki: Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä. 176 s. ISBN 951-734-420-1.
- Maillat, D. 1995. Territorial dynamic, innovative milieus and regional policy. *Entrepreneurship & Regional Development* 7: 157 - 165.
- Malecki, E. 1994. Entrepreneurship in regional and local development. *International Regional Science Review* 16: 119 - 153.
- Marsden, T. 1999. Rural futures: the consumption countryside and its regulation. *Sociologia Ruralis* 39: 501 - 520.
- Markides, C. 1995. Diversification, restructuring and economic performance. *Strategic Management Journal* 16: 101 - 118.
- Markides, C. 1997. To diversify or not to diversify. *Harvard Business Review*. November–December 1997: 93 - 99.
- McNally, S. 2001. Farm diversification in England and Wales – what can we learn from the farm business survey? *Journal of Rural Studies* 17: 247 - 257.
- McNally, S. 2002. Are “other gainful activities” on farms good for the environment? *Journal of Environmental Management* 66: 57 - 65.
- McNamara, K. & Weiss, C. 2001. On- and off-farm diversification. Paper presented at the 2001 AAEC-CACS meeting in Chicago.

- Metcalfe, J. S. 2000. Restless capitalism, experimental economies. Teoksessa: Daring, W. Oakey, R. & Kipling, M. (toim.) 2000. *New Technology-Based Firms at the Turn of the Century*. Amsterdam, Netherlands: Pergamon. s. 4-16.
- Metla. 2002. *Metsätilastollinen vuosikirja 2002*. Vammala: Metsäntutkimuslaitos. 378 s. ISBN 951-40-1861-3.
- Meyer, J. 2002. Expected utility as a paradigm for decision making in agriculture. Teoksessa: Just, R. & Pope, R. (toim.) 2002. *A comprehensive assessment of the role of risk in U.S. agriculture*. Mass. USA: Kluwer Academic Publisher. s. 3-20. ISBN 0-7923-7567-X.
- MMM. 2001. *Maatalouden strategiaprojekti. Johtoryhmän loppuraportti. Työryhmämuistio MMM 2001:16*. Helsinki: MMM. 65 s.
- MTT. 2002. *Maaseudun pienyritysrekisteri. Päivitetty: 26.11.2002. Viitattu 2.12.2002. Saatavissa internetistä: <http://www.mtt.fi/mttl/yritysrekisteri.html>*.
- Musser, W. & Patrick, G. 2002. How much does risk really matter to farmers. Teoksessa: Just, R. & Pope, R. (toim.) 2002. *A comprehensive assessment of the role of risk in U.S. agriculture*. Mass. USA.: Kluwer Academic Publisher. s. 537 - 556. ISBN 0-7923-7567-X.
- Mustonen, S. 1995. *Tilastolliset monimuuttujamenetelmät*. Helsingin yliopisto. Helsinki: Tilastotieteen laitos. 205 s. ISBN 951-96634-1-X.
- Niemi, J., Linjakumpu, H. & Lankoski, J. 1995. *Maatalouden alueellinen rakennekehitys vuoteen 2005. Maatalouden taloudellisen tutkimuslaitoksen tiedonantoja*. Helsinki: MTTL. 184 s. 952-9538-60-X.
- Niittykangas, H. 2003. *Yrittäjä ja yrityksen toimintaympäristö*. Jyväskylän yliopisto, taloustieteiden tiedekunta, julkaisuja 134. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. 294 s. ISBN 951-39-1477-1.
- Nilsson, P.Å. 2002. Staying on farms. An ideological background. *Annals of Tourism Research* 29: 7 - 24.
- Nummenmaa, T., Konttinen, R., Kuusinen, J. & Leskinen, E. 1997. *Tutkimusaineiston analyysi*. Porvoo: WSOY. 397 s. ISBN 951-0-21369-1.
- Okko, P. 2002. *Integraatioympäristön ja kasvutekijöiden muutos Suomen aluekehityksen taustavoimana*. Teoksessa: Sisäasianministeriö. 2002. *Alueiden tulevaisuuden haasteet osaaminen, yhteistyö, hyvinvointi*. Sisäasiainministeriön julkaisu 12/2002. Helsinki: Sisäasiainministeriö. s. 9 - 24.
- Ovaskainen, V. & Kuuluvainen, J. (toim.) 1994. *Yksityismetsänomistuksen rakennemuutos ja metsien käyttö*. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 484. Helsinki: Metla. 122 s. ISBN 951-40-1345-X.

- Paavola, V. 2003. Alueellisten tekijöiden merkitys maaseudun yrityskeskittymien syntymiseen esimerkkinä sikatalouden ja kutoma-alan yrityskeskittymät. MTT:n selvityksiä 45. Helsinki: MTT. 92 s. ISBN 951-729-795-5.
- Pahkinen, E. & Lehtonen, R. 1989. Otanta-asetelmat ja tilastollinen analyysi. Helsinki: Gaudeamus. 286 s. ISBN 951-662-470-7.
- Pasanen, M. 2002. Multiple entrepreneurship among successful SMEs: characterising portfolio and serial entrepreneurship. Cd-rom "Creating welfare and prosperity through entrepreneurship". Kuopion yliopisto.
- Penrose, E. 1995. The theory of the growth of the firm. New York: Oxford University Press. 272 s. ISBN 0-19-828977-4.
- Peltola, A. 2000. Viljelijäperheiden monitoimisuus suomalaisilla maataloilla. MTTL:n julkaisuja 96. Vammala: MTTL. 280 s. ISBN 951-687-074-0.
- Peteraf, M. 1993. The cornerstones of competitive advantage: a resource-based view. Strategic Management Journal 14: 179 - 191.
- Pietikäinen, P. & Hyvönen, S. 1998. Maaseudun pienyritysten strategiat ja menestyminen – yritysten empiirinen luokittelu. Helsingin Yliopisto/Taloustieteen laitoksen selvityksiä nro 1. Helsinki: Yliopistopaino. 92 s. ISBN 951-45-8061-3.
- Porter, M. E. 1998. Clusters and the new economics of competition. Harvard Business Review 1998: 77 - 91.
- Puurunen, J-A. 2001. Majoitus- ja ateriapalveluja tarjoavien päätoimisten maaseutumatkailuyritysten kannattavuus. MTTL:n selvityksiä 2/2001. Helsinki: MTTL. 71 s. ISBN 951-687-090-2.
- Puurunen, M. 1998. Suomen maa- ja puutarhatalouden sopeutuminen EU-jäsenyyden alkuvuosina. Mateus-tutkimusohjelman yhteenvetoraportti. Maatalouden taloudellisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 89. Helsinki: MTTL. 165 s. ISBN 951-687-023-6.
- Pyykkönen, P. 1996. Maatalousyrittäjien kasvuprosessi. Pellervon taloudellinen tutkimuslaitos. Reports and discussion papers 141. Helsinki: PTT. 112 s.
- Ranta, E., Rita, H. & Kouki, J. 1989. Biometria. Tilastotiedettä ekologeille. Toinen, korjattu painos. Helsinki: Yliopistopaino. 569 s. ISBN 951-570-056-6.
- Ranta, E., Rita, H. & Kouki, J. 2002. Biometria. Tilastotiedettä ekologeille. Kahdeksas painos. Helsinki: Yliopistopaino. 569 s. ISBN 951-570-085-X.

- Rantamäki-Lahtinen, L. 1999. Maaseudun pienyrittäjärekisteri. MTTL:n tutkimuksia 235/1999. Helsinki: MTTL. 85 s. ISBN 951-687-046-5.
- Rantamäki-Lahtinen, L. 2000. Maaseudun pienyritysten rakennekehitys. MTTL:n tutkimuksia 245/2000. Helsinki: MTTL. 126 s. ISBN 951-687-085-6.
- Rantamäki-Lahtinen, L. 2002a. Monta rautaa tulella - monialaisten tilojen vertailu muihin maaseutuyrityksiin. MTT:n selvityksiä 14. MTT taloustutkimus. Helsinki: MTT. 40 s. + liitteet. ISBN 951-729-706-8.
- Rantamäki-Lahtinen, L. 2002b. Finnish pluriactive farms –the common but unknown rural enterprises. Teoksessa: Tanvik, H. (toim.) 2002. Rurality, rural policy and politics in a Nordic-Scottish perspective. Working paper 01/02 Esbjerg, Denmark: Danish Centre for Rural research and development. s. 108 - 121
- Rantamäki-Lahtinen, L. 2003. Maaseudun yrittäjyys. Teoksessa: Niemi, J. & Ahls-tedt, J. (toim.). 2003. Suomen maatalous ja maaseutuelinkeinot 2003. MTT Taloustutkimus (MTTL) Julkaisuja 103. Helsinki: MTT. 94 s. s. 14 - 17.
- Robson, G. Gallagher, C. & Daly, M. 1993. Diversification strategy and practice in small firms. International Small Business Journal 11: 37 - 53.
- Roponen, S. 1994. SPSS for windows tutkijan työkaluna. Menetelmäraportteja ja käsikirjoja 1/1994. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus. 114 s. ISBN 952-9671-61-X .
- Rosa, P. & Scott, M. 1999. Entrepreneurial diversification, business cluster formation and growth, Environment and Planning C: Government and Policy 17: 527 – 547.
- Römer-Paakkanen, T. 2002. Family entrepreneurship in a retail chain the grocer's household-enterprise complex. Helsingin yliopisto, Taloustieteen laitos. Julkaisuja nro 33, kuluttajaekonomia. Helsinki: Yliopistopaino. 205 s. ISBN 952-10-0263-8.
- Salo, A. & Pöyhönen, M. 2001. Mat -2.134. Päätöksenteko ja ongelmanratkaisu. Syksy 2002. Teknillinen korkeakoulu. Opetusmonisteet. Espoo: Edita Oyj. 52 s.
- Sadvig, J.C. & Coakley, L. 1998. Best practices in small firm diversification. Business Horizons 41 (3): 33 - 39.
- Schumpeter, J.A. 1943. Capitalism, socialism and democracy. London and New York.
- Schumpeter, J.A. 1947. The creative response in economic history. Journal of Economic History 1947: 149 - 159.

- Slovic, P., Fischhoff, B. & Lichtenstein, S. Response mode, framing, and information processing. Teoksessa: Bell, D., Raiffa, H. & Tversky, A. (toim.) 1988. Decision making descriptive, normative and prescriptive interactions. Cambridge, UK: Cambridge University Press. s. 152 - 166.
- Spilling, O. 1996a Regional variation of new firm formation: the Norwegian case. *Entrepreneurship & Regional Development* 8: 217 - 243.
- Spilling, O. 1996b. The entrepreneurial system; on entrepreneurship in the context of a mega-event. *Journal of Business Research* 36: 91 - 103.
- Spilling, O. 1997. The urban – rural dimension of new firm formation. Teoksessa: Donkels, R. & Miettinen, A. (toim.). 1997. Entrepreneurship and SME research: on its way to the next millennium. Aldershot, UK: Ashgate. s. 127 - 146.
- Sonkkila, S. 1996. Maatilayrittäjien päätöksentekoon vaikuttavat tekijät erilaisissa maatilayrityksissä. *Lisensiaattityö, maatalouden liiketaloustiede*. Helsingin yliopisto. 191 s.
- Sonkkila, S. 2002. Farmers' decision-making on adjustment into EU. Helsingin yliopisto, Taloustieteen laitos. *Julkaisuja* 34, Maatalouden liiketaloustiede. Helsinki: Yliopistopaino. 160 s. ISBN 952-10-0280-8.
- Storey, D. 1994. Understanding small business sector. London UK: Routledge. 355 s. ISBN 0-415-09626-X.
- Sunila, J. 1915. Tutkimuksia Suomen maatalouden kannattavuudesta I, tilivuosi 1912 – 1913. Helsinki: Keisarillisen senaatin kirjapaino. 200 s.
- Suntiola, O. 2003. Monialaisten maatilojen talouden kehitys Uudellamaalla vuosina 1995 – 1999. Uudenmaan työ- ja elinkeinokeskuksen julkaisuja 6. Helsinki: Uudenmaan työ- ja elinkeinokeskus. 60 s. ISBN 952-5359-05-0.
- Toivonen, T. 1999. Empiirinen sosiaalitutkimus. Porvoo: WSOY. 447 s. ISBN 951-0-23499-0.
- Tiainen, S. & Katajamäki, E. 1996. EU:n maatilatypologia Suomessa. MTTL:n tiedonantoja 209/1996. Vammala: MTTL. 81 s. ISBN 952-9538-67-7.
- TIKE. 2001a. Maatalouslaskenta 2000. Muu yritystoiminta maataloilla. Maa- ja metsätalousministeriön tietopalvelukeskus. *Maatalouslaskenta 2000* julkaisusarja, julkaisu 2001:4. Tike. 26 s.
- TIKE. 2002b. Maatilatilastollinen vuosikirja 2001. Maa- ja metsätalousministeriön tietopalvelukeskus. Maa-, metsä- ja kalatalous 2001:61. Helsinki: Tike. 262 s. ISSN 0786-2857.
- Timonen, R. 2002. Yrittävyys, liikkeenjohto ja menestyminen maatilayrityksissä. Helsingin yliopisto, Taloustieteen laitos. *Julkaisuja* 28, Maatalouden liiketaloustiede. Helsinki: Yliopistopaino. 234 s. ISBN 951-45-9504-1.

- Turner, M. & Winter, M. (toim.) 2003. Farm diversification activities: benchmarking study 2002. Final report to Defra. Centre for Rural research, University of Exeter & Rural and Tourism Research Group, University of Plymouth. Exeter: University of Exeter. 238 p. Saatavissa internetistä : <http://statistics.defra.gov.uk/esg/reports/farmdiv/default.htm>.
- Tversky, A. & Kahneman, D. 1988. Rational choice and the framing of decisions. Teoksessa: Bell, D., Raiffa, H. & Tversky, A. (eds.) 1988. Decision making -Descriptive, normative and prescriptive interactions. Cambridge UK: Cambridge University Press. s. 167 - 192.
- United Nations. 2001. Global entrepreneurship monitor. 2001 Executive report. United Nations Association of the United States of America and the business council for the United Nations.
- Uusitalo, E. 1998. Elinvoimaa maaseudulle – miksi, kenelle ja miten? Maaseutupolitiikan perusteet. Helsinki: Otava. 311 s. ISBN 951-1-15776-0.
- Valkonen, T. 1981. Haastattelu- ja kyselyaineiston analyysi sosiaalitytötkimyksessä. 7. painos. Helsinki: Gaudeamus. 156 s. ISBN 951-662-007-8.
- Van de Ven, A. 1993. The Development of an Infrastructure for Entrepreneurship. *Journal of Business Venturing* 8: 211 - 230.
- Van Huylbroeck, G., Campos, E. & Vanslebrouck, I. 2001. A (recursive) multiple objective approach to analyse changes in the utility function of farmers due to policy reforms. *Applied Mathematics and Computation* 122: 283 - 299.
- Varadaragan, P. 1994. Delineating the scope of corporate, business and marketing strategy. *Journal of Business Research* 31: 93 - 105.
- Ventura, F. & Milone, P. 2000. Theory and practice of multi-product farms: farm butcheries in Umbria. *Sociologia Ruralis* 40: 452 - 465.
- Vernimmen, T., Van Huylbroeck, G., Bourgeois, M., Meert, H. & Van Eecke, E. 2002. Diversification as a survival strategy for marginal firms : an explanatory approach. Cd-rom: Exploring diversity in the European Agri-Food system. Zaragoza. Spain: European Association of Agricultural Economists (EAAE).
- Vesala, K. & Peura, J. 2002. Yrittäjäidentiteetti monialaisilla tiloilla. HY/Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus Mikkeli Julkaisuja 78. Saarijärvi: HY/Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus Mikkeli. 95 s. ISBN 952-10-0392-8.
- Vesalainen, J. 1995. The small firm as an adaptive organization - Organisational adaptation versus environmental selection within environmental change. *Acta Wasaensia* no 42. Vaasa: Vaasan yliopisto. 221 s. ISBN 951-683-565-1.

- Vihinen, H. 2002. Tulevaisuus maaseudulla. Teoksessa: Sisäasianministeriö. 2002. Alueiden tulevaisuuden haasteet osaaminen, yhteistyö, hyvinvointi. Sisäasianministeriön julkaisu 12/2002. Helsinki: Sisäasianministeriö. s. 103 - 116.
- Vihtonen, T. & Haverinen, T. 1995. Monialaisen maatilayrityksen tuloslaskenta. MTTL:n tiedonantoja 202. Helsinki: MTTL. 110 s. ISBN 952-9538-57-X.
- Volk, R. 1999. Muuttuva maaseutu. Maaseutupoliittinen selvitysraportti. Julkaisu 9/1999. Helsinki: Maa- ja metsätalousministeriö. 117 s. ISBN 952-465-010-4.
- Volk, R. 2002. Väestön ja työvoiman muutosten vaikutus alueiden kehitykseen. Teoksessa: Sisäasianministeriö. 2002. Alueiden tulevaisuuden haasteet osaaminen, yhteistyö, hyvinvointi. Sisäasianministeriön julkaisu 12/2002. Helsinki: Sisäasianministeriö. 12/2002. s. 67 - 86.
- Väre, M. 2000. Viljelijöiden tulotasovertailu. MTTL:n tutkimuksia 242/2000. Helsinki: MTTL. 167 s. ISBN 951-687-079-1.
- Väre, M. 2003. Viljelijöiden tulokehitys jäänyt jälkeen muista väestöryhmistä Teoksessa: Niemi, J. & Ahlstedt, J. (toim.) 2003 Suomen maatalous ja maaseutuelinkeinot 2003. MTT Taloustutkimus (MTTL) julkaisuja 103. Helsinki: MTT. s. 76- 77.
- Wade, M. & Gravill, J. 2002. Diversification and performance of Japanese IT subsidiaries: a resource-based view (Article in press 12.12.2002). Information and management 40: 1 - 12.
- Weber, M. & Borchering, K. 1993. Behavioral influences on weight judgments in multiattribute decision making. European Journal of Operational Research 67: 1 - 12.
- Wernerfelt, B. 1984. A resource-based view of the firm. Strategic Management Journal 5: 171 -180.
- Westhead, P. & Wright, M. 1998. Novice, portfolio, and serial founders: are they different? Journal of Business Venturing 13: 173 - 204.
- Wiklund, J. 1998. Small firm growth and performance; entrepreneurship and beyond. Jönköping International business school dissertation series 003. Jönköping, Sweden: Jönköping International Business School. 361 s. ISBN 91-89164-02-4.
- Wright, M., Robbie, K. & Ennew, C. 1997. Venture capitalists and serial entrepreneurs. Journal of Business Venturing 12: 227 - 249.

- Ylätaalo, M., Ryhänen, M., Sipiläinen, T. & Turkki, A. 1998. Johtopäätökset. Teoksessa: Ryhänen, M., Sipiläinen, T. & Ylätaalo, M. (toim.) 1998. Maatilojen tuotanto ja talous Vieremän kunnassa vuosina 1985 - 2000. Helsingin yliopisto, Taloustieteen laitos. Julkaisuja nro 21, Maatalouden liiketaloustiede. Helsinki: Yliopistopaino. s. 167 - 173.
- Zeelenberg, M. & van Dijk, E. 1997. A reverse sunk cost effect in risky decision making: sometimes we have too much invested to gamble. *Journal of Economic Psychology* 18: 677 - 691.

Tämä kysely on lähetetty useiden eri toimialojen yrittäjille (teollisuus, kauppa, palvelu, maatalous).

Kysymyksiin voi vastata ympyröimällä sopivan vaihtoehdon.

Mikäli katsotte, ettei kysely koske Teitä, vastatkaa kuitenkin seuraavaan kysymykseen ja palauttakaa lomake oheisessa vastauskuoressa. Kaikki arvonta- ja kyselylomakkeen palauttaneet osallistuvat arvontaan.

En täytä lomaketta koska: 1. En ole koskaan harjoittanut yritystoimintaa
2. Olen lopettanut kaiken yritystoiminnan harjoittamisen vuonna _____

TAUSTATIEDOT

---

1. Syntymävuosi 19 _____
2. Sukupuoli 1. nainen 2. mies
3. Siviilisääty 1. naimaton
2. naimisissa tai avoliitossa
3. eronnut tai asumuserossa
4. leski
4. Kuinka monta alle 18-vuotiasta lasta talouteenne kuuluu? _____
5. Mikä on Teidän peruskoulutuksenne?
  1. kansakoulu / peruskoulu
  2. keskikoulu
  3. ylioppilas
6. Mikä on Teidän ammatillinen koulutuksenne? Miltä alalta?
(voitte ympyröidä useamman vaihtoehdon)
  1. ei ole / käytännön kokemus
  2. kursseja : _____
  3. ammattikoulu tai oppisopimus : _____
  4. opistotason koulutus : _____
  5. yliopisto tai korkeakoulu : _____
7. Liittyykö ammatillinen koulutuksenne nykyiseen yritystoimintaanne?
  1. ei
  2. kyllä, mikä koulutus: _____
8. Kuinka kauan olette toiminut yrittäjänä? _____ vuotta
9. Oletteko ollut koskaan päätoimisesti palkkatyössä vieraalla? Jos olette, niin kuinka kauan?
  1. en koskaan
  2. kyllä, yhteensä _____ vuotta
10. Käykö puolisonne tällä hetkellä vieraalla palkkatyössä?
  1. ei
  2. kyllä, osa-aikaisesti / kausiluontoisesti
  3. kyllä, päätoimisesti
11. Toimiiko puolisonne yrittäjänä? 1. ei 2. kyllä

Liite 1 (2/14).

12. Ovatko vanhempanne toimineet yrittäjinä? Vastatkaa erikseen molempien kohdalta.

isänne	äitinne	
1.	1.	ei ole / ei tietoa
2.	2.	yrittäjänä samalla alalla kuin itse toimitte
3.	3.	muun alan yrittäjänä, minkä: _____

13. Oletteko asunut kaupungissa? 1. en koskaan
2. kyllä, yhteensä noin _____ vuotta

14. Oletteko MTK:n jäsen? 1. en 2. kyllä

15. Oletteko Suomen Yrittäjät ry:n tai jonkin sen alajärjestön jäsen? 1. en 2. kyllä

16. Oletteko jonkin muun yrittäjäjärjestön jäsen? 1. en 2. kyllä, minkä: _____

17. Kuinka usein osallistutte yrittäjille järjestettyihin tilaisuuksiin (esim. messut, seminaarit, koulutustilaisuudet)?

1. en koskaan tai harvemmin kuin kerran vuodessa
2. 1-2 kertaa vuodessa
3. useita kertoja vuodessa
4. vähintään kerran kuukaudessa

18. Kuinka usein luette alanne yrittäjille suunnattuja lehtiä?

1. en koskaan
2. satunnaisesti
3. vähintään kerran kuukaudessa
4. kerran viikossa tai useammin

19. Luetteko alanne yrittäjille suunnattua kirjallisuutta?

1. kyllä
2. en

20. Kuinka monen eri ihmisen kanssa keskustellette viikoittain yritystoimintaanne liittyvistä asioista?

1. en yhdenkään
2. yhden ihmisen
3. 2-3 ihmisen
4. 4-10 ihmisen
5. yli 10 ihmisen

21. Onko Teillä sellaista henkilöä, jonka kanssa voitte luottamuksellisesti ja avoimesti keskustella kaikista mahdollisista yritystoimintaan liittyvistä asioista ?

1. kyllä
2. ei

22. Onko Teillä mielikuva jostain tietyistä henkilöstä, jonka koette itsellenne yrittäjän malliksi ?

1. kyllä
2. ei

23. Miten oma työnnne jakautuu ajallisesti ? Arvioikaa prosenttiosuudet.

Tuotanto	_____	%
Myynti, markkinointi ja muu asiakastyö	_____	%
Johtamistyö (oman ja toisten tekemän työn seuranta, valvonta, organisointi, suunnittelu)	_____	%
Hallinto (kirjanpito ym. paperityöt)	_____	%
Muu, mikä: _____	_____	%
	yht.	100 %

Liite 1 (3/14).

KUKA OLET ? MITEN MÄÄRITTELET ITSESI ?

---

24. Miten osuvia omalla kohdallanne tällä hetkellä ovat seuraavat ajatukset:

	ei lainkaan osuva	ei kovin osuva	en osaa sanoa	jossain määrin osuva	erittäin osuva
"Olen yrittäjä"	1	2	3	4	5
"Olen ammatinharjoittaja"	1	2	3	4	5
"Olen tuottaja"	1	2	3	4	5
"Olen palkkatyöntekijä"	1	2	3	4	5
"Olen yritysjohtaja"	1	2	3	4	5
"Olen tulonsaaja"	1	2	3	4	5

Kuvaisitteko itseänne mieluummin jollain muulla nimikkeellä, millä ? _____

25. Mikä oli tilanne silloin, kun aloititte työuraanne ? Miltä seuraavat ajatukset tuntuivat silloin ?

	ei tuntunut lainkaan haluttavalta	ei tuntunut kovin haluttavalta	en osaa sanoa	tuntui jossain määrin haluttavalta	tuntui erittäin haluttavalta
"Minusta tulee yrittäjä"	1	2	3	4	5
"Minusta tulee ammatinharjoittaja"	1	2	3	4	5
"Minusta tulee tuottaja"	1	2	3	4	5
"Minusta tulee palkkatyöntekijä"	1	2	3	4	5
"Minusta tulee yritysjohtaja"	1	2	3	4	5
"Minusta tulee tulonsaaja"	1	2	3	4	5

26. Miltä tuntuisi tulevaisuudessa ajatella:

	ei lainkaan toivottavalta	ei kovin toivottavalta	en osaa sanoa	jossain määrin toivottavalta	erittäin toivottavalta
"Olen yrittäjä"	1	2	3	4	5
"Olen ammatinharjoittaja"	1	2	3	4	5
"Olen tuottaja"	1	2	3	4	5
"Olen palkkatyöntekijä"	1	2	3	4	5
"Olen yritysjohtaja"	1	2	3	4	5
"Olen tulonsaaja"	1	2	3	4	5

Liite 1 (4/14).

YRITYSTOIMINTA (POIS LUKIEN MAA- METSÄ JA PUUTARHATALOUS)

Mikäli harjoitatte yritystoimintaa ja maatilataloutta, olkaa hyvä ja vastatkaa tähän lomakkeeseen harjoittamanne muun yritystoiminnan kannalta. Maataloutta koskevia kysymyksiä on osassa B.

27. Mikä on yritystoimintanne tämänhetkinen päätoimiala: _____
28. Mikä oli yrityksenne päätoimiala, kun se siirtyi omistukseenne? _____
29. Montako merkittävää toimialaa yrityksessänne on maa- ja metsätalouden lisäksi? _____ kpl
30. Oletteko harjoittanut nykyisen yritystoimintanne ohella tai ennen sitä muun toimialan yritystoimintaa?
1. kyllä; toimiala: _____ 2. en
31. Miten yritys on siirtynyt hallintaanne? 1. itse perustettu
2. jatkettu perheyrittäjien toimintaa
3. ostettu ulkopuoliselta
32. Minä vuonna yritys on perustettu: _____ Milloin se on siirtynyt hallintaanne: _____
33. Miten seuraavat väittämät kuvaavat niitä syitä, miksi aloititte yritystoimintanne?

	täysin eri mieltä	jonkin verran eri mieltä	ei samaa eikä eri mieltä	Jonkin verran samaa mieltä	täysin samaa mieltä
Hyvän liikeidean keksiminen	1	2	3	4	5
Halu toimia itsenäisenä yrittäjänä	1	2	3	4	5
Mahdollisuus ostaa olemassa oleva yritys	1	2	3	4	5
Olemassa olevan osaamisen hyödyntäminen	1	2	3	4	5
Mahdollisuus hyödyntää käytettävissä olevia raaka-aineita tai koneita	1	2	3	4	5
Lisätulojen tarve	1	2	3	4	5
Muista tulonlähteistä saatavien tulojen väheneminen	1	2	3	4	5
Tulojen tasaaminen	1	2	3	4	5
Työhuippujen tasaaminen	1	2	3	4	5
Olemassa olevat markkinat/kysyntä	1	2	3	4	5
Työttömyys tai työttömyyden uhka	1	2	3	4	5

34. Millainen on työvoiman riittävyys yrityksessänne tällä hetkellä?

1. yritys kärsii työvoimapulasta
2. toisinaan on puutetta työvoimasta
3. puutetta ammattitaitoisesta työvoimasta
4. yrityksellä on riittävästi ammattitaitoista työvoimaa

35. Kuinka monta henkilöä yritystoimintanne työllisti vuonna 2000 (arvio):

	Päätoimisesti	Osa-aikaisesti	Kausiluonteisesti	Henkilötyökuukaudet vuonna 2000 yhteensä
Yrittäjä/yrittäjät	_____	_____	_____	_____ kk
Puoliso	_____	_____	_____	_____ kk
Muut perheenjäsenet	_____	_____	_____	_____ kk
Ulkopuoliset työntekijät	_____	_____	_____	_____ kk

Liite 1 (5/14).

36. Arvioikaa kuinka monta henkilötyövuotta (yrittäjä + muut) yritystoimintanne työllisti ja tulee työllistämään tulevaisuudessa?

henkilötyövuosia	1997	1999	2001 arvio	2003 arvio
1. alle 1	1	1	1	1
2. 1 – 2	2	2	2	2
3. yli 2– 5	3	3	3	3
4. yli 5 – 10	4	4	4	4
5. yli 10 – 15	5	5	5	5
6. yli 15 – 20	6	6	6	6
7. yli 20	7	7	7	7

37. Arvioikaa kuinka suuri osuus (%) perheenne nettotuloista muodostuu seuraavista tulonlähteistä?

Vuonna	1997	1999	2001 arvio	2003 arvio
Pääasiallinen yritystoiminta (jonka kannalta vastaatte kyselyyn)	_____ %	_____ %	_____ %	_____ %
Maa – ja metsätalous	_____ %	_____ %	_____ %	_____ %
Perheen muu yritystoiminta	_____ %	_____ %	_____ %	_____ %
Ulkopuolinen työssäkäynti	_____ %	_____ %	_____ %	_____ %
Muut tulot (esim. eläke, pääoma)	_____ %	_____ %	_____ %	_____ %
Yhteensä	100 %	100 %	100 %	100 %

38. Kuinka suuri yritystoimintanne kokonaisliikevaihto oli ja kuinka arvioitte sen kehittyvän?

kokonaisliikevaihto = myyntitulot + tuet

	1997	1999	2001 arvio	2003 arvio
1. alle 50 000 mk	1	1	1	1
2. 50 000 – 99 000 mk	2	2	2	2
3. 100 000 – 249 0000 mk	3	3	3	3
4. 250 000 – 499 000 mk	4	4	4	4
5. 500 000 – 999 000 mk	5	5	5	5
6. yli 1 milj. – 5 milj.	6	6	6	6
7. yli 5 milj. – 10 milj. mk	7	7	7	7
8. yli 10 milj. mk	8	8	8	8

39. Miten yrityksenne tuotantokustannukset (esim. aineet- ja tarvikkeet, palkatun henkilökunnan työvoimakustannukset yms.) tuotettua yksikköä kohti ovat muuttuneet viimeisen kolmen vuoden aikana?

1. laskeneet huomattavasti
2. laskeneet hieman
3. säilyneet samoina
4. kasvaneet hieman
5. kasvaneet huomattavasti

40. Miten arvioitte tuotantokustannusten tuotettua yksikköä kohti muuttuvan seuraavan kolmen vuoden aikana?

1. tulevat laskemaan huomattavasti
2. laskevat hieman
3. säilyvät samoina
4. kasvavat hieman
5. kasvavat huomattavasti

Liite 1 (6/14).

41. Millainen oli yrityksenne verotuksen mukainen nettotulos (eli ”mitä jää viivan alle”) ja miten arvioitte sen kehittyvän lähivuosina?

nettotulos	1997	1999	2001 arvio	2003 arvio
1. minua tyydyttävässä määrin positiivinen	1	1	1	1
2. positiivinen, mutta en ole siihen tyytyväinen	2	2	2	2
3. +/- 0	3	3	3	3
4. lievästi tappiollinen	4	4	4	4
5. huomattavan tappiollinen	5	5	5	5

42. Millaiseksi arvioitte yrityksenne tämän hetkisen kannattavuuden suhteessa muihin saman alan yrityksiin?

1. yrityksemme on keskimääräistä kannattavampi
2. yrityksemme kannattavuus on keskimääräistä tasoa
3. yrityksemme kannattavuus on keskimääräistä heikompi
4. en osaa sanoa

43. Miten yrityksenne kannattavuus on kehittynyt vuosina 1997 - 2000?

1. parantunut merkittävästi
2. parantunut jonkin verran
3. säilynyt suurin piirtein samalla tasolla
4. heikentynyt jonkin verran
5. heikentynyt merkittävästi

44. Miten arvioitte yrityksenne kannattavuuden kehittyvän vuosien 2001 - 2003 aikana?

1. paranee merkittävästi
2. paranee jonkin verran
3. säilyy suurin piirtein samalla tasolla
4. heikkenee jonkin verran
5. heikkenee merkittävästi

45. Arvioikaa kuinka suuri yrityksenne velkapääoma on suhteessa yrityksen liikevaihtoon?

Lainojen osuus liikevaihdosta	1997	1999	2001 arvio	2003 arvio
1. alle kolmannes	1	1	1	1
2. alle kaksi kolmasosaa	2	2	2	2
3. noin liikevaihdon verran	3	3	3	3
4. 1,5 kertainen	4	4	4	4
5. noin kaksikertainen	5	5	5	5
6. yli kaksinkertainen	6	6	6	6

46. Onko hallussanne varallisuutta (esim. metsä tai osakkeet), jota voitte tarvittaessa käyttää yritystoimintanne rahoittamiseen tai lainojen vakuudeksi?

1. merkittävästi
2. jonkin verran
3. ei

47. Paljonko rahaa olette käyttäneet yritystoiminnan investointeihin?

mk/vuosi	1997	1999	2001 arvio	2003 arvio
1. alle 50 000 mk	1	1	1	1
2. 50 000 – 149 000 mk	2	2	2	2
3. 150 000 – 499 000 mk	3	3	3	3
4. 500 000 – 999 000 mk	4	4	4	4
5. 1 milj. tai yli	5	5	5	5

Liite 1 (7/14).

48. Mihin olette investoinut kolmen viimeisen vuoden aikana? Voitte ympyröidä useamman vaihtoehdon.

1. kiinteistöjen perusparannukseen
2. uusiin tuotantokiinteistöihin
3. uusiin koneisiin ja laitteisiin
4. muuhun, mihin: _____

49. Oletteko laajentanut yritystänne seuraavilla keinoilla? Voitte ympyröidä useamman vaihtoehdon.

1. ostanut saman alan yrityksen
2. ostanut eri toimialalla toimivan yrityksen
3. perustanut muuta yritystoimintaa sisältävän ”haaran” yritykseenne.
4. ei mitään yllämainitusta

50. Kuinka aiotte kehittää yritystänne vuosina 2001 – 2003? Ympyröikää kaikki sopivat vaihtoehdot.

1. lisäämme tuotantomääriä
2. otamme käyttöön uusia tuotantomenetelmiä
3. kehitämme nykyisiä tuotteita ja palveluita
4. kehitämme uusia tuotteita tai palveluita
5. erikoistumme tiettyihin tuotteisiin tai palveluihin
6. etsimme uusia asiakkaita
7. laajennamme yritystämme yritysostolla
8. karsimme yrityksemme toimialoja
9. lisäämme toimialoja
10. jatkamme nykyisellään (= ei muutosta nykytilanteeseen)

51. Montako päätuotetta tai palvelua yrityksenne tarjoaa tällä hetkellä? _____ kpl

52. Onko yrityksenne nykyisillä tuotteilla/ palveluilla yhteyttä toisiinsa? 1. kyllä 2. ei

53. Miten asennoidutte seuraaviin väittämiin oman yrityksenne näkökulmasta?

Monialaistaminen useaan toimialaan...	täysin eri mieltä	jonkin verran eri mieltä	ei samaa eikä eri mieltä	jonkin verran samaa mieltä	täysin samaa mieltä
... lisää yrityksen kustannustehokkuutta	1	2	3	4	5
... vähentää yritystoiminnan riskejä	1	2	3	4	5
... helpottaa yrityksen kasvua	1	2	3	4	5
... lisää yrittäjän tuloja	1	2	3	4	5
... vähentää yrittäjän tulonvaihtelua	1	2	3	4	5

54. Entä miten asennoidutte seuraaviin väittämiin oman yrityksenne näkökulmasta?

Erikoistuminen yhteen toimialaan...	täysin eri mieltä	jonkin verran eri mieltä	ei samaa eikä eri mieltä	jonkin verran samaa mieltä	täysin samaa mieltä
... lisää yrityksen kustannustehokkuutta	1	2	3	4	5
... vähentää yritystoiminnan riskejä	1	2	3	4	5
... helpottaa yrityksen kasvua	1	2	3	4	5
... lisää yrittäjän tuloja	1	2	3	4	5
... vähentää yrittäjän tulonvaihtelua	1	2	3	4	5

Liite 1 (8/14).

55. Tekisittekö seuraavia päätöksiä, jos teillä olisi kohtalaiset rahoitusmahdollisuudet toteuttaa päätös?

1. ostaisin eri toimialalla toimivan yrityksen
2. ostaisin samalla toimialalla toimivan yrityksen
3. perustaisin eri toimialalla toimivan ”haaran” yritykseeni
4. perustaisin eri toimialalla toimivan yrityksen

56. Suunnitteletteko seuraavan viiden vuoden aikana toteutettavaksi?

1. yritystoiminnan lopettamista
2. eläkkeelle siirtymistä
3. yrityksen myyntiä
4. em. asiat eivät ole ajankohtaisia

KÄSITYKSET OMASTA YRITTÄJYYDESTÄ

57. Tapoja yrittää on niin monta kuin on yrittäjiäkin. Miten seuraavat väitteet luonnehtivat Teitä itseänne yrittäjänä ?

	täysin eri mieltä	osittain eri mieltä	ei samaa eikä eri mieltä	osittain samaa mieltä	täysin samaa mieltä
Pyrin yritystoiminnassani jatkuvaan uudistumiseen	1	2	3	4	5
Olen muita tuntemiani yrittäjiä varovaisempi riskinottaja	1	2	3	4	5
Suuretkaan vastoinkäymiset eivät saa minua luopumaan yrittäjyydestä	1	2	3	4	5
Menestymiseni yrittäjänä riippuu yhteiskunnallisista ja poliittisista voimista	1	2	3	4	5
Liikevaihdon kasvattaminen on minulle itsestään selvä tavoite	1	2	3	4	5
Olen keskimääräistä pätevämpi yrittäjänä	1	2	3	4	5
Olen muita yrittäjiä haluttomampi laajentamaan yritystoimintaani	1	2	3	4	5
Tulen menestymään yrittäjänä	1	2	3	4	5
Pystyn vaikuttamaan tuotteita koskevien päätösten ja tuotannon kautta oman yritystoimintani menestymiseen	1	2	3	4	5
Menestymiseni yrittäjänä riippuu onnesta tai sattumasta	1	2	3	4	5
En kaihda riskejä	1	2	3	4	5
Omat mahdollisuuteni vaikuttaa yritystoimintani menestyksellisyyteen ovat käytännössä varsin vähäiset	1	2	3	4	5
Menestymiseni yrittäjänä riippuu minusta itsestäni	1	2	3	4	5
En ole luonteeltani yrittäjätyyppi	1	2	3	4	5
Nautin uusien tuote- ja markkinaideoiden kehittelystä	1	2	3	4	5
En haluaisi palkata yritykseeni ulkopuolista työvoimaa	1	2	3	4	5
Otan riskejä ainoastaan pakon edessä	1	2	3	4	5
Pystyn vaikuttamaan markkinoinnin ja asiakassuhteiden kautta oman yritystoimintani menestymiseen	1	2	3	4	5

Liite 1 (9/14).

	täysin eri mieltä	osittain eri mieltä	ei samaa eikä eri mieltä	osittain samaa mieltä	täysin samaa mieltä
Menestymiseni yrittäjänä riippuu Jumalasta tai muusta yliluonnollisesta voimasta	1	2	3	4	5
Tarvittaessa teen suuriakin muutoksia yritystoiminnassani	1	2	3	4	5
Uskon jatkossa pärjääväni keskimääräistä yrittäjää paremmin	1	2	3	4	5
Taitoni riittävät hyvin yrittäjänä toimimiseen	1	2	3	4	5
Menestymiseni yrittäjänä riippuu minun ja toisten ihmisten välisistä suhteista tai vuorovaikutuksesta	1	2	3	4	5
En usko menestykseen ilman riskinottoa	1	2	3	4	5
Sovin ominaisuuksiltani hyvin yrittäjäksi	1	2	3	4	5
Menestymiseni yrittäjänä riippuu markkinoista ja markkinavoimien liikkeistä	1	2	3	4	5
Pyrin kasvattamaan yritystoimintaani	1	2	3	4	5
Menestymiseni yrittäjänä on epävarmaa	1	2	3	4	5
Pysyttelen mielelläni tutuissa toimintatavoissa	1	2	3	4	5
Pystyn itse hyvin pitkälle vaikuttamaan siihen, miten yritykseni menestyy.	1	2	3	4	5

OMAN YRITTÄJYYDEN JOHTOTÄHDET

58. Seuraavassa on lueteltu joukko arvoja tai periaatteita, joita yrittäjä voi pyrkiä toteuttamaan. Miten tärkeitä seuraavat periaatteet ovat omassa yritystoiminnassanne?

	en osaa sanoa	ei juurikaan merkitystä yritystoiminnassani	jonkin verran merkitystä yritystoiminnassani	paljon merkitystä yritystoiminnassani	erittäin paljon merkitystä yritystoiminnassani
Oma taloudellinen riippumattomuus	1	2	3	4	5
Itsemääräminen omassa työssä	1	2	3	4	5
Maaseudun säilyminen elinvoimaisena	1	2	3	4	5
Suvun perinteiden jatkuminen	1	2	3	4	5
Vanhempien työn jatkuminen	1	2	3	4	5
Voiton maksimointi	1	2	3	4	5
Luonnon kunnioittaminen	1	2	3	4	5
Kaikkien työtä tekevien tasa-arvo	1	2	3	4	5
Suomalaisten tarpeista huolehtiminen	1	2	3	4	5
Parempaan elintason ansaitseminen itselle ja perheelle	1	2	3	4	5
Toiminnan taloudellinen kannattavuus	1	2	3	4	5
Kansakunnan yhteinen etu	1	2	3	4	5
Yrityksen työntekijöiden hyvinvointi	1	2	3	4	5

Liite 1 (10/14).

YRITYKSEN ULKOPUOLISET SIDOSSUHTEET

59. Seuraavat kysymykset koskevat yrityksenne asiakkaita. Asiakkailta tarkoitamme tässä niitä osapuolia, joilta Teidän yrityksenne saa maksun tuotteistanne. Esimerkiksi tuotteen loppukäyttäjä on asiakkaanne vain, jos saatte maksun nimenomaan häneltä. Muussa tapauksessa asiakas on se osapuoli, joka ostaa tuotteen Teiltä myydäkseen sen loppukäyttäjälle.

Miten asiakaskuntanne rakentuu? Arvioikaan prosenttiosuudet.

1. tuotteidenne loppukäyttäjistä	_____	%
2. tuotteidenne jatkojalostajista	_____	%
3. tuotteidenne jälleenmyyjistä	_____	%
4. muista, mistä: _____	_____	%
	yht.	100 %

60. Jos asiakkaissanne on myös loppukäyttäjiä, niin vastatkaa seuraaviin (60A-60D), muuten siirtykää kysymykseen 61.

60A. Koostuvatko loppukäyttäjäasiakkaanne:

1. yhdestä pääasiakkaasta
2. kahdesta tai kolmesta pääasiakkaasta
3. 4-9 asiakkaasta
4. 10-50 asiakkaasta
5. yli 50 asiakkaasta

60B. Ovatko nämä asiakkaanne pääasiassa (voitte ympäröidä useamman vaihtoehdon)

1. yksityishenkilöitä
2. yrityksiä
3. muita, mitä: _____

60C. Miten laajalta alueelta nämä asiakkaat ovat? Arvioikaan prosenttiosuus asiakkaiden määrästä.

1. omasta tai lähikunnista	_____	%
2. muualta kotimaasta	_____	%
3. ulkomailta	_____	%
	yht.	100 %

60D. Vastatkaa vielä seuraaviin loppukäyttäjäasiakkaiden kannalta:

	hyvin paljon	paljon	jonkin verran	vähän	ei lainkaan
Kohdistattekko asiakkaisiinne aktiivista markkinointia (mainontaa, tarjousten tekemistä ym.)?	1	2	3	4	5
Keskusteletteko tai neuvotteletteko asiakkaidenne kanssa?	1	2	3	4	5
Onko asiakaskunnassanne vaihtuvuutta?	1	2	3	4	5

61. Jos asiakkaissanne on myös jatkojalostajia, niin vastatkaa seuraaviin (61A-61D), muuten siirtykää kysymykseen 62.

61A. Koostuvatko jatkojalostaja-asiakkaanne:

1. yhdestä pääasiakkaasta
2. kahdesta tai kolmesta pääasiakkaasta
3. 4-9 asiakkaasta
4. 10-50 asiakkaasta
5. yli 50 asiakkaasta

61B. Ovatko nämä asiakkaanne pääasiassa (voitte ympäröidä useamman vaihtoehdon)

1. yksityishenkilöitä
2. yrityksiä
3. muita, mitä: _____

Liite 1 (11/14).

61C. Miten laajalta nämä asiakkaanne ovat? Arvioikaa prosenttiosuus asiakkaiden määrästä.

1. omasta tai lähikunnista	_____ %
2. muualta kotimaasta	_____ %
3. ulkomailta	_____ %
yht.	100 %

61D. Vastatkaa vielä seuraaviin jatkojalostaja-asiakkaiden kannalta:

	hyvin paljon	paljon	jonkin verran	vähän	ei lainkaan
Kohdistattekko asiakkaisiin aktiivista markkinointia (mainontaa, tarjousten tekemistä ym.)?	1	2	3	4	5
Keskusteletteko tai neuvotteletteko asiakkaidenne kanssa?	1	2	3	4	5
Onko asiakaskunnassanne vaihtuvuutta?	1	2	3	4	5

62. Jos asiakkaissanne on myös tuotteidenne jälleenmyyjä, niin vastatkaa seuraaviin (62A-62D), muuten siirtykää kysymykseen 63.

62A. Koostuvatko jälleenmyyjät:

1. yhdestä pääasiakkaasta
2. kahdesta tai kolmesta pääasiakkaasta
3. 4-9 asiakkaasta
4. 10-50 asiakkaasta
5. yli 50 asiakkaasta

62B. Ovatko nämä asiakkaanne pääasiassa (voitte ympäröidä useamman vaihtoehdon)

1. yksityishenkilöitä   2. yrityksiä   3. muita, mitä: _____

62C. Miten laajalta alueelta nämä asiakkaanne ovat? Arvioikaa prosenttiosuus asiakkaiden määrästä.

1. omasta tai lähikunnista	_____ %
2. muualta kotimaasta	_____ %
3. ulkomailta	_____ %
yht.	100 %

62D. Vastatkaa vielä seuraaviin jälleenmyyjien kannalta:

	hyvin paljon	paljon	jonkin verran	vähän	ei lainkaan
Kohdistattekko asiakkaisiin aktiivista markkinointia (mainontaa, tarjousten tekemistä ym.)?	1	2	3	4	5
Keskusteletteko tai neuvotteletteko asiakkaidenne kanssa?	1	2	3	4	5
Onko asiakaskunnassanne vaihtuvuutta?	1	2	3	4	5

63. Onko uusien asiakassuhteiden synnyttäminen yleensä ottaen

1. hyvin helppoa
2. helppoa
3. vaikeaa
4. hyvin vaikeaa

64. Onko nykyisten asiakassuhteiden säilyttäminen yleensä ottaen

1. hyvin helppoa
2. helppoa
3. vaikeaa
4. hyvin vaikeaa

Liite 1 (12/14).

65. Minkälaisena näette yrityksenne kilpailijatilanteen tällä hetkellä?

1. erittäin paljon kilpailua
2. paljon kilpailua
3. jonkin verran kilpailua
4. vähän kilpailua
5. ei lainkaan kilpailua

66. Miten kilpailu ilmenee ?

Hintakilpailuna ?

1. ei lainkaan
2. jossain määrin
3. paljon
4. erittäin paljon

Tuotteen laadulla kilpailemisena ?

1. ei lainkaan
2. jossain määrin
3. paljon
4. erittäin paljon

Laajentumiskilpailuna ?

1. ei lainkaan
2. jossain määrin
3. paljon
4. erittäin paljon

67. Miten kykenette tai kykenisitte vastaamaan kilpailuun ?

Hintakilpailuun ?

1. en lainkaan
2. jossain määrin
3. hyvin
4. erittäin hyvin

Laatukilpailuun ?

1. en lainkaan
2. jossain määrin
3. hyvin
4. erittäin hyvin

Laajentumiskilpailuun ?

1. en lainkaan
2. jossain määrin
3. hyvin
4. erittäin hyvin

68. Onko Teillä yhteistyötä kilpailijoidenne kanssa ? Voitte ympyröidä useamman vaihtoehdon.

1. ei ole
2. kyllä, markkinoinnissa
3. kyllä, tuotannossa
4. kyllä, missä: _____

69. Keskusteletteko tai neuvotteletteko kilpailijoidenne kanssa ?

1. en koskaan
2. satunnaisesti
3. vähintään kerran kuukaudessa
4. kerran viikossa tai useammin

70. Onko Teillä sellaisia yhteistyökumppaneita, jotka ovat oman yritystoimintanne ja sen menestymisen kannalta avainasemassa ? (esim. tilitoimisto, konsulttiyritys, tavarantoimittaja, rahoittaja, toinen yritys, jonka kanssa hoidetaan yhdessä markkinointia ym.) ?

1. ei ole
2. kyllä, lukumäärä: _____

71. Onko yrityksenne saanut kolmen viimeisen vuoden aikana tukea julkisista varoista ? (esim. investointi-, vienti- tai tuotantotukea) ?

1. kyllä, merkittävässä määrin
2. kyllä, jonkin verran
3. en ole saanut
4. en ole hakenut mitään tukea

Lopuksi voitte vielä kirjoittaa mielipiteitänne tähän kyselyyn liittyvistä asioista. (Halutessanne voitte kirjata mielipiteitänne myös erilliselle paperille ja palauttaa sen samassa kuoressa tämän kyselylomakkeen kanssa.)

PALJON KIITOKSIA VASTAUKSISTANNE !

MAA-, METSÄ - JA PUUTARHALOUS

Ohje: täyttäkää tämä lomake vain, mikäli harjoitatte maatilataloutta ja muuta yritystoimintaa.

Tilan peltoala on _____ ha , joista pois on vuokrattu _____ ha

1. Minä vuonna maatilanne on siirtynyt hallintaanne? _____
2. Mikä oli tilanne tuotantosuunta, kun se siirtyi Teille? _____
3. Mikä on tilanne nykyinen tuotantosuunta? _____
4. Arvioikaa kuinka monta henkilötyövuotta maa - puutarhatalous työllisti ja tulee työllistämään tulevaisuudessa?

henkilötyövuosia	1997	1999	2001 arvio	2003 arvio
1. alle 1	1	1	1	1
2. 1 – 2	2	2	2	2
3. yli 2 – 5	3	3	3	3
4. yli 5	4	4	4	4

5. Kuinka suuri maa- ja puutarhatalouden kokonaistuotto oli ja kuinka arvioitte sen kehittyvän lähivuosina?
(kokonaistuotto = myyntitulot + tuet)

	1997	1999	2001 arvio	2003 arvio
1. alle 50 000 mk	1	1	1	1
2. 50 000 – 99 000 mk	2	2	2	2
3. 100 000 – 249 000 mk	3	3	3	3
4. 250 000 – 499 000 mk	4	4	4	4
5. 500 000 – 999 000 mk	5	5	5	5
6. yli 1 milj. mk	6	6	6	6

6. Miten arvioitte tilanne maa- ja puutarhatalouden kannattavuuden kehittyvän vuosina 2001 -2003?
  1. paranee merkittävästi
  2. paranee jonkin verran
  3. pysyy ennallaan
  4. heikkenee jonkin verran
  5. heikkenee merkittävästi

7. Paljonko rahaa olette maa- ja puutarhatalouden investointeihin käyttäneet?

mk/vuosi	1997	1999	2001 arvio	2003 arvio
1. alle 50 000 mk	1	1	1	1
2. 50 000 – 149 000 mk	2	2	2	2
3. 150 000 – 499 000 mk	3	3	3	3
4. 500 000 – 1 000 000 mk	4	4	4	4
5. yli 1 milj.	5	5	5	5

8. Kuinka aiotte kehittää tilanne vuosina 2001 – 2003? Ympyröikää kaikki sopivat vaihtoehdot.
  1. Erikoistuminen maataloudessa
  2. Nykyisen tuotannon laajentaminen
  3. Maataloustuotannon monipuolistaminen
  4. Tilalla tehdään sukupolven vaihdos
  5. Maataloustuotannon lopettaminen
  6. Jatkamme maataloutta nykyisellään (=ei muutosta nykytilanteeseen)

Seuraavat kysymykset koskevat maataloutta ja muuta harjoittamaanne yritystoimintaa:

9. Sijaitseeko harjoittamanne muun yritystoiminnan päätoimipaikka tilallanne? 1. kyllä 2. ei

10. Miten seuraavat väittämät sopivat tilaanne?

	täysin eri mieltä	Jonkin verran eri mieltä	ei samaa eikä eri mieltä	jonkin verran samaa mieltä	täysin samaa mieltä
Ehdimme tehdä kaikki sekä maatalouteen että muuhun yritystoimintaan liittyvät työt	1	2	3	4	5
Käytettävissä oleva pääoma riittää sekä maatalouteen että muuhun yritystoimintaan	1	2	3	4	5
Maatalous tuki yritystoiminnan harjoittamista yritystoiminnan alkuvaiheessa	1	2	3	4	5
Maatalous tukee yritystoimintaa tällä hetkellä	1	2	3	4	5
Tulevaisuudessa harjoitamme sekä maataloutta että yritystoimintaa	1	2	3	4	5
Yritystoiminta täydensi alkuvaiheessa maatalouden harjoittamista	1	2	3	4	5
Yritystoiminta täydentää edelleen maataloutta	1	2	3	4	5
Maatalous ja yritystoiminta eivät vaikuta toisiinsa	1	2	3	4	5
Maatalous häiritsee yritystoiminnan harjoittamista	1	2	3	4	5
Yritystoiminta häiritsee maatalouden harjoittamista	1	2	3	4	5

11. Seuraava kysymys koskee metsätaloutta: miten seuraavat väittämät sopivat tilaanne?

	täysin eri mieltä	jonkin verran eri mieltä	ei samaa eikä eri mieltä	jonkin verran samaa mieltä	täysin samaa mieltä
Metsätalous tuki yritystoimintaa sen alkuvaiheessa	1	2	3	4	5
Metsätalous tukee yritystoimintaa tällä hetkellä	1	2	3	4	5
Metsätalous tukee maataloutta tällä hetkellä	1	2	3	4	5

12. Millaisia odotuksia Teillä oli, kun aloititte maatalouden ulkopuolista yritystoimintaa? Entä ovatko odotuksenne toteutuneet ?

Ohje: ympyröikää kaikki sopivat kohdat, esimerkiksi ensisijaisia odotuksia voi olla yksi tai useampi

	Oliko Teillä tämäntyyppisiä odotuksia?		Mikäli vastasitte <u>kyllä</u> , kuinka odotuksenne ovat toteutuneet?					
	ei	kyllä	eivät lainkaan		toteutuneet		täysin	
		ensisijainen odotus	toissijainen odotus	1	2	3	4	5
Jatkojalostamalla tuotteille saisi paremman hinnan	0	1	2	1	2	3	4	5
Monialaisuus tasaisi tulojen kausiluonteisuutta	0	1	2	1	2	3	4	5
Monialaisuus takaisi korkeamman toimeentulon	0	1	2	1	2	3	4	5
Yrityksen laajentaminen onnistuisi helpommin maatalouden ulkopuolelle	0	1	2	1	2	3	4	5
Saisimme olemassa olevat koneet tehokkaampaan käyttöön	0	1	2	1	2	3	4	5
Saisimme olemassa olevat rakennukset tehokkaampaan käyttöön	0	1	2	1	2	3	4	5
Monialaisuus tasaisi maatalouden riskejä	0	1	2	1	2	3	4	5

Korrelaatiot

	Korrelaatiot							
33 hyvän liikeidean keksiminen	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	33 hyvän liikeidean keksiminen	33 halu toimia itsenäisenä yrittäjänä	33 lisätulojen tarve	33 muista tulonlähteistä saatavien tulojen väheneminen	33 tulojen tasaaminen	33 työhuippujen tasaaminen	33 olemassa olevat markkinat/kysyntä
		1	,292**	,082	,034	,093	,083	,349**
		.	,000	,136	,545	,096	,136	,000
		335	334	334	328	321	325	326
33 halu toimia itsenäisenä yrittäjänä	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	,292**	1	,159**	-,075	,065	,154**	,309**
		,000	.	,003	,168	,242	,005	,000
		334	356	350	337	329	334	336
33 lisätulojen tarve	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	,082	,159**	1	,302**	,355**	,169**	,189**
		,136	,003	.	,000	,000	,002	,000
		334	350	363	343	329	337	340
33 muista tulonlähteistä saatavien tulojen väheneminen	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	,034	-,075	,302**	1	,337**	,212**	,060
		,545	,168	,000	.	,000	,000	,272
		328	337	343	344	326	332	333
33 tulojen tasaaminen	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	,093	,065	,355**	,337**	1	,445**	,126*
		,096	,242	,000	,000	.	,000	,023
		321	327	329	326	329	325	322
33 työhuippujen tasaaminen	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	,083	,154**	,169**	,212**	,445**	1	,158**
		,136	,005	,002	,000	,000	.	,004
		325	334	337	332	325	338	329
33 olemassa olevat markkinat/kysyntä	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	,349**	,309**	,189**	,060	,126*	,158**	1
		,000	,000	,000	,272	,023	,004	.
		326	336	340	333	322	329	341

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Liite 2 (1/4). Faktorianalyysi

Liite 2 (2/4).

Faktorianalyysi

Aineiston kuvaus

	Keskiarvo	Keskihajonta	N
33 hyvän liikeidean keksimiinen	3,64	1,111	310
33 halu toimia itsenäisenä yrittäjänä	4,22	,861	310
33 lisätulojen tarve	4,40	,886	310
33 muista tulonlähteistä saatavien tulojen väheneminen	3,47	1,458	310
33 tulojen tasaaminen	3,12	1,270	310
33 työhuippujen tasaaminen	2,76	1,334	310
33 olemassa olevat markkinat/kysyntä	4,00	,964	310

Kommunaliteetit

	Initial	Extraction
33 hyvän liikeidean keksimiinen	,169	,313
33 halu toimia itsenäisenä yrittäjänä	,172	,306
33 lisätulojen tarve	,204	,247
33 muista tulonlähteistä saatavien tulojen väheneminen	,177	,247
33 tulojen tasaaminen	,330	,622
33 työhuippujen tasaaminen	,244	,271
33 olemassa olevat markkinat/kysyntä	,188	,348

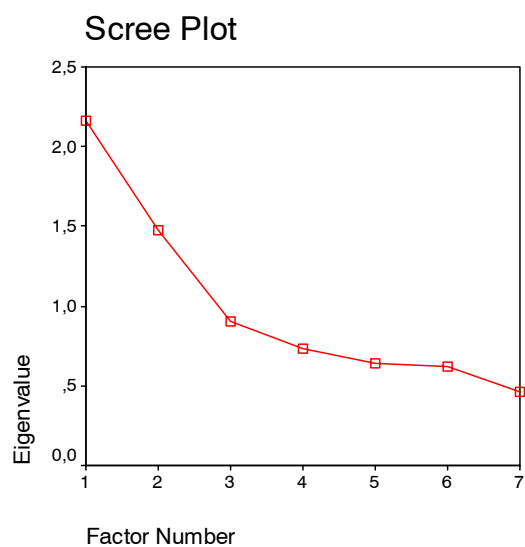
Extraction Method: Principal Axis Factoring.

Selitetty osuus kokonaisvariassista

Factor	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	2,158	30,831	30,831	1,535	21,934	21,934	1,350	19,281	19,281
2	1,477	21,093	51,924	,820	11,707	33,641	1,005	14,360	33,641
3	,904	12,909	64,833						
4	,735	10,505	75,338						
5	,640	9,138	84,476						
6	,622	8,884	93,360						
7	,465	6,640	100,000						

Extraction Method: Principal Axis Factoring.

Liite 2 (3/4).

Faktorimatriisi^a

	Faktori	
	1	2
33 tulojen tasaaminen	,713	-,337
33 työhuippujen tasaaminen	,510	-,104
33 lisätulojen tarve	,485	-,111
33 muista tulonlähteistä saatavien tulojen väheneminen	,396	-,300
33 halu toimia itsenäisenä yrittäjänä	,300	,465
33 hyvän liikeidean keksiminen	,350	,437
33 olemassa olevat markkinat/kysyntä	,404	,431

Extraction Method: Principal Axis Factoring.

a. 2 factors extracted. 16 iterations required.

Liite 2 (4/4).

Rotoitu faktorimatriisi ^a

	Faktori	
	1	2
33 tulojen tasaaminen	,785	,073
33 muista tulonlähteistä saaatavien tulojen väheneminen	,494	-,057
33 työhuippujen tasaaminen	,492	,170
33 lisätulojen tarve	,474	,152
33 olemassa olevat markkinat/kysyntä	,128	,576
33 hyvän liikeidean keksiminen	,078	,554
33 halu toimia itsenäisenä yrittäjänä	,021	,553

Extraction Method: Principal Axis Factoring.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 3 iterations.

Factor Transformation Matrix

Factor	1	2
1	,861	,509
2	-,509	,861

Extraction Method: Principal Axis Factoring.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

Liite 3 (1/1). Ryhmittelyanalyysi välttämättömyys- ja mahdollisuus yrittäjyydestä.

Ryhmittelyanalyysi

Alkuperäiset ryhmäkeskukset

	Cluster			
	1	2	3	4
f1, välttämättömyys	,59620	-2,21330	1,52958	-2,07849
f2, mahdollisuus	-2,35870	-3,31276	1,21596	,37140

Iteraatiot

Iteration	Change in Cluster Centers			
	1	2	3	4
1	1,398	1,090	1,274	1,178
2	,090	,351	,007	,082
3	,091	,287	,018	,066
4	,080	,077	,014	,032
5	,148	,165	,033	,035
6	,103	,076	,046	,034
7	,050	,074	,013	,013
8	,038	,000	,020	,013
9	,030	,000	,017	,013
10	,007	,000	,005	,000
11	,000	,000	,000	,000

a. Convergence achieved due to no or small change in cluster centers. The maximum absolute coordinate change for any center is ,000. The current iteration is 11. The minimum distance between initial centers is 2,967.

Lopulliset ryhmäkeskukset

	Cluster			
	1	2	3	4
f1, välttämättömyys	,15665	-1,21315	,62986	-1,05704
f2, mahdollisuus	-,46638	-1,63859	,51985	,21354

Ryhmissä tapauksia

Cluster	1	91,000
	2	24,000
	3	131,000
	4	64,000
Valid		310,000
Missing		64,000

Liite 4 (1/4). Erotteluanalyysi välttämättömyys- ja mahdollisuus yrittäjyydestä.

Erotteluanalyysi

Aineiston kuvaus

neljän ryhmän ratkaisu,		Ka	Keskihajonta	N	
				Painottmaton	Painotettu
1	f1, välttämättömyys	,1566505	,41118414	91	91,000
	f2, mahdollisuus	-,4663767	,45896071	91	91,000
2	f1, välttämättömyys	-1,21315	,70876912	24	24,000
	f2, mahdollisuus	-1,63859	,78847865	24	24,000
3	f1, välttämättömyys	,6298552	,44791023	131	131,000
	f2, mahdollisuus	,5198467	,35113450	131	131,000
4	f1, välttämättömyys	-1,05704	,41888747	64	64,000
	f2, mahdollisuus	,2135401	,46861781	64	64,000
Total	f1, välttämättömyys	,0000000	,85320707	310	310,000
	f2, mahdollisuus	,0000000	,77516700	310	310,000

Analyyysi 1

Boxin kovarianssimatriisien yhtäsuuruustesti

neljän ryhmän ratkaisu, liite 3	Rank	Log Determinant
1	2	-3,350
2	2	-1,258
3	2	-3,704
4	2	-3,261
Pooled within-groups	2	-3,148

The ranks and natural logarithms of determinants printed are those of the group covariance matrices.

Testitulokset

Box's M	54,166
F	Approx. 5,909
	df1 9
	df2 58120,776
	Sig. ,000

Tests null hypothesis of equal population covariance matrices.

Liite 4 (2/4).

Kanoniset erottelufunktiot

Ominaisarvot

Function	Eigenvalue	% of Variance	Cumulative %	Canonical Correlation
1	3,560 ^a	77,4	77,4	,884
2	1,041 ^a	22,6	100,0	,714

a. First 2 canonical discriminant functions were used in the analysis.

Wilksin Lambda

Test of Function(s)	Wilks' Lambda	Chi-square	df	Sig.
1 through 2	,107	682,655	6	,000
2	,490	218,342	2	,000

Standardisoitujen kanonisten erottelufunktioiden kertoimet

	Function	
	1	2
f1, välttämättömyys	,803	-,599
f2, mahdollisuus	,644	,767

Rakennematriisi

	Function	
	1	2
f1, välttämättömyys	,766*	-,643
f2, mahdollisuus	,598	,802*

Pooled within-groups correlations between discriminating variables and standardized canonical discriminant functions
Variables ordered by absolute size of correlation within function.

*. Largest absolute correlation between each variable and any discriminant function

Liite 4 (3/4).

Ryhmäkeskusten funktiot

neljän ryhmän ratkaisu, liite 3	Function	
	1	2
1	-,386	-,993
2	-4,454	-1,179
3	1,843	,053
4	-1,555	1,746

Unstandardized canonical discriminant
functions evaluated at group means

Luokittelu

Yhteenveto ryhmittelyprosessista

Processed		374
Excluded	Missing or out-of-range group codes	0
	At least one missing discriminating variable	64
Used in Output		310

Ryhmien ennakoidut todennäköisyydet

neljän ryhmän ratkaisu, liite 3	Prior	Cases Used in Analysis	
		Unweighted	Weighted
1	,294	91	91,000
2	,077	24	24,000
3	,423	131	131,000
4	,206	64	64,000
Total	1,000	310	310,000

Liite 4 (4/4).

Eroitteluanalyysin tulokset ^a

		neljän ryhmän ratkaisu, liite 3	Predicted Group Membership				Total
			1	2	3	4	
Original	Count	1	86	0	5	0	91
		2	0	22	0	2	24
		3	0	0	131	0	131
		4	0	0	0	64	64
	%	1	94,5	,0	5,5	,0	100,0
		2	,0	91,7	,0	8,3	100,0
		3	,0	,0	100,0	,0	100,0
		4	,0	,0	,0	100,0	100,0

a. 97,7% of original grouped cases correctly classified.

Liite 5 (1/2). Ryhmittelyanalyysi ylihajauttamisesta.

Ryhmittelyanalyysi

Alkuperäiset ryhmäkeskukset

	Cluster			
	1	2	3	4
ehtii tehdä kaikki työt	5	2	1	5
pääoma riittää maatalouteen ja muuhun	5	2	2	5
Maatalous haittaa yritystoimintaa	5	5	1	1
Yritystoiminta haittaa maataloutta	5	1	5	1

Iteraatiot ^a

Iteration	Change in Cluster Centers			
	1	2	3	4
1	2,276	2,335	2,083	1,456
2	,045	,187	,081	,109
3	,030	,426	,602	,018
4	,196	,422	,442	,069
5	,251	,216	,298	,078
6	,200	,387	,222	,212
7	,127	,270	,140	,135
8	,028	,153	,117	,023
9	,000	,024	,021	,000
10	,000	,000	,000	,000

a. Convergence achieved due to no or small change in cluster centers. The maximum absolute coordinate change for any center is ,000. The current iteration is 10. The minimum distance between initial centers is 5,657.

Liite 5 (2/2).

Lopulliset ryhmäkeskukset

	Cluster			
	1	2	3	4
ehtii tehdä kaikki työt	4	2	2	5
pääoma riittää maatalouteen ja muuhun	4	3	3	4
Maatalous haittaa yrittäjätoimintaa	3	2	4	1
Yrittäjätoimintaa haittaa maataloutta	3	1	4	1

Ryhmissä tapauksia

Cluster	1	88,000
	2	75,000
	3	86,000
	4	116,000
Valid		365,000
Missing		9,000

Liite 6 (1/4). Erotteluanalyysi ylihajauttamisesta.

Errotteluanalyysi

Aineiston kuvaus

Cluster Number of Case		Mean	Std. Deviation	Valid N (listwise)	
				Unweighted	Weighted
1	ehtii tehdä kaikki työt	4,49	,525	87	87,000
	pääoma riittää maatalouteen ja muuhun	3,92	1,133	87	87,000
	Maatalous haittaa yritystoimintaa	3,44	,961	87	87,000
	Yritystoiminta haittaa maataloutta	3,36	1,056	87	87,000
2	ehtii tehdä kaikki työt	2,01	,692	74	74,000
	pääoma riittää maatalouteen ja muuhun	2,93	1,307	74	74,000
	Maatalous haittaa yritystoimintaa	1,73	,896	74	74,000
	Yritystoiminta haittaa maataloutta	1,51	,602	74	74,000
3	ehtii tehdä kaikki työt	1,89	,667	82	82,000
	pääoma riittää maatalouteen ja muuhun	2,71	1,222	82	82,000
	Maatalous haittaa yritystoimintaa	3,54	,958	82	82,000
	Yritystoiminta haittaa maataloutta	3,62	,911	82	82,000
4	ehtii tehdä kaikki työt	4,58	,547	114	114,000
	pääoma riittää maatalouteen ja muuhun	3,93	,984	114	114,000
	Maatalous haittaa yritystoimintaa	1,22	,456	114	114,000
	Yritystoiminta haittaa maataloutta	1,24	,485	114	114,000
Total	ehtii tehdä kaikki työt	3,41	1,422	357	357,000
	pääoma riittää maatalouteen ja muuhun	3,44	1,272	357	357,000
	Maatalous haittaa yritystoimintaa	2,40	1,328	357	357,000
	Yritystoiminta haittaa maataloutta	2,36	1,330	357	357,000

Liite 6 (2/4).

Analyysi 1

Boxin kovarianssimatriisien yhtäsuuruustesti

Cluster Number of Case	Rank	Log Determinant
1	4	-1,050
2	4	-1,740
3	4	-,710
4	4	-4,627
Pooled within-groups	4	-1,654

The ranks and natural logarithms of determinants printed are those of the group covariance matrices.

Testitulokset

Box's M		213,829
F	Approx.	6,978
	df1	30
	df2	291281,9
	Sig.	,000

Tests null hypothesis of equal population covariance matrices.

Kanoniset erottelufunktiot

Ominaisarvot

Function	Eigenvalue	% of Variance	Cumulative %	Canonical Correlation
1	5,378 ^a	65,7	65,7	,918
2	2,795 ^a	34,2	99,9	,858
3	,011 ^a	,1	100,0	,105

a. First 3 canonical discriminant functions were used in the analysis.

Wilksin Lambda

Test of Function(s)	Wilks' Lambda	Chi-square	df	Sig.
1 through 3	,041	1125,576	12	,000
2 through 3	,261	473,396	6	,000
3	,989	3,903	2	,142

Liite 6 (3/4).

Standardisoitujen kanonisten erottelufunktioiden kertoimet

	Function		
	1	2	3
ehtii tehdä kaikki työt	,893	,402	-,089
pääoma riittää maatalouteen ja muuhun	,193	,183	,440
Maatalous haittaa yritystoimintaa	-,312	,570	,711
Yritystoiminta haittaa maataloutta	-,244	,665	-,651

Rakennematriisi

	Function		
	1	2	3
ehtii tehdä kaikki työt	,880*	,396	-,043
Yritystoiminta haittaa maataloutta	-,322	,695*	-,600
Maatalous haittaa yritystoimintaa	-,310	,639*	,599
pääoma riittää maatalouteen ja muuhun	,202	,076	,409*

Pooled within-groups correlations between discriminating variables and standardized canonical discriminant functions
Variables ordered by absolute size of correlation within function.

*. Largest absolute correlation between each variable and any discriminant function

Ryhmäkeskusten funktiot

Cluster Number of Case	Function		
	1	2	3
1	,980	2,372	,099
2	-1,633	-2,194	,132
3	-3,199	,740	-,117
4	2,613	-,918	-,077

Unstandardized canonical discriminant functions evaluated at group means

Liite 6 (4/4).

Yhteenveto ryhmittelyprosessista

Processed		374
Excluded	Missing or out-of-range group codes	0
	At least one missing discriminating variable	17
Used in Output		357

Ryhmienn ennakoidut todennäköisyydet

Cluster Number of Case	Prior	Cases Used in Analysis	
		Unweighted	Weighted
1	,244	87	87,000
2	,207	74	74,000
3	,230	82	82,000
4	,319	114	114,000
Total	1,000	357	357,000

Erotteluanalysien tulokset ^a

Original	Cluster Number of Case	Predicted Group Membership				Total
		1	2	3	4	
Count	1	86	0	1	0	87
	2	0	69	0	5	74
	3	2	0	80	0	82
	4	0	3	0	111	114
%	1	98,9	,0	1,1	,0	100,0
	2	,0	93,2	,0	6,8	100,0
	3	2,4	,0	97,6	,0	100,0
	4	,0	2,6	,0	97,4	100,0

a. 96,9% of original grouped cases correctly classified.

Maa- ja elintarviketalous -sarjan Talous-teeman julkaisuja

- No 11 Uusitalo, P. & Pietola, K. 2002. Franchisingsopimukset sikatalouden hintariskien hallinnassa. 35 s., 2 liitettä.
- No 14 Karttunen, J., Mattila, P., Myyrä, S. & Uusitalo, P. 2002. Esteiden aiheuttamien haittojen arvo peltoviljelyssä. 59 s., 5 liitettä.
- No 16 Risku-Norja, H., Mäenpää, I., Koikkalainen, K., Rikkonen, P. & Vanhala, P. 2002. Maatalouden materiaalivirrat, ekotehokkuus ja ravinnon tuotannon kestävä kilpailukyky. 61 s., 4 liitettä.
- No 19 Riepponen, L. 2003. Maidon ja viljan tuotantokustannukset Suomen kirjanpitoiloilla vuosina 1998-2000. 32 s.
- No 20 Lankoski, J. 2003. The Environmental Dimension of Multifunctionality: Economic Analysis and Implications for Policy Design. Doctoral Dissertation. 107 p., 5 appendices.
- No 22 Tuomisto, J. 2003. Siemenperunan sopimustuotanto Suomessa. Sopimustuotanto siemenperunan markkinaepävarmuudesta aiheutuvan hyvinvointitappion alentajana. 109 s., 17 liitettä.
- No 23 Österman, P. 2003. Trädgårdssektorns struktur och ekonomi – en analys av olika statistiker. 105 sid., 27 bilagor.
- No 24 Paananen, J. & Forsman, S. 2003. Lähiruoan markkinointi vähittäiskauppoihin, suurkeittiöihin ja maaseutumatkailuyrityksiin. 62 s., 8 liitettä.
- No 29 Mustakangas, E., Kiviniemi, M. & Vihinen, H. 2003. Kumppanuus kuntatasolla maaseutupolitiikan toimeenpanossa. 179 s., 2 liitettä.
- No 30 Remes, K., Seppälä, R., Kirkkari, A-M., Malkki, S., Kalliomäki, T. & Pentti, S. 2003. Suurten tilojen talous Suomessa ja vertailumaissa. 114 s., 10 liitettä.
- No 32 Ovaska, S. 2003. Monialaisten maatalojen tuloverojärjestelmät. 79 s., 2 liitettä.
- No 50 Rantamäki-Lahtinen, L. 2004. Maatalojen monialaistaminen - Empiirinen analyysi monialaisuuteen vaikuttavista tekijöistä. 131 s., 6 liitettä.

